HIERONYMI LAGOMARSINI

E

SOCIETATE JESU

ORATIONES

PUBLICE DICTÆ FLORENTIÆ

AB IPSO AUCTORE,

STUDIORUM IBIDEM PRÆFECTO,

ET JAM

CUM SPECIALI PER PROVINCIAM GERMANIÆ SUPERIORIS SOC. JESU FACULTATE ET PRIVILEGIO CÆSAREO

TYPIS IMPRESSÆ.

AUGUSTÆ VINDELICORUM & OENIPONTI,

Sumptibus JOSEPHI WOLFF.

MDCCLII.

FACULTAS R. P. PROVINCIALIS CUM PRIVILEGIO CÆSAREO.

CUm D. Josephus Wolff Bibliopola & Civis Augustanus vulgare typis desideret Orationes Lagomarsini & Chiabergæ de Societate JEsu latino Idiomate scriptas ego Adamus Dichel Soc. JEsu per Superiorem Germaniam Præpositus Provincialis, potestate ad id mihi facta ab Adm. R. P. Nostro Ignatio Vicecomite universæ Societatis Præposito Generali, eidem facultatem impertio ad editionem prædicti libri quoad quem respectu ipsius primam, hancque solam, simulque communico Privilegium Cæsareum, quo aliis Bibliopolis atque Typographis prohibetur, ne dictum librum citra consensum Superiorum recudere, aut intra fines S.R.J. & hæreditarias S.C. Majestatis Provincias inferre præsumant. In cujus fidem has manu mea subscripsi, & consuetum officii mei Sigillum apposui. Oettingæ Veteris 8. Januarii 1752.

(L.S.) ADAMUS DICHEL.

HIERONYMI LAGOMARSINI è Soc. JESU,

ORATIO
IN ADVENTU
FRANCISCI III.
LOTHARINGIÆ BARRI
ET MAGNI ETRURIÆ DUCIS
AD FLORENTINOS

CORAM

ZENOBIO DE RICCI

ORDINIS

HIEROSOLYMARII EQUITE COMMENDATARIO ET EJUSDEM MAGNI DUCIS A CUBICULO

PRINCIPIS MANDATO AC NOMINE PRÆSIDENTE

HABITA

IN ÆDE S. JOANNIS EVANGELISTÆ

VII. KAL. MARTIAS MDCCXXXIX.

SI veſtrum incredibilem mærorem, Florentini, in acerbiſſimo luctuoſiſſimóque Joannis Gastonis Primi funere, non obſcuris Doloris ſignificationibus Collegii hujus Sodales olim proſequuti ſumus; dabitis iisdem, opinor, hanc veniam, ut ſummam lætitiam veſtram in auſpicatiſſimo jucundiſſimóque FRANCISCI TERTII adventu, publica etiam atque Illuſtri Gratulatione proſequamur. Neque enim minùs æquum vobis debet videri, lætari nos in veſtris fœlicitatibus, quàm mæſtos in acerbi-

acerbitatibus fuisse. Certè, si non tantam in secundis rebus vestris præ nobis lætitiam ferremus, quantum mæroris atque tristitiæ in adversis ostendimus, simulatus ille ipse dolor videri posset, nec magis vestrâ causâ, quàm privato nostro aliquo incommodo esse susceptus. Non enim possumus
I. acerbè casus tristes aliorum ferre, ut non iidem jucundè prosperos ac fortunatos feramus. Ac tum quidem vox Oratoris audita est nulla ex hoc loco; vel quòd propter vim inusitati doloris obmutueramus, vel quòd nulla orationis nostræ facultate levari ægritudinem vestram posse confideremus, vel denique quòd consolandi Provinciam melioribus auctoribus integram reservari mallemus. At verò in hoc tempore, domestico etiam, ex nostróque numero esse locum Oratori intelligimus. Neque enim aut lætitiæ comes est taciturnitas, aut non aliquem voce etiam nostra lætitiæ vestræ cumulum afferre nos posse speramus, aut, etiamsi gratulationis officium æquè commodè atque alios exsequi te posse diffidas, idcirco esse prætermittendum homines arbitrantur. Ego autem, cui hæ partes impositæ sunt ac demandatæ, vobis ut, in recentissima hac tantáque lætitia vestra, omnium meorum Sodalium nomine gratuler, satìs me illis meóque muneri esse facturum confido, si lætitiæ hujus ipsius vestræ causas mea oratione complexus, & fœlicitatem vestram in FRANCISCI TERTII fortunatissimo Imperio retentam ac constitutam commemorans, jure ac merito tantopere lætari vos ejus adventu præsentiáque docuero. Vos quæso atque obtestor, ut me de fœlicitate vestra, maximè libenti animo studiosóque dicentem, benignitate atque benevolentiâ eâ, qua consuêstis, audiatis.

Ac primùm quantæ fœlicitati vestræ tribuendum est, Florentini, quòd sine ulla hostilis belli vobísque calamitosi non modò vi aut impressione, sed ne terrore quidem aut suspicione, Etrusci hujus Imperii tanta sit nuper facta muta-

tio; eáque tranquillitate ac quiete novus hic repentè dominatus ſtatúsque rerum conſtitueretur, ut non externus atque longinquus accitus, ſed domeſticus & paratus ac præſens adſcitus eſſe heres videatur? Repetite, ac vobiscum ipſi recordamini præteritorum temporum memoriam, vetuſtiſſimis annalium monumentis ac litteris conſignatam. Vix reperietis, ſine gravibus belli ſummáque rerum omnium perturbatione atque hominum maximis calamitatibus, alienorum in vacua Imperia ſucceſſiones contigiſſe. Quæ quidem ego bella ùt juſtiſſima plerumque, nec, niſi legitimi juris obtinendi voluntate aut certè opinione, fuiſſe ſuſcepta concedam: tamen vehementer miſeras ac calamitoſas videri eas gentes neceſſe eſt, de quarum Imperio, vel juſtiſſimo jure, utrimque certatur. Quin etiam, quò juſtiùs cepiſſe arma ſibi pars utraque videtur, eò acriùs pertinaciúsque contendunt, eò minùs ab injuriis ac detrimentis inferendis abſiſtunt: contingitque nonumquam, ut miſerandum in modum diripiantur Urbes, Regionésque vaſtentur eæ, quarum poſſeſſionem ac fructum ſibi quisque depoſcit, belloque perſequitur: ut ſæpe is, qui vicit, non ſatìs, aut ubi conſiſtat, aut quibus imperet, habeat. Veritus enim ne ſuum facere non poſſet, de quo contendebat, perdere illud maluit, quàm ſuis hoſtibus concedere; quumque adimere illis vellet, quod poſſiderent, ſibi vix, quo potiretur, reliquit. Itáque ſic tandem domini plerique evadunt, ut eos, quos appetere ac propemodum deperire videbantur, partim perdiderint, partim afflixerint; & in fidem amicitiámque recipiant, quos antè tamquam adverſarios atque hoſtes tractârunt, quorúmque bonis atque fortunis bellum funeſtiſſimum intulerunt. Qui quidem ſi Imperium moderatè ferunt, fortes eos ego atque etiam ſapientes appellare poſſim; fœlices ac fortunatos appellare quis poſſit? Vos propè uni, Florentini, in omni ferè temporum memoria, hoc

aſſequu-

assequuti estis, ut, vetustìs dominìs amissìs, in novorum potestatem, sine partium contentione ac sine ulla vestra calamitate, veniretis. Inventus est, qui ità præesse vobis atque imperare voluerit, ut, nisi vobìs rebúsque vestrìs salvìs atque incolumibûs, Imperium recusaturus videretur; qui non aut improvidos occuparet, aut invitos ac repugnantes caperet, aut, quos alii etiam deposcerent, sibi uni vi atque armis vindicaret: sed volentes atque exoptantes, nemine interveniente aut recusante, non tam sub ditionem ac potestatem redigeret; quàm in suam fidem patrociniúmque reciperet; qui denique non otium vobis ac tranquillitatem bellô turbísque ac jacturìs vestrìs quæsiêrit, sed beatissimam pacem ac sempiternam pacis adjumentìs atque insignibûs constituerit: ut non iratus vobis DEUS immortalis, id quod nonnulli suspicabantur, ob aliquod delictum, qui optimum vestríque amantissimum Principem è medio repentè sustulerit, sed certè placatus atque amicus sit existimandus; qui, siquidem illa eventura erant, quæ acciderunt, ità res admirandâ quadam providentiâ gubernârit, ut, in tanta Imperii, tanquam orbîs, conversione, vix impressam orbitam videretis, mutatísque repentè dominîs, vestræ pristinæ fœlicitatis minimè esse immutatam conditionem sentiretis. Ità vobis Superior est Princeps ereptus, ut continuò sit alter maximè opportunus ac commodus, DEI benignitate, donatus; nec illi Successorem imperii hunc temerè fortuitóque nactus, sed consilio ac voluntate destinâsse & reliquisse heredem videatur. Certè si non JOANNES GASTO sine liberis decessisset, si moriens, id quod tunc optabatis, filio alicui suo Imperium atque opes suas tradidisset, non video, quî tranquilliùs id ac minore cum rerum vestrarum motu transigi, quî meliùs tum vobis, Florentini, consuli posset.

Sinite me, quæso, hoc loco, recentis lætitiæ vestræ augendæ cumulandaéque causâ, paulisper veteris doloris ve-

stri

ſtri memoriam recordando renovare. Neque enim refricare vulnus illud coṁemorando, ſed obduci planè cicatricem, ſi qua hiabat,præſentium rerum adſpectu volo. Scio, id vulgò in principibus, iis præſertim, quibûs diu manſuetìs ac coṁodis uſi ſumus, expeti atque efflagitari, ut, ſiquidem mori ipſi debent, non toti quodaṁodo moriantur; aliquémque ex ſeſe genitum ac procreatum, in ſpem generis ſubmittentes, ſuam quamdam expreſſam in eo vivámque imaginem hinc abeuntes relinquant. Quod ubi contingit, levatur magna ex parte in Principum ſuorum obitu luctus populorum. Non omnino deſtitutos ſeſe homines unius morte arbitrantur, quos alicui ex eadem ſtirpe ſuperſtiti concreditos & coṁendatos intelligunt: paternámque in filiis atque avitam virtutem, animos praeſertim illos liberales, mites, amantes, de ſuis populis unicè ſollicitos atque anxios, eſſe iterum revocandos atque inſtaurandos confidunt. Hac illi ſpe erecti atque elati, nihil tam averſantur atque exhorreſcunt, quàm ſuorum Principum orbitates, nihil tam exoptant ac poſcunt, quàm regiae ſobolis propagationem. Quam ſi impetrârint, præſertim poſt longam votorum ſpem atque exſpectationem, videmus, eos præ gaudio, non geſtire atque exſultare, ſed propemodum inſanire. Non poſſum equidem, quod bonum plerisque mortalium videtur, non bonum ducere. Niſi multæ ac magnæ utilitates in Principum liberis oſtenderentur, non tantopere de iis expetendis atque efflagitandis ferè univerſæ gentes conſentirent. Ineſt profectò ſua coṁoditas, & ad plurimas cùm publicas, tum privatas res, in perpetua Principum ex eadem gente ſucceſſione, opportunitas. Fruantur ſanè eo bono, quibus datum eſt; quo vos etiam, Florentini, ſi ita ſuperis viſum eſſet, frueremini. Verumtamen ſic intelligite; alia vobis ratione, atque haud ſcio an coṁodiore, à DEO immortali, cui certè eſtis chariſſimi, eſſe proviſum. Nihil

eſſe

esse video de vestra fœlicitate detractum: detractum dico? aliquid etiam esse illi additum confirmo. Etsi enim, nascentibus Principum liberis, populorum sit tanta lætitia; eáque re una homines maximum reipublicæ bonum suámque omnem incolumitatem contineri ac dignitatem putent; tamen, quàm sæpe sua ipsorum spe atque opinione fallantur, nec causam fuisse, cur tantopere iis nascentibûs lætarentur, quos adultos parùm sibi aliquando comodos, sive imbecillitate consilii, sive naturæ ac voluntatis pravitate, experiuntur; testantur scilicet quotquot in hereditariis Imperiis non boni Principes exstiterunt. Quòd si, jam tum in nascendo, quales futuri essent, aliquo certo signo atque indicio declararetur; si de eorum sapientia, justitia, liberalitate, de reliquis virtutibus, quibûs rempublicam administraturi olim sunt, tantò antè sciri ac provideri sine ullo errore posset: tum profectò, liquida planè atque sincera, nec ulla metûs aut suspicionis acerbitate permista, populorum voluptas & in recèns natis Principibus lætitia illa esset ac gratulatio justissima. Ac ne tum quidem non aliquid tamen ad eam augendam ac cumulandam posset accedere, si, quæ bona in universos olim profectura conspicerentur, eorum fructus, non in spem futuri temporis dilati, in ipso nascendi exordio maturi atque uberes perciperentur. Etenim, si jucunda est boni, quod certò futurum scimus, exspectatio, multò est certè jucundior ipsa perceptio; quum, nisi nos id percepturos confideremus, non modò exspectationis jucunditas, sed ne exspectatio quidem ulla esse posset. Hoc igitur vobis pulcherrimum ac jucundissimum deputo, Florentini, quòd non incerto rerum eventui commissa, neque in longinqui temporis spem rejecta sit vestra fœlicitas: verùm, quo primùm tempore vobis est Imperii vestri Successor atque heres ostensus, is & firmata ætate, & maturo consilio, & rebus omni-

bus ad vestra summa commoda maximè aptis atque opportunis contigerit: ut neque incerta, neque diuturna exspectatione suspensi atque anxii quidquam de vestra summa lætitia ac fœlicitate deperderetis. Talem repentè Principem habuistis, qualem neque semper, & non nisi serò, habere reliquæ nationes solent. Non, qualis evasurus esset, umquam dubitâstis. Evaserat jam summus, quum primùm vobis est datus. Non diu spem ac vota duxistis. Vix frui priore bono desiêratis, quum, circumscripta exspectandi omni mora ac sollicitudine, alterum bonum est vobis oblatum. At quale bonum, DEUS immortalis! Námque hoc ad fœlicitatem vestram maximè pertinet, Florentini, non modò quòd tanto cum reipublicæ otio ac tranquillitate, quòd sine animorum, qualis evasurus esset, ancipiti dubitatione, quòd sine moræ atque exspectationis molestia, sed quòd tanta nobilitate conspicuus, tantis virtutibus præditus, támque ex omni parte perfectus vobis Princeps obtigerit.

Si generis vetustam neque interruptam claritatem spectârimus, audebo dicere, ne si optio quidem daretur, ex clariore magísque nobilitata gente deligi potuisse. Ab ipso Carolo, Francorum Rege, in quem longo intervallo Romanorum vetus Imperium revocatum est atque translatum, quíque non populari adsentatione, sed incredibilium virtutum admiratione, Magni cognomen est consequutus, Lotharingicæ Familiæ hujus duci primordia non ignoratis. Num multas toto Orbe terrarum Familias arbitramini tam antiqua, támque Illustri posse Nobilitate censeri? Nònne, si quæ amplissimæ existimantur, ab eodem illo Auctore ac Principe amplitudinem suam repetant necesse est? Nam, quàm multi ex hac gente tum belli tum domi præstantes ac planè singulares viri deinceps atque admirandi prodiêrint, quibus Imperiis atque honoribus, quantáque nominis celebritate floruerint, quid me attinet commemorare? Possem Gotho-
fridum

fridum Bullionium, illum, cujus ductu atque auspiciis, iter est ad Hierosolymorum Urbem, antea obstructum atque interclusum, Barbarorum internecione, nostris exercitibus patefactum; & religiosissimum illud humani generis ad salutem, DEO Vindice, revocati, monumentum, Christi Sepulchrum, ex hostium ditione ac potestate ereptum, populo Christiano est restitutum; Possem duos Carolos, Quartum & Quintum, Lotharingiæ clarissimos Duces; Possem duos Guisae item Duces, Franciscum atque Henricum; Possem innumerabiles alios proferre: Qui, quum pacis artibus apprimè florerent, maximis bellis, praesertim pro Religione suscipiendis, perfecerunt, ut, non cum aliis, sed secum ipsi de summa dignitate & in omni laudis genere praestantiâ certare viderentur. Verùm me rapit ad se jam dudum, & quodamodo absorbet orationem meam FRANCISCI TERTII incredibilis vis animi ac magnitudo, pietas, moderatio, sapientia, justitia, fortitudo, virtutes omnes; quibus majores suos non tam singulos aemulatur, quàm unus exhibet universos: quae quidem tantae sunt, ut constitui satis ac dijudicari non queat, plúsne ille majoribus suis, an illi majores sui debeant, & num ille ex suis, an sui ex illo crescant. Hoc brevissimum dictu est, idémque verissimum, non egere alienis laudibus, qui abundet suis; nec, si nullos tales ex sua gente majores habuisset, idcirco nos hominem, satis per se cognitum atque spectatum, minùs admiraturos. Quo quidem loco hoc mihi levius onus imponi video, eoque me breviorem esse oportebit, quòd FRANCISCI TERTII virtutes cùm notissimae vobis, tum etiam summa in admiratione sunt: ut earum à me non modò exornatio, sed ne commemoratio quidem quaeri aut exspectari videatur: quorum alterum molestum vobis, de notissimis rebus à me doceri; alterum mihi periculosum ac turpe, ipsi illi, quem exornare velim incommodum atque

inimicum, si fortè opinioni de illo vestræ mirificæ, amplissimísque judiciis minimè orationis meæ studio celebrandi hominis ac facultate responderim. Perficiam tamen, ut neque in virtutum ejus comemoratione versér, & tamen intelligatis, ità me universas fuisse complexum, ut à nemine neque distinctiùs explicari, neque uberiùs ornari, amplificaríque potuerint. Adestote igitur animis, quotquot hîc adestis corporibus, & me de FRANCISCI TERTII virtutibus nullam præcipuam comemorantem, ac tamen nullam prætermittentem, diligenter attendite. Neque enim vereor, ne aut quidquam mihi arrogâsse, quod præstare non possim, aut quidquam FRANCISCO, quod illi debeatur, videar derogâsse. Breve est, quod dicam, sed quo uno & fidem meam liberâro, & omnia illi summa concessero. FRANCISCUS TERTIUS is est, cui CAROLUS SEXTUS, Imperator Augustus, & sumam belli gravissimi contra Turcas commiserit, & MARIAM TERESIAM filiarum maximam natu charissimámque desponderit. Potuitne FRANCISCUS TERTIUS magnificentiùs, cummulatiùs, explicatiùs à me, quàm Sapientissimi Cæsaris tanto studio judicióque laudari? Quæ potest huic, bellica præsertim, virtus abesse, quem suis provinciis in potestate retinendis, sui nominis dignitati conservandæ, Christiano Imperio ab immanissimis gentibus tutando, omnium mortalium securitati præstandæ, CAROLUS Cæsar præposuit, & Eugenio illi magno atque invictissimo subrogavit? Non possum magìs laudare Cæsarem, quàm Cæsarem appellando: neque ulla majori FRANCISCI TERTII laudatio esse potest, quàm tanti à tanto Cæsare fieri. Agite verò: quanta ejusdem hominis dignitas ex eo, immo verò in eo declaratur, quòd idem Cæsar dignum judicârit, cui Filiam charissimam, electissimam Fœminam, in matrimonium daret? Non ille hunc delegisset, si quem magìs probâsset: Et certè alium probâsset, si quem potiorem reperisset. Praeter enim patriam charitatem illam, qua parentes

rentes in liberos naturâ ſunt propenſi, ut eos etiam, qui minùs videntur diligendi eſſe, maximè diligant, eísque optimam vivendi conditionem facultatémque comparent; Illa etiam Cæſari amoris erga filiam, & paternæ de ea bene, ex animíque ejus ſententia, collocandâ, curæ ac ſollicitudinis cauſa accedebat, quòd pro lectiſſima, nec ſuo modò, ſed omnium gentium amore digniſſima Fœmina laborabat. Capiebatur mirandum in modum eximiâ Virginis honeſtiſſimâque formâ; in qua nec Majeſtas pulchritudinem deſideraret, nec pulchritudo quidquam de Majeſtate decerperet; ut altera re Matrem pulcherrimam, altera verendum Auguſtúmque Patrem, mira quadam utriusque rei confuſione ac temperamento, referret: indolem præſertim egregiam, ſuaviſſimos caſtiſſimósque mores, perſpicax Ingenium, plurimarum rerum Scientiam, dicta, facta filiæ rariſſimæ non modico neque uſitato pătrum amore, ſed iṁenſo quodam ac ſingulari proſequebatur. Huic tantæ tam eximiaéque virtuti pari virtute vir quæſitus eſt; quem non modò Cæſar, verùm etiam Cæſaris Filia, cui maximè conſultum in hac quidem re ipſe Cæſar volebat, tanto conjugio dignum judicaret. Habetis igitur utriusque graviſſimis judiciis, CAROLI MARIÆque TERESIÆ, FRANCISCUM TERTIUM reliquis prælatum omnibus: ut omnes ſummásque virtutes confitendum ſit ineſſe ei, quem Cæſar ſibi Generum legit, Cæſaris Filia ſibi conjugem optavit. Si quis adhuc, quanta ſit FRANCISCI TERTII dignitas atque amplitudo, non ſatìs intelligit, nec de ejus univerſis maximísque virtutibus ſatìs à me eſſe dictum arbitratur, is ſpecie quidem mihi facultatíque meæ non nihil detrahit; re autem verâ plus quàm ego velim ac res ipſa patitur, tribuit atque concedit. Majorem enim orationi meæ, quàm tantis, quantas attuli, auctoritatibus fidem habiturus videtur; qui meæ potiùs vocis auctoritatem ac teſtimonium requirit. Ego

autem nihil mihi, omnia tribui veris argumentis ac rationibus volo. Vobis igitur mirificè gratulor, Florentini, omniúmque gratulatione fœlicitatem vestram prosequendam censeo, qui Cæsaris Filiaéque Cæsaris judicio probatum, hoc est, omni virtutum, quæ cadere in hominem possunt, genere prædítum atque ornatum Principem nacti estis. Qui si idem amore est erga vos incredibili quodam ac singulari, si tantarum virtutum fructuum in vestram incolumitatem ac comodum est collaturus, ac sui quodamodo oblitus de vobis est unicè cogitaturus; imensum quiddam atque infinitum est, quod ad vestram totiúsque Etruriæ fœlicitatem accedat. De quo ne dubitare possitis, duo illa paulisper tempora animis vestris proponite: Alterum, quo primum fuit huic Imperio destinatus; Alterum, quo nuper ad vos ex Germania venit. Nihil illo vestri vestrorúmque comodorum amantius fieri aut cogitari posse intelligitis.

Lotharingiae, quæ Galliæ Belgicae Regio est multò amplissima ac florentissima FRANCISCUS TERTIUS imperitabat. Erat id ei paternum avitúmque & ab ultimis usque majoribus, Jure hæreditario, traditum ac commendatum Imperium: Quod ita diligenter ac studiosè retinebat, ut in eo conservando suas omnes totiúsque posteritatis suæ fortunas esse positas & constitutas arbitraretur; nihílque mallet, quàm inclyto conjugio, affluentibûs copiìs ac multiplici prole florescentem, patriô inter suos Regnô consenescere. Colebant autem eum populi sic ac diligebant, ut sua bona sibi diripi vitámque adeò eripi mallent, quàm suum à se divelli Principem ac distrahi passuri esse viderentur. Ecce autem de Etruriæ Successore subrogando, vestrìs temporibûs ita poscentibûs, & de florentissimo hoc Imperio FRANCISCO TERTIO comittendo agi cœptum est. Cohorruit Lotharingia universa improviso acerbissimoque nuncio: Vox propemodum ac spiritus

ritus eſt, tam horribilis calamitatis denunciatione ac metu, omnibus interclusus. Mærebant, affli&abantur, propè exanimati concidebant. Denique, quum jam nihil in vita fore posthac jucundum sibi, FRANCISCO amiſsô, confiderent, crudelem vitam abrumpere ac mori potiùs, quàm in tanta rerum suarum acerbitate verſari cupiebant. Una modò spe illa sustentabantur animi, fore, utì conditionem FRANCISCUS nequaquam acciperet, suorúmque rationes potiores, quàm alienorum duceret. Verùm, ubi non itâ eſſe intellectum eſt, ac de veſtris commodis cogitantem illum Etruriam Lotharingiæ præferre ſenſerunt: Tum enimvero deſperare rebus ſuis omnino cœperunt; Et vicem dolentes ſuam, fortunaéque inconſtantiam atque impetum incuſantes, duriùs ſecum agi, quàm cum cæteris gentibus atque atrociùs ſtatuerunt. Etenim cæteris eripiuntur ferè Principes neceſſitate moriendi atque naturâ; Sibi viventem eripi atque adeò vigentem florentemque intelligebant: Ut in acerbiſſimo ſuo graviſſimóque caſu non exſpectata communis humanitatis conditio, ſed multò antè repræſentata videretur. Ex ſenſu doloris veſtri, quem tam acerbum, Florentini, in obitu Superioris Principis, non ſine ratione juſtiſſimíſque cauſis, ſuſcepiſtis, quàm graviter Lotharingici abitum ſui Principis atque amiſſionem tulerint ac ferre debuerint, exiſtimare poteſtis. Nam in obitu quidem vel chariſſimorum, etſi gravi dolore ac deſiderio angimur, tamen, quum naturæ repugnare, nec neceſſitati fatóque parere minimè ſani eſſe ſentiamus, ratione in conſilium advocata, naturales illos immoderatóſque motus, ubi paululùm ſeſe effuderunt atque jactârunt, cohibemus continuò atque comprimimus. At verò in charorum hominum diſceſſu, quos non mortali conditione, ſed caſu voluntario aliquo in perpetuum amittimus, non à natura, cui eſſe acquieſcendum putamus, ſed ab hominum iniquitate, cui reſiſti ac repugnari in noſtris

ſtris incom̃odis poſſe atque adeò debere cenſemus, invadi nos ac violari arbitramur: ut iniquiùs aliquando atque ægriùs vivorum, quàm mortuorum diſceſſus atque diſcidium feramus. Neque hæc FRANCISCUS non intelligebat; quantóque in mærore Lotharingici, profectione illa ſua ac fuga, futuri eſſent videbat. Erat illi grata ac jucunda tanta ſuorum erga ſe ſtudii benevolentiaéque ſignificatio; amabat amorem; dolore ac luctu commovebatur. Veruntamen obverſabatur illi ante oculos Etruria; quæ illecebris neſcio quibùs ſuis, occultáque quadam amoris vi ac vehementi, eum ad ſeſe rapiebat potiùs quàm invitabat. Ceſſit enimvero blandiſſimo lenocinio; tradidit ſeſe atque addixit Etruriæ; vósque jam tum mente animóque complexus, alienos prætulit ſuis, nec, niſi vos, duxit ſuos. Hoc quantum eſt, Florentini! quàm inuſitatum! quàm inauditum! quantáque in eo incredibilis erga vos vis amoris oſtenditur! Neque enim mediocribus quibusdam vinculis adſtricti patriis quisque regionibûs retinemur. Hîc incunabula, hîc ſedes, hîc gentis inſignia hîc monimenta majorum, conſuetudines amicorum, conjunctiones propinquorum, ſenectutis perfugium, &, vel in ipſa morte, multa tot inter charos ſolatia, funeris piæ complorationes, ſepulturæ domeſticæ religiones. Itaque ſapienter inductus eſſe à ſum̃o Poëta * prudentiſſimus vir Ulyſſes exiſtimatur; cui quum Calypſo im̃ortale ævum, ſecum ſi perpetuò manere vellet, polliceretur, negavit; Ithacámque illam ſuam, in aſperrimis ſaxis, tamquam nidulum, affixam, ipſi im̃ortalitati antepoſuit. Nimirum omnes omnium charitates Patriæ charitas vincit. Sed hanc ipſam tamen rerum omnium victricem charitatem FRANCISCI TERTII inaudita erga vos atque incredibilis charitas vicit. Statuit, hanc, quæ veſtra patria eſt, ſibi non eſſe alienam; illam, quæ veſtra non eſſet, non duxit ſuam: ac, tamquam inter vos vobíſque unicè natus eſſet, vobis inter vos ac vobiscum

* *Homer. Odyſſ. l. v.*

biſcum vivere, animum veſtri amantiſſimus Princeps induxit.

Jam quale ad vos iter, abdicatô Lotharingiæ Imperio, proximè inſtituerit, extremô locô cognoſcite. Expleri fœlicitatem veſtram ac planè cumulari, tanta ac tam ſingulari amoris ſignificatione, intelligetis. Profectionem ille quidem aliquamdiu Italicam diſtulit, neque ſtatim, ac veſter eſſe Princeps cœpit, vobis præſentiæ ſuæ copiam fecit. Maximo difficillimóque bello implicatus, quo bello rei Chriſtianæ ſalus ac dignitas agebatur, itineris faciendi tempus publicis temporibus eſſe transmittendum putavit. Verùm ille ita à vobis abfuit, ut veſtræ etiam incolumitati atque otio tum maximè proſpexerit, ſuiſque laboribûs atque periculis, ſollicitô animô atque amantiſſimô conſuluerit Non ferociſſimorum hoſtium impetum atque im̃anitatem pertimeſcebat, non ullam dimicationem, non ullum vitæ diſcrimen in acie atque in prœliis pro com̃uni, veſtrâque potiſſimùm, ſalute deprecabatur. Equidem de tanto Imperatore non poſſum dicere, caviſſe eum ſibi aliquando, quò caveret vobis; vitaéque ſuæ aliqua in re pepercisse, ut eam veſtræ fœlicitati ac bono reſervaret. Illud mihi videor verè eſſe dicturus; ſi quid illi, in tanto bello quotidianiſque contentionibus atque periculis, humanitus accidiſſet, non id fortiſſimo viro doliturum fuiſſe, quòd vitam, naturæ debitam, im̃ortalitati ac gloriæ redderet; ſed quòd veſtro conſpectu, multò jucundiſſimo atque exoptato, antèquam è vita excederet, caruiſſet. Sed omen triſtiſſimum atque horribile ac omne periculum ſuperi averterunt; ſibi vobiſque ſervârunt; incolumem atque victorem præſtiterunt. Ponuntur arma; miles in hiberna dimittitur; res bellicæ paululùm conquieſcunt. Num hîc FRANCISCUM etiam, num amantiſſimi Principis de vobis curam ac ſollicitudinem, num deſiderium quamprimum videndi vos, Florentini, conquieturum putatis? Iter illi ex Hungaria conti-

nuò Viennam: Viennâ confeſtim ad vos cogitabat. Quò tuus iſte curſus, impiger atque invicte Imperator? quò tanta feſtinatio iſta atque celeritas pertinet? nullámne diuturno militiæ labore atque opere, aſſiduîsque ac difficillimîs itineribus defatigato corpori atque confecto; nullam tanti belli adminiſtratione ac curis defeſſæ menti atque contractæ convenit requietem ac relaxationem dari? Atqui victrices legiones tuæ, te non modò permittente, ſed imperante, curant ſeſe hoc tempore, atque reficiunt; vacuæque curîs atque laboribûs, ſumma tranquillitate in hibernîs atque otio ſuaviſſimo perfruuntur. Iniquum eſt profectò, ducem, ceſſante milite, laborare. Quid? Sæviſſimam anni maximéque infeſtam tempeſtatem non animadvertis? Dabis te igitur ſumma hieme in iter? Non Montium difficiles lubricósque aſcenſus atque deſcenſus, non torrentium ac fluminum periculoſos tranſitus, non viarum ſalebras aſperrimas cæcósque hiatus, non imbres, non nives, non vim ventorum ac frigorum pertimeſcis? Nos tectis urbium parietibúsque defenſi inſolitam cœli intemperiem atque inclementiam ferre vix poſſumus. Quid ſub dio, inter Apenninorum pruinas illas ac nives, iter habentibus fiet? Sed ne perpetuo quidem atque interrupto itinere venire in Italiam, curſúque conſueto poteris. Obvallatos aditus atque intercluſos peſtilentiæ metu ac ſuſpicionibus offendes. Si rectè te atque animum tuum novi, ægriùs haſce moras, quàm reliquas itinerum difficultates feres. Moleſtum eſt, tot inter cœli terræque incommoda, peregrinari; properantem verò in medio curſu detineri ac retardari, certè moleſtius ac non ferendum. Hæc omnia, Princeps, vitâris, vitæque tuae, qua noſtra omnium continetur, valetudiníque peperceris, ſi iſtud iter in aliam, quae mox ventura eſt, magis idoneam tempeſtatem diſtuleris. Perfer modò deſiderium: ſine, paulùm frangat ſeſe vis hiemis atque cœli: dum itinera libera

bera atque aperta fiant, paulisper exspecta. Seriùs ad nos, modò tutiùs ac sine molestia tua, Princeps, veni.

Hisce vocibus amantissimis Etruria, ùt mihi quidem videtur Principem suum, ubi primùm de ejus consilio huc ad vos, post tanti belli labores pérque itinerum tot incomoda, veniendi cognovit, anxia atque sollicita compellabat: quibus incensam moraéque impatientem hominis cupiditatem restingueret ac retardaret. Quid ille? Num sibi persuaderi quidquam est passus? num orationi succubuit? num precibus concessit? Cessisset ille quidem (nam quid est illo mitius atque indulgentius?) neque quidquam repugnâsset, nisi in eo, quod rogabatur, amori erga vos suo, acri ac vehementi, vim quamdam fieri, aut certè modum statui praescribíque sensisset. Non ille ità vos diligebat, ut, vel rogatu vestro, posset aut minùs diligere vos, aut minores, quàm ipse vellet, diligendi vos significationes dare. De itinere Etrusco, sine cunctatione suscipiendo, agere adhuc armatus bellíque egregio pulvere penè sordidus cœpit.

Hîc jam certè Uxor amantissima intercedet: &, quod Etruria à Principe non potuit, ipsa à Viro profectò impetrabit. Num abire, vix ex belli ore, tantîsque periculis ereptum, ex longôque, quo penè contabuerat, desiderio receptum; & diuturnis pérque incomodis itineribus sese, tam adversa tempestate, comittere charissimum atque amantissimum Conjugem sinet? Quòd si se comitem ac sociam itinerum ac laborum adjungere generosa atque amans Virago destinârit; si, ne cupido profectionis Viro retinendo molesta sit, sibi, Viri cupidissimae, remanendo infesta ac gravis, unà simul proficisci atque in iter se dare constituerit: huic certè suavissimae Filiae tali consilio providentissimus Pater obstabit, Mater amantissima repugnabit. Non poterit tantam utriusque auctoritatem illa defugere: nolet hunc acerbissimum charissimis Parentibus dolorem

inurere: si non Imperio, at certè precibus lachrimisque flectetur. Ità MARIAM TERESIAM Parentes abire non sinent; FRANCISCUM abire non sinet Uxor; Etruria sui Principis incomodorum metu curâque levabitur.

Sed jam tempus illud metus ac sollicitudinis abiit, Florentini. Nunc decet quoniam quidem tam belle res è vestróque commodo processerunt, tantummodo lætari vos atque gestire, nec de præteritis vestri Principis incommodis, nisi ut eximium ac singularem hominis erga vos amorem, in iis vestrâ causâ suscipiendis ac tolerandis, intelligatis, cogitare: quibus usque adeò deterreri se non est passus, ut in eorumdem societatem non modò inclytum FRATREM, verùm etiam Augustam CONJUGEM, volentem illam quidem, nec Viro quidquam de amore erga eosdem vos concedentem, vobis quàm illi certè commodior, vestri studiosissimus cupidissimúsque vocârit. Iter longum atque difficile, horridâ maximéque infesta tempestate, non mærore, non lachrymis amantissimorum sui charissimorúmque permoti, læti atque alacres ingressi sunt: nec verò illi, quàm difficilis esset via sed quàm longa, cogitabant: cujus si brevitas incomodis suscipiendis redimi potuisset, multis partibûs plura ac graviora, quò fieret illa brevissima, suscipere non dubitâssent. Nihil solet esse viatoribus tam opportunum támque jucundum, quàm paratæ diversoriorum stationes; ubi diurnis laboribûs molestiâque defuncti, nocturnæ quietis aliquid ac levationis defatigatis corporibus tædióque affectis animis impertiant. Quo reliqui capiuntur ac recreantur, eo nihil illis, ad vos inflammatô studiô properantibus, odiosius atque molestius: ut quiete defatigari, itinere ac cursu levari ac refici viderentur. Assiduus illis de vobis inter se sermo; vix ulla secum, nisi de vobis, cogitatio. Quò propiùs Etruriam accedebant, eò minùs eos tanti itineris suscepti tantorúmque incom-

incommodorum pœnitebat: quin immo eò magis de tali consilio suo propositôque gaudebant. Ut verò in conspectu ex edito quodam propinquóque loco Florentia fuit, non secùs affectos eos intimisque commotos sensibûs affirmant, ac si, non hospitam tum primùm terram adspicerent, sed dulcissimam patriam, ex longo errore ac veluti postliminio, reviserent. Hasce inter itinerum asperitates, animorum autem tam sedulas atque officiosas curas, tandem ad vos vestri amantissimi Principes pervenerunt.

Hìc ego jam finem dicendi faciam necesse est. Plura ac majora vel in ipso illo primo adventu vidistis atque experti estis, quàm quæ ego assequi aut complecti oratione mea possim. O noctem illam beatam & propè ad immortalitatis memoriam consecrandam! O occursus illos vestros, cùm dignitatis, tum etiam inusitatæ cujusdam jucunditatis plenissimos! O effusas gratulationes! O secundos festósque clamores, quibus peregre venientes excepistis! Quis non interfuit? quis non gaudio lætitiâque exsilivit? quis non, suorum Principum adspectu mirificè captus ac delinitus, Populorum fœlicitatem intra mœnia receptam sensit? O consequentes deinceps dies, vobis Etruriaéque universæ auspicatissimos, & futuræ omni posteritati vestræ, tamque sacros, quotannis colendos ac celebrandos; quibûs, tot jam signis atque indiciis amoris, tam brevi tempore, editis ac declaratis, quàm chari vestris Principibus essetis, sentire potuistis! Videtis profectò, prima illa hisce novissimis pulcherrimè respondere. Etrusci Imperii successorem, statim ac superiore Principe orbati estis. talem à DEO immortali paratum vobis atque oblatum, me dicente, cognovistis, qui sine bello aut tumultu, sine animorum ancipiti atque anxia, qualis futurus esset, dubitatione, sine temporis mora, maturus jam tum atque perfectus, & summis virtutibus cùm bellicis,

tum domeſticis praeditus, amore praeſertim erga vos ſingulari, olim in Etruriam veniens ſuis populis imperaret. Hac tanta fœlicitate, quae vobis tum ventura oſtendebatur, allata ac praeſente nuper potiti eſtis. Nihil jam, quo omnium gentium fœliciſſimi & ſitis & habeamini, eſſe reliquum intelligo, niſi (id quod ab eodem immortali DEO omnes, qui veſtro nomini ac commodis maximè favemus, enixè petimus atque precamur) ut veſtrîs Principibûs diutiſſimè vos, veſtrorum Principum Filiîs atque Nepotibûs, eorum ſimilibus, veſtra poſteritas omnis atque Etruria univerſa, perpetua ac ſempiterna ſucceſſione, perfruatur.

Dixi.

HIE-

HIERONYMI LAGOMARSINI è Soc. JESU,

ORATIO

HABITA FLORENTIÆ

III. IDUS JANUARIAS MDCCXXXIV.

CORAM

FABRITIO SERBELLONIO

ROMANI PONTIFICIS

AD MAGNUM ETRURIÆ DUCEM

LEGATO, &c.

MULTAM DANDAM ESSE LITTERIS, AT NON MULTIS OPERAM.

QUod vulgò reliqui artium liberalium Magiſtri vehementer expetunt, quaque re una maximè litterarum utilitatem contineri arbitrantur, ut, qui ad ſeſe doctrinae comparandae causâ adoleſcentes accedunt, ſtudium immenſum quoddam, atque inexplicabilem quamdam diſcendi cupiditatem adferant; id mihi Rhetoricæ præcepta nunc primùm apud vos, Florentini, tradere inſtituenti, neque utile, neque propterea optandum videtur: quin, niſi modus, ac certa in ea ipſa re adhibeatur ratio, nihil litteris infeſtius, nihil juventuti pernicioſius puto, quàm nimio iſto diſcendi ſtudio inflammatos eſſe diſcipulos. Nam me uſus annorum jam ferme decem, quibus in hoc Rhetoricæ tamquam curriculo verſor, edocuit; nullius in humanis hiſce litteris progreſſus eſſe tardiores, quàm eorum, qui humanitatem omnem tota mente animîſque ſpectantes, ita contendunt, ſic impetu quodam ſtudiorum ſuorum ac tamquam ardore rapiuntur, ut, quemadmodum Herculem ajunt ſtadium Olympicum animam continentem unôque ſpiritu con-

confeciſſe, ſic ipſi ſpatia hæc literarum immenſa vix unquam reſpirantes, animámque liberam ducentes percurrere velle videantur. Non eos multitudo cognoſcendarum rerum propè infinita, non varietas incredibilis, non difficultas ſumma deterret. Artem Oratoriam, Poëticam Facultatem, Latinas, Græcas, Etruſcas litteras, rerum geſtarum monumenta, antiquitatis memoriam, reliqua artium omnia non eodem modò tempore, ſed eadem, ut ità dicam, opera conſectantur. Iidem & accuſatores acres, & defenſores boni, & hortatores graves, & diſſuaſores conſiliorum probabiles, & laudatores rerum ac perſonarum periti, & vituperatores vehementes (quibûs dicendi generibûs eloquentia ferme circumſcripta continetur) iidem Epici, iidem Tragici, iidem Comici, Lyrici, Bucolici, Satyrici, & ſi quod eſt aliud Poëticæ laudis genus, repentè evadere, atque haberi vellent. Atque utinam ætatis hoc eſſet vitium, non naturæ: Ubi ſemel juvenilis hic eorum ardor deferbuiſſet, moderatioribûs tum iiſdem, ac ſanioribûs uteremur. Nūnc ætates omnes hominis reliquas diſcendi hoc tamquam Cacoëthes corripit, in diéſque latiùs miſerâ contagione ſerpit ac ſævit. Quàm multos enim viros, quàm multos ſenes videmus æſtu quodam cognoſcendi omnia ſic ferri, & tamquam tempeſtate aliqua perpetuo jactari, ut nunquam errandi finem faciant, nunquam in ullius doctrinæ tamquam portu conquieſcant. Per Logica, per Phyſica, per Mathematica, per Cœleſtia, per terreſtria, per humana, per Divina omnia vagantur. Diſcruciantur intimis ſenſibûs, ſi quis ullius aut veteris, aut novi ſcriptoris liber non in eorum manus pervenerit: ſi verò aliquid, ſibi antea inauditum, inter legendum offenderint, planè, planè inquam exanimantur: mirantúrque quodamodo taciti ipſi ſecum, potuiſſe in rerum omnium naturâ eſſe aliquid, quod non jam antè didicerint. Sed ſi verum quærimus, non eſt ea diſcendi cupiditas, ſed faſtidium.

ſtidium. Ut quidam ægro corpore ciborum omne genus adpetunt, adlatos verò, quum paululùm guſtârint, rejiciunt, atque adſpernantur, alióſque, quos ſuaves atque jucundos palato ſuo fore falsò autumant, ſubinde poſcunt: ſic iſti morbida quadam diſcendi tamquam orexi incitati, quas primùm tam avidè diſciplinas adpetiverunt, eas primoribûs, ùt ajunt, labrîs guſtatas reſpuunt, deinde atque faſtidiunt, animúmque continuò ad alias deinceps, atque alias, mox æquè faſtidiendas, ac repudiandas adjiciunt.

Horum ego hominum morbo, quantum quidem poſſum, ſive potiùs quantum ipſi, qui ſibi ſani videntur, me poſſe ſinent (pro ea, qua omnes, qui bonas litteras amamus ac colimus, erga litterarum ſtudioſos charitate; & pro eo, quo erga litteras ipſas, quibus ex hoc immoderato litteratorum hominum ſtudio periculum ſanè ingens impendet, amore eſſe debemus) ſententiæ meæ atque Orationis medicinam adhibebo in hoc tempore. Ea eſt hujusmodi: ut in animum inducant, ſibíque illud perſuadeant; *Multam quidem dandam litteris eſſe, at non multis operam.* Hoc ego dum planum facere conor; dum ea, quæ adoleſcentibus diſciplinæ noſtræ commiſſis, cenſeo profutura eſſe, dico; dum litterarum ſtudiis modum certóſque fines conſtituo; dum litteras ipſas eadem opera orno atque amplifico: tu me, Præſul ampliſſime, & litterarum cultor, & litteratorum fautor, vóſque omnes, quotquot huc tam frequentes, tantáque alacritate conveniſtis, litteratiſſimi viri, multùm dubitantem, neque modò judicia de me veſtra, ſed conſpectum vultúſque ipſos verentem, víxque tandem aliorum voluntate atque auctoritate compulſum, non mea ſponte in hanc lucem domeſtica ex umbra prodire audentem, humanitate veſtrâ atque benevolentiâ, quæſo, ſuſtentate, & mea verba bonâ cum veniâ, ùt aliorum ſoliti eſtis, àc diligenter attendite.

Doctrinarum omnium, ùt virtutum, quoddam esse inter se vinculum; neque posse quemquam in una aliqua sic versari, ut excellat, qui non sit reliquarum etiam omnium copiis atque opibus instructus, possum facilè stoicis adsentiri. Hinc ille Doctrinarum cursus, ac tamquam orbis exsistit, quem Græci propterea ἐγκυκλοπαιδίαν dixerunt: quem qui potuit universum conficere, is demum cumulatè doctus, ac planè sapiens existimatur. Præclara profectò res, ac magnifica, multorúmque mortalium studiîs acerrimîs expetita; verumtamen ejusmodi, quam nondum quisquam adsequi complectíque potuerit. Nam, quamquam nonnullos aut legimus, aut audivimus doctrinîs omnibûs excultos, sapientissimos evasisse, id non ità intelligere debemus, quasi nihil ab iis fuerit dignum studiis hominum ac cognitione, præteritum; sed ità, ut tantum quisque in cognoscendo profecerit, quò plùs, qui simile ingenium ad discendum adtulerint, parémque industriam adhibuerint, proficere non potuerunt. Nempe hanc in omni rerum naturâ æstimandâ regulam normámque adhibémus, non ut eas per se ipsas consideremus, sed ut, ad res alias in eodem genere referendo, quantum aliis aliæ præstent, judicemus. Nam neque magnum adpellare possumus in rebus humanis quidquam, neque multum, neque aliquid tale, nisi cum aliis magnis, multis ceterísque similibus unumquodque comparetur. Quâ etiam ex re fit, ut, quæ summa esse in aliquo genere existimamus, ea excellere atque præstare in illo eodem genere dicamus: ut non modò sine comparatione judicare de rebus non possimus, sed neque judicia ipsa nostra sine comparandi significatione iisdem de rebus expromere. Atque hæc quidem omnis disputatio non mea, hominis indocti, sed sapientissimi Socratis apud Platonem, ex mediâque ipsa Academia repetita eò pertinet, ut ne nos vulgi opinionibûs abduci, abripíque patiamur, néve

ve iis, quos in omni temporum memoriâ, doctissimos, sapientissimos, ac si superis placet, minùs quidem Latino, verumtamen splendidissimo gloriosóque vocabulo *omniscios* adpellatos cognovimus, nihil doctrinæ, sapientiæ, scientiæ ullius defuisse arbitremur. Non est profectò, non est hujus imbecillitatis ingenii nostri, non exigui hujus spatii, quod est homini ad vivendum datum, non denique ipsius naturæ rerum, quæ in infinita cùm varietate, tum difficultate versatur, omnia pervidere, omnia nôsse, omnia meminisse. Fuit ista quondam Sophistarum veterum adrogantia; quorum Princeps Leontius Gorgias poposcisse in Conventu Græciæ quæstionem fertur; déque omni re, quæ in disceptationem vocaretur, professus fuisse, copiosissimè se esse dicturum. Haud paulo adrogantior Eleus Hippias ex eadem disciplina fuit; quem ait Cicero, (a) quum Olympiam venisset, maximâ illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatum esse cuncta penè audiente Græcia, nihil esse ulla in arte rerum omnium, quod ipse nesciret: nec solùm has artes, quibûs liberales doctrinæ atque ingenuæ continerentur, Geometriam, Musicam, litterarum cognitionem & Poëtarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de rebus publicis dicerentur; sed annulum, quem haberet, pallium, quo amictus, soccos, quibus indutus esset, se sua manu confecisse. O hominem singularem! O miram professionem, ac propè horribilem! de qua profectò idem sentiendum puto, quod de quorumdam testimonio, qui mira quædam de Marco Antistio Pyrgensi dicerent, optimum eum colonum, parcissimum, modestissimum, frugalissimum esse, Marcus Æmilius Lepidus Censor liberè festivéque respondit: (b) *Nibil se illorum credere.* Certè Socrates, qui cum Gorgia veluti compositus, congressúsque de ea arte, quam Sophista ille profitebatur, multa subtilissimè ac propè divinitus dispu-

(a) *de Or. l. 3. c. 127.*

(b) *Apud Cic. 2. de Or. c. 287.*

(c) *In Gorgia sive de Rhetor.*

disputans inducitur à Platone (*c*) eò hominem confidentissimum adigit, in eásque angustias, & interrogando, & instando compellit, ut tandem loquacissimus ille obmutescat; quíque se omnia scire profitebatur, omnino quid respondeat reperire non possit. Quantò modestiùs idem Socrates, quantóque commodiùs *id unum se scire professus est, quòd nihil sciret?* Atqui Philosophiam, morum illam vitaéque magistram, primus Philosophorum *è Cælo*, ùt ait Tullius, *evocârat.* Idémque eam, quæ Physicis continetur, universam lustrârat, & id, quod ex Timæo Platonis intelligimus, multis partibûs auctam illustrârat. Quid? æqualis Socratis Democritus? quocum Cleanthes, Chrysippus, reliquíque inferioris ætatis philosophi comparati, esse quintæ classis eidem M. Tullio videntur; (*d*) Nónne sophistarum ejusdémque generis hominum levitatem contraria professione Auctor gravissimus refutavit? *Nego* inquit, *scire nos, sciamusne aliquid, an nihil sciamus: ne id ipsum quidem nescire, aut scire, scire nos.* Nimis hic quidem, plus certè, quàm ille Socrates, non modò de sua, sed de omnium mortalium scientia detraxit. Potuit uterque aliquid, meâ sententiâ, hominum studiis relinquere, neque animos à discendo tam severa tristíque oratione deterrere. Sed licèt hominum ingenia ac Facultatem de iis angustiis, in quas illi Philosophi conjecerunt, in campum paulò patentiorem eduxerimus, nec omnem omnino scientiam ex humanis mentibus sustulerimus: sciendi tamen fines haud ità multùm propagabimus; nec quantæcumque, quámque diuturnæ nostrae contentiones extiterint, illud efficere unquam poterimus, ut non multò plura, quàm quae scièrimus, nesciamus. Moderemur igitur studiis nostris, discendíque immensam cupiditatem illam coerceamus: ne si omnia omnium artium scire voluerimus, plus, quàm natura rerum patitur, hominísque conditio fert, expetere videamur.

(d) *Lib. 4. Academ. quæst. c. 73.*

Quid?

Quid? si non modò omnes artes scientia & cognitione complecti, sed ne singulas quidem perfectè ac cumulatè callere possumus? ardebimúsne etiam, flagrabimus, æstuabimus omnia cognoscendi cupiditate? an non potiùs sapienter omittentes, quæ omnino nos consequi posse diffidimus, in unam artem aliquam studio & cogitatione conversi, illam tamquam spartam, vel quæ nobis sorte obtigerit, vel quam consilio delegerimus, pro virili parte exornabimus? equidem (ne Socratem adhuc atque Democritum dimittamus) sæpe mecum ipse quæsivi, quid illis hominibus certè doctissimis in mentem venerit tam valde testari, *Nihil se scire*: ac propemodum eò aliquando adducebar, ut crederem, voluisse eos, aut discendi spem hominibus, ut soli ipsi saperent, adimere, aut potiùs modestiæ opinionem quamdam apud vulgus ea prædicatione captare. Sed neque ambitionis suspicio in tantam virtutem cadere, neque ullius invidiae potest: neque profectò, qui tam multîs aliîs sermonibûs doctrinas hominibus comendârant, easque cum auditoribus suis in Gymnasiis magnâ cum voluntate communicârant, quique non minùs inscientiae quàm adrogantiae reprehensionem verendam esse intelligebant, aut aliarum doctrinarum studia retardare, aut existimationi suae detrahere quidquam voluerunt. Quid ergo est? Illud profectò. Intelligebant sapientissimi homines, scientiam mortalibus ullius artis, nisi omnia, quae ad illam artem pertinerent, perfectè tenerentur, nullam contingere: nihil esse autem in ulla arte, quod non ad singulas alias pertinerent: itaque necesse ei esse, qui unam scire vellet, scire omnes: scire autem omnes non licere: igitur ne unam quidem sciri posse: ac propterea nihil se, nihil quemquam scire. Fateor *esse hanc exilem quamdam* (ùt M. Antonii illius eloquentis verbîs utar) *& spinosam Orationem longéque à nostris sensibus abhorrentem*: sed eamdem verissimam esse confirmo, & tum ad ani-

 morum

morum adrogantiam, si quis fortè sibi scientiæ opinione placuerit, minuendam; tum ad studiorum impetus, si quis omnia aut pleraque concupièrit, retardandos, valere plurimum censeo.

Verùm subtilia hæc argumenta, quæ solent à concione repudiari, omittamus: conemur, si modò id consequi poterimus, singularum artium difficultatem hanc planiùs, ad omniúmque captum demonstrare. Ac ne omnia, quod esset infinitum, consectemur; de iis facultatibus, quæ magìs in Gymnasiis hoc tempore celebrantur, pauca cursímque dicamus: ex quibus haud erit difficile reliquarum facere conjecturam. Principem inter Facultates locum, concessu omnium, obtinet ea, quæ de rerum omnium Auctore ac Principe DEO, de rebúsque Divinis agit, quámque Theologiam propterea nominamus. Hanc, quòd universam mente animisque comprehendere homines non potuerunt, in plura tamquam membra secuerunt: quibus ex singulis immensæ ac perdifficiles Facultates exsistunt. Nam & sacrarùm litterarum explicatio, sine veterum monimentorum, temporum, locorum, & sine linguarum, Ebrææ præsertim ac Græcæ cognitione, manca est quodammodo atque imperfecta: & Dogmatum Theologicorum tractatio, non ex ipsis sacris litteris cognitis, & Sanctorum Patrum atque Doctorum voluminibus, & Conciliorum omnium, tum quæ œcumenica, tum quæ provincialia adpellantur, actis diu multúmque perspectis, viro est periculosa Theologo. Quam partem longè omnium præstantissimam ac difficillimam, nemo ad hanc diem majori ingenii atque doctrinæ laude, nemo uberiùs, nemo elegantiùs Dionysiô Petaviô persecutus est; neque tamen quum dies noctésque unum illud opus urgeret, potuit morte occupatus, quæ inchoârat, absolvere. Quid controversas Christianæ Catholicæque fidei quæstiones, quid de septem Sacramentis,

(ità

(ità enim adpellant: neque verebor Grammaticorum reprehensionem, modò usitatis rerum vocabulis utar) quid de moribus disputationes comemorem? Nónne in hisce Theologiæ singulis partibus hominum doctissimorum ætates totas videmus esse côntritas? Sed quid partes dixi? vel unum sæpe earum partium caput, de DEI scientia, de auxiliis divinæ gratiæ, de probabili, probabiliorive opinione, de sexcentis aliis quæstionibus, si quis modò, quæ de iis sunt à doctissimis hominibus in utramque partem disputata, velit cognoscere, omne propemodum humanæ vitæ sibi spatium, acerrimúmque studium requirit, ac poscit. Jam Mathematicorum Facultas (Etenim huic primæ post Theologiam jure optimo deferuntur) tam latè patet, tantis, tam multisque ex artibus coalescit, Arithmetica, Geometria, Algebra, Astronomia, Statica, Optica, Musica, Architectonica, atque aliis, ut, si quis non plus unâ tractare voluerit, negent ei earum rerum periti tractationem umquam defuturam. Certè quamquam innumerabiles quidam summis ingeniis præditi ab antiquissimis temporibus in ejus sive singulis, sive universis tractandis partibus elaborârint, nequaquam tamen omnia studiô atque exercitatione consequi potuerunt. Multa priores ipsi occupârunt, multa posteris intacta reliquerunt. Hinc & Joannis Neperi perutiles illos ad rem Trigonometricam Logarithmos, & Bonaventuræ Cavalerii indivisibilium rationem, & Petri Fermatii præclaram illam de maximis minimísque methodum à Cartesio Ugenióque tam feliciter illustratam: hinc sacram illam in Geometria, quam dicunt Anchoram: hinc Analysin Mathematicam, hinc Torricellianos tubos: hinc, ut reliqua innumerabilia recentiorum omittam, Galilæi vestri, & multa & miranda inventa suspicimus. Sed nondum exhausta est omnis rerum Mathematicarum difficultas. Supersunt adhuc plurima frustra vel à vetustissimis, vel à recentioribus, vel ab utrisque ten-

tentata, in quibus nobis iisque, qui nos ætate consequentur, negotii satis esse supérque poterit. Superest longitudinis gradus (utor jam pridem facultatum ipsarum vocabulis; ne, si aliter fecero, & obscurus, & nimiô plùs diligens fuisse videar) superest, inquam, longitudinis gradus deprehendendus, Planetarum Theoria, tantis partium studiis, Copernico & Tychone subfectis ducibus agitata, certâ ratione aliquâ perspicuâque constituenda; Circuli quadratura perficienda; gravitatis, ventorum, marini æstûs, magneticæ vis, aliarúmque rerum plurimarum causa cognoscenda.

Atque hæc quidem postrema, quæ ad se etiam Philosophi putant pertinere, monent me, ut jam de Philosophiæ difficultate, quæ sentio, dicam. Sed nullam sententiam meam hac quidem in re volo interponere: immo ne de omnibus quidem Philosophiæ partibus dicere. De ea modò, quæ physica contemplatur, quid summus Philosophus senserit, adcipite. Ego enim sic statuo, vix quemquam Avorùm Patrúmque memoriâ aut ingenium acrius, aut vehementiùs studium, aut majorem solertiam ad res Physicas cognoscendas, quam Petrum Gassendum adtulisse. Hominem Aristoteli, Aristoteleæq; Familiæ universæ perinfensum Peripateticus laudo; qui secùs atque ipse sentientium opiniones, si quando necesse est, reprehendendas, at ipsarum auctoribus parcendum, ipsósque adeò suspiciendos esse semper existimârim. Is igitur naturæ tantus investigator in eo libello, quem *Dubitationes, & Instantiæ ad Cartesii Metaphysicam* inscripsit: - - *Quidquid* inquit, *fuit nobis de re unaquaque nôsse necessarium, illud nobis* (DEUS) *apertum fecit, tribuendo rebus proprietates, per quas innotescerent, & nobis sensus varios, quibus illas apprehenderemus. Quod ad internam verò naturam, & quasi scaturiginem adtinet, illam, ut nobis cognitu non necessariam, occultam voluit: & nos, quum nôsse affectamus, aut præsumimus, intemperantiâ laboramus:* - -

Rursús-

Rursúsque in Epiſtola tertia ad Petrum Cazvæum Societatis noſtræ hominem, familiariſſimum ſuum, capite quinto. - - *Sed facio*, inquit, *vir doctiſſime, ac Religioſiſſime, quòd, dum in perveſtigatione cauſarum naturalium verſor, nusquam non caligo mihi offundatur: atque idcirco, tamquam incedens in denſiſſimis tenebris, nihil non palpem, nihil non moveam, nullam non tentem ſemitam, ſi fortè in aliquam ſpeciem vel tenuiſſimæ luculæ emergam. . . . . Neque enim eſt, cur exiſtimes, iſtis me nugis ita hærere, ut ipſas, quaſi veritatem ipſiſſimam habeam, aut colam. Sed cùm totus mundus ſit nugarum plenus, & videre videar nugas quoque eſſe, quæ vulgò habentur ſeria maximè, ſupereſſe exiſtimo, ut eas nugas deligam, quæ eſſe minùs nugæ videantur.* - - Audiamus illum denique in litteris ad Renerium datis: - - *Sic ſemper*, inquit, *afficior, ut exiſtimem, nihil ſcire licere ex rebus naturalibus, præter ipſarum hiſtoriam . . . ſufficit mihi conjecturam ſequi, quæ vel umbram quamdam levem probabilitatis habeat: de re ſeu veritate ipſâ DEUS maximus viderit, qui præter rerum corticem quantum mea capit imbecillitas, nihil cognoſcendum mortalibus dedit.* - - - O hominem ingenuum, eóque magìs intelligentem, quò ſeſe minus intelligere confitetur! Ubi ſunt tam modeſti Doctoris Feroculi quidam diſcipuli; qui, quaſi ſe illis rerum univerſarum natura è Cœlo, tamquam numen quoddam, videndam clara in luce contemplandámque præbuerit, ità doctrinæ ſuæ adrogantiâ ſubnixi ambulant. Deſinant, ſe eſſe aliquid in eo genere, arbitrari, cùm tam demiſsè, támque propemodum abjectè de re ac de ſuâ Facultate germanos Philoſophos ſentire intelligant.

Quid? In Rhetoricis operibus adrogantia num eſt magìs ferenda? An eſt cuipiam M. Antonii apud Tullium vox illa inaudita: *Diſertos exſtitiſſe quàm plurimos, eloquentem* ad ſua tempora in hominibus *neminem?* Annon M. ipſe Tullius, *homo* ille quidem, ut Fabii Quintiliani clariſſimi Rhetoris

verbis utar, *dono quodam providentiæ genitus, in quo vires suas eloquentia experiretur*, tamen in suo ad M. Brutum Oratore Antonii verissimam vocem illam fuisse multùm & sæpe testatur? Num quis est postea, iis exstinctis, eloquens, qualis antea non fuerat, exortus? ergo à nemine est adhuc perfecti Oratoris laus in maximis contentionibus occupata. Nemo se igitur circumspiciat ac jactet: nemo sibi in ea re diutissimè contendendum esse non putet.

Eadem ferme est atque una ratio Poëtarum: quorum, ùt Oratorum, Facultas quum ex omnium artium cognitione efflorescat, studii laboris ac temporis non minus, quàm universæ, requirit. Fac tamen solâ Grammaticâ Poëticam atque Oratoriam esse contentas. Contrahes utriusque Facultatis terminos, non definies. Cùm autem Grammaticam adpello, non eam dico, quam profitentur ii, qui pueris latinæ linguæ Rudimenta tradunt, neque ferme quidquam, præter ea, quæ aliis tradunt, noverunt ipsi (de quibus est Luciani illud oppidò festivum: Jovem, quem oderit, eum Pædagogum facere) sed eam, quam M. Terentius Varro, omnium Romanorum, Auctore Cicerone, eruditissimus; quam P. Nigidius, Civitatis Romanæ, teste Agellio (*e*) doctissimus; quam C. Julius Cæsar in libris, quos de ratione latinè loquendi ad Ciceronem scripsit; (*f*) quam ipse Cicero non eloquentiæ modò sed elocutionis etiam parens; quam, ut propiora temporibus videamus, Politianus in Miscellaneis, quam Muretus, Lipsius, vir ille eximius Victorius vester, in suis variarum lectionum libellis; quam Turnebus in Adversariis; quam tres Manutii, Lambinus, Nizzolius, Gruterus, uterque Gronovius, Grævius, innumerabilesque alii doctissimi Viri, cum antiquisque comparandi, in suis sive Præceptionibus, sive Glossariis, sive Commentariis, graviter copiosèque tractârunt. Atqui hoc scitote; tam multa in iis à multis aut mendosa, aut suspecta fuisse deprehensa, tam multa

(e) *L.17.c.7.*

(f) *Apud Cic. in Bruto c.253.*

multa de quibus sententiam eorum minimè dissimulari oportebat, ab iisdem esse prætTerita, ut qui aliquid judicare de iis rebus possunt, nihil adhuc in hoc genere perfectum à quoquam prodiisse pronuncient. De Enarrationibus quidem (quas *Notas* ineptô vocabulo solæcóque adpellant) in omnes veteres latinos Scriptores, quæ ad usum Serenissimi Galliarum Delphini inscriptæ circumferuntur, nihil gravius dicam, nisi videri, non tantum plerosque illarum Auctores, quantum ingenio ac Facultate poterant, voluisse contendere. Hominem Gallum de Gallis illis Grammaticis (Grammaticorum est enim tota illa tractatio) ne quemquam sententiâ meâ violâsse videar, testem dabo, atque eum quidem, qui toti illi rei non interfuit modò, verùm etiam præfuit, doctissimum Virum Petrum Danielem Huetium, cui secundæ partes in Delphini institutione cum Bossuetio Principe erant creditæ. Is in eo Commentario (*g*) quem de rebus ad se pertinentibus scripsit: - - *Quamvis*, inquit, *omnis adhibita est à me diligentia in seligendis perspecta tantùm doctrina Viris, quibus veterum Auctorum commentariis illustrandorum cura demandaretur: non nulli tamen vel leviùs quàm putabam, tincti litteris, vel impatientes laboris, quam mihi commoverant, exspectationem sui fefellerunt.* - - Hæc Huetius. Ecce autem iisdem ferme temporibûs, quibus veterum scriptis ab iis hominibus opera navabatur, vir quidam item Gallus, (*h*) neque ineruditus & valde industrius, Francisci Sanctii, Gasparis Scioppii, Joannis Gherardi Vossii vestigiis insistens, novam artis Grammaticæ methodum (sic enim commentationes suas inscripsit) tradere mortalibus instituit. Qui omnium recentissimus in hanc arenam prodièrat, quique superiorum omnium Grammaticorum laboribûs adjuvaretur, is profectò absolutissimum quoddam opus Gramaticum perficere debuisset. Verùm is multò plura professus est, quàm quæ præstiterit; ma-

(g) *Editus est Lipsiæ an. 1719. pag. 120.*

(h) *Claudius Lancellotus Benedictinus. Obiit an. 1695. in Abbatia Quimperlay in inferiore Britannia, cujus incolæ Britones.*

jorem omnia conligendi, quàm eligendi optima quæque curam adhibuit; superiorum peccata non multa sustulit; quin novis de suo additis cumulavit: quorum non pauca vir Latini ac Græci sermonis scientissimus Franciscus Vavassorus animadversa vulgavit; (i) quædam Italus interpres à se correcta testatur; plurima nos etiam, quamquam cum illis nullo modo comparandi, adhuc conrigenda superesse aliquando ostendemus. Quò magis mirari soleo, potuisse eam Methodum Italis hominibus sic probari, ut reliquas veteres ac receptas jam multi fastidiant atque improbent; neque aliâ ratione, quàm quæ in eâ traditur, esse pueros in latinâ linguâ instituendos putent. Nimirum habent hoc præter cæteras gentes Itali propè singulare (dicam apertè quod sentio, quódque vos ipsos, sapientissimi viri, sentire necesse est) habent inquam, hoc Itali, ut bonîs suîs, quæ & multa sunt, & exteris nationibus invidenda, non sint contenti; aliena, quamquam sanè mediocria, sic adament atque suspiciant, ut pretium rebus, libris præsertim non nisi peregrinitas apud eos facere videatur. Sed illuc revertor. Videtisne universam artis Grammaticæ regionem, quæ modicis quibûsdam finibûs circumscribi putatur, nullis adhuc fuisse cujusdam tamquam passibûs peragratam; Quàm multa in veterum latinorum libris à doctissimis Grammaticis ignorentur, annon intelligitis? Cùm autem eloquentiæ, ùt ait Cicero (k) *solum & quasi fundamentum sit Oratio emendata & latina* (quod idem ad Poëticam transferre sanè possumus) quantum in hac una re oneris Poëtis atque Oratoribus imponatur, planè perspicitis. Reliquarum etiam principum facultatum immensa spatia ac difficultatem, me, quantum angustiæ temporis patiebantur, commonstrante, cognôstis. Possumúsne non singulis peramplam materiem inesse ac tamquam segetem arbitrari? possumus sive universas, sive plerasque aut etiam aliquot studiis nostrîs operâque complecti? possumus ingeniis hominum tantum tribuere,

(i) *In libello, cujus est tit. De vi & usu quorumdam verborum.*

(k) *In Bruto n. 258.*

buere, ut tantam vim rerum ab singulis posse comprehendi putemus? Nihílne rerum ipsarum multitudo, nihil varietas, nihil difficultas intelligendi facultati oberit? vitæ hujus denique brevitatem, atque multiplicem occupationem contemplantes, nónne animis planè despondebimus, omittemúsque (ùt ait Poëta bonus) (*l*) *multa brevi jaculari avo?*

Ac si reliquis eruditis hominibus, quibus omnia vel naturæ vel doctrinæ subsidia abundè suppeditârunt, summæ studiorum suorum contentiones sic è sententiâ processissent, ut in pluribus excellere artibus possent: magìs hoc concedendum nobis putarem, ut multarum artium excellentiam expeteremus. Nunc autem quorum tandem est ista laus, ut pluribus in rebus iidem præstarent? De iis modò qui hasce litteras humaniores coluerunt, quíque maximè noti sunt, quæram. Homerum, excellentissimum Poëtam, parémne fuisse Oratorem putatis? Demosthenem contrà præstantissimum Oratorem ad Poëticam Homeri laudem adspirâsse arbitramini? Jam Virgilium, latinum Homerum, *illa felicitas ingenii*, ùt ait Seneca (*m*) *in Oratione solutâ reliquit*: *Ciceronem*, latinum illum plusquam Demosthenem, *eloquentia sua in carminibus destituit*. Quales latini Poëtæ, Victorius, Sigonius, Muretus, Perpinianus, Manutii exstiterunt? nónne mediocres? At Oratores valde iidem boni. Sannazarius, Fracastorius, Bargæus, Hoschius, aliique complures Oratores vix tolerabiles, at Poëtæ valde quidem probandi vel in eodem, vel in dissimili carminis genere fuerunt. Quin illud usu ferme semper venisse animadvertere possumus, ut, qui non utriusque facultatis laudem adamârunt, sed in una modò constiterunt; si unam hanc & latinis & Etruscis litteris celebrare, atque excolere voluerunt, non æquè vel latinis vel Etruscis satisfecerint. Eximios duos cives vestros dumtaxat adferam. Quis enim nescit, Joannem Casam summum Etruscum Oratorem exstitisse? Unam, unam, inquam, illam ad CAROLUM Imperatorem Orationem malim ego,

(l) *Hor. l. 2. Od. 16.*

(m) *Lib. 3. Contr.*

quàm sexcenta aliarum Orationum volumina scripsisse. At verò latina ejusdem sunt illa quidem non contemnenda, verumtamen non ejusmodi, ut similiter se posse scribere plerique desperent. Nihil potest non modò fieri, sed ne cogitari quidem splendidius, uberius, elegantius Francisci Petrarchæ carminibus, sed Etruscis. Nam latina quidem sive Epica sive Bucolica nemo iterum legenda existimavit. Equidem ejus Africam si quando in manus sumo, Petrarcham in Petrarcha requiro: neque satis possum statuere, mirérne magis illorum temporum atque hominum indulgentiam sanè nimiam, qui non optimo latino Poëtæ lauream illam Apollinarem detulerunt, an posteriorum & temporum & hominum severitatem, qui tam multis certè melioribus denegârunt. O rem sanè miram ac propè incredibilem! unam eamdémque facultatem, ejus modò tractandæ ratione immutata, intimò artificiò sententiîsque retentis, evadere sic planè aliam, ut duæ dissimillimæ inter se facultates constituantur, quarum in utraque non possit unus atque idem excellere! Quod si ità est, jurêne an injuria, Doctores ii reprehendantur, qui latinæ atque Etruscæ Poëseos præcepta nolunt conjunctè tradere, vos videtis. Qui secùs faciunt, ego viros & acutos, & doctos & exercitatos, & docendi peritos esse, quosdam scio, quosdam puto. Verùm videndum est, num id illi judicio suo sensúque comoti, an aliorum voluntate, precibus, ac propè convicio efflagitati coactíque faciant. Nam sæpe (quod est profectò indignissimum) præceptoribus stare judicio suo in discipulorum institutione non licet: sed puerorum parentibus, consanguineis, Patronis mos est gerendus, tum temporibus, & cujusque ætatis studiis, ac tamquam genio indulgendum. Ut ut res habet, ego neminem reprehendo. Tantùm peto, ut ne quis nos, ne nostros, ne quemquam nostri similem, in causa fortasse meliore, reprehendat. Nolumus discentium animos in plura studia magno cum singulorum incomodo distrahi; nolumus adolescentulo-

rum

rum mentes tantâ dissimilium rerum obrui copias, nolumus è Gymnasiis litteratores magìs quàm litteratos prodire. Námque ea est hominum querela, atque haud scio an propemodum justa, quamdam adolescere, atque huic nostræ subcrescere ætati juventutem, tinctam illam quidem litteris, sed non imbutam; plus illi coloris, quàm succi ac sanguinis inesse; multa profiteri, non item multa præstare; nihil non conari, vix quidquam posse perficere: verendum propterea esse, ne semidoctorum in imensum numerus augeatur, & ne singulæ disciplinæ suis tamquam tutoribus certis orbatæ, aliquando profugæ ex Italia in exterarum gentium tutelam venire ac fidem cogantur.

A quo periculo prohibete res Italas, Adolescentes optimi, (vos enim mea hæc extrema jam compellat Oratio) retinete illud à majoribus vestris partum, vobísque veluti per manus traditum litterarum decus; neque comittite, ut, quæ apud vos & natæ & altæ sunt litteræ, eæ diutiùs apud vos consistere, atque in Italia confirmari non possint. Non ego socordia ulla vestra aut cessatione comoveor. Alacritatem istam vestram, studia ista discendi, spiritus istos atque animos pertimesco; neque vestræ cupiditati calcar, sed frænum esse adhibendum intelligo. Patriæ hujus vestræ solum, quo excepti primùm nascentes estis; Cœli hujus, quem viventes ducitis, spiritus; majorum, in quos defixi intuemini, decus ac nomen; civium vestrorum, quos inter versamini, præstantia in litteris atque excellentia; indoles denique vestra egregia atque natura, stimulis vos gloriæ acerrimis dies noctésque compungit: atque ùt Themistoclem illum Miltiadis tropæa objecta animo somnum capere non sinebant, (n) sic vos assiduè de domestica laude cogitantes vix ullam potestis partem quietis capere. Quæ, doctissimorum hominum in Urbe vestra frequentia? Quanta in iis omnium disciplinarum cognitio? Quàm celebris eorum & ubique pervagata fama? Alios

(n) *Apud Cic. l. 4. Tusc. quæst. c. 43.*

Alios Theologiæ penetralia magno cum doctrinæ apparatu fœliciter ingressos, de Divinis rebus quotidie tum commentantes, tum etiam scribentes videtis: Alios Philosophicas institutiones nitidissimo orationis genere tum voce, tum editis voluminibus explicantes: Hos egregiam Græcis Auctoribus navantes operam: Illos de Græcorum Romanorúmque numismatis, de veteribus inscriptionibus, de omni antiquitate eruditissimè differentes, scribentésque miramini: Quosdam Etruscam linguam sedulò locupletantes, & vocabulorum tamquam pollinem à furfure secernentes; quosdam Berniani stili charites, sed multò verecundiores factas, veluti postliminio, in Etruriam revocantes, & sibi honori, & patriæ ornamento, & universis mortalibus utilitati esse perspicitis. Mitto Causidicos, Medicos, Chirurgos, Architectonas, Pictores, Statuarios, Musicos, quorum artes honestissimæ ac maximè liberales domicilium quodammodo in urbe vestra constituerunt. Quid nocturnos illos, octavo quoque die celebrari solitos, litteratorum hominum conventus commemorem? Quæ vestra tum mens, qui sensus, quæ animorum in omnem partem jactatio ac tamquam æstus esse solet, cùm sive Oratoribus, sive Poëtis, sive sibyllinorum ænigmatum Interpretibus admurmurari à concione ac plaudi auditis? Pudet tum vestri nimirum vos; Superiorum temporum in litteris cessationem damnatis tacitis sententiis ac devovetis; nullúmque in reliquum tempus litteraturæ comparandæ genus, quo similem laudem adsequamini, prætermissuros vos esse statuitis. Laudo egregiam indolem, laudo præclaros spiritus istos vestros: propositum laudare non possum. Quid enim? Omniáne vos in litteris adsequi posse confiditis? Quàm sint litteraturæ partes singulæ vastæ, quàm laboriosæ, quam non cujusquam adhuc cognitione comprehensæ, nondum intelligitis? Ipsos illos, quorum eximiam præstantémque doctrinam mecum jure suspicitis, quibus tantùm non invidetis, quos æmulamini,

quorum

quorum similes esse, quos æquare, quos si fieri posset, superare velletis, an putatis ad tantam fuisse litterarum laudem perventuros, si multis se litteris dedissent, si animos in plura ac dissimilia studia distraxissent, nisi unam facultatem, quam colerent, ad quam reliqua omnia referrent, in qua non mediocres quidam, sed excellentes, sed summi, sed singulares evaderent, delegissent? Quin agite, O generosi! horum exempla sectamini, hos vestigiis persequiminor, eamdem semitam, qua illi præiverunt, insistite, si eódem pervenire, & similem comparere vobis laudem expetitis. Reprimite istos neque vobis, mihi credite, neque litteris utiles studiorum concitatos ac cæcos impetus; ardorem discendi istum, quo flagratis acerrimo, paululùm, quæso, restinguite; & id, quod faciendum esse omnibus oratione hac mea ostendere conatus sum, vos si quis alius, imprimis facite, ut multam quidem operam litteris, at non multis detis.

Dixi.

HIERONYMI LAGOMARSINI è Soc. JESU, PRO GRAMMATICIS ITALIÆ SCHOLIS ORATIO

HABITA FLORENTIÆ

IV. IDUS JANUARIAS ANNO MDCCXXXV.

CORAM

JOSEPHO MARIA MARTELLIO,

FLORENTINÆ CIVITATIS ARCHI-EPISCOPO.

Quicumque in liberalium disciplinarum sive professione sive studio quodam atque exercitatione versantur, Amplissime Pontifex Josephe Maria, eo esse animo, ea mente debent, ut, neque si quid vitii in illarum tractatione animadversum à quoquam est,

F negli-

negligendum sibi, neque, si quid comodi excogitatum est, repudiandum putent. Tum enim demum sua doctrinis absolutio atque artibus adcedet, si in iis fuerint, &, quæ vitiosa deprehenduntur, sublata, &, quæ utilia ac comoda reperiuntur, inducta. Neque verò ulla re alia magis possunt ingeniosi homines atque acuti facultatem industriámque suam litteratorum ordinibus adprobare, quam si inventis jam ac constitutis quibûsque litteris, eas ipsi aut castigando aut ornando meliores fecerint. Hanc sibi provinciam ac laudem in plerisque disciplinis juvandis docti quidam homines exitu sanè felici depoposcerunt Unam video profectò à multis, sed haud scio an æquè feliciter, esse tentatam. Nam, posteaquam in Italiæ Gymnasia ea latinæ linguæ tradendæ ratio, qua nunc etiam plerique utimur, recepta est; dici vix potest, quàm multi exstiterint, qui quodam sive contentionis, ut nonnulli putant, sive, ùt ego interpretor, publicæ utilitatis studiô commoti, novas subinde de re Grammatica commentationes suas, tàmquam meliores ac priscis propterea anteponendas, edere ac prædicare non destiterunt. Hos ego (ùt item cæteros, qui utilitatis novæ alicujus spem in omni re litteraria studiosis ostendunt) neque inauditos dimittendos esse, neque negligenter ac suspensîs animîs audiendos semper existimavi: ne, boni si quid adferrent, id superbè repudiatum, si quid incommodi obtruderent, periculosè admissum videretur. Videbam equidem Italos Præceptores, si paucos quosdam exceperis, à prisco illo suo instituto non recessisse; veterémque illam præceptorum rationem servandam sibi constanter ac retinendam censuisse. Movebat id quidem me non mediocriter: verumtamen eorum judiciis non tantum tribuendum putabam, ut mihi, rectène an secùs id facerent, meo arbitratu quærere non liceret. Conquisivi Doctores illos recentes undique: quid in vetusta Grammaticæ rei ratione reprehenderent; novi quid ipsi adferrent,

num brevitate artis, num facilitate, num elegantiâ commendarentur, nullo partium ſtudio, ſumma judicii æquitate, acerrima mentis contentione perpendi. Quid quæritis? Nova hæc omnia deprehendi, Florentini, alia falſa, alia vera illa quidem, ſed aliena atque inepta, alia propè monſtroſa, alia planè ridicula; denique ſic apud me ſtatui, nihil eſſe tanti, ut à veterum magiſtrorum conſuetudine atque inſtitutis in re Grammatica recederetur. Sed quum animadverterem, Patronos ſuos novis iſtis Doctoribus non deeſſe, ab iisque excogitatas tradendæ linguæ latinæ rationes in Cœlum laudibus ferri; vetuſtam verò, qua plerique hîc in Italia uterentur, vituperatione ac propè conviciis nonnullorum peti: non ſatìs eſſe arbitratus ſum judicium meum de hac tota re, quam diu diligentiſſiméque expendiſſem, mihi eſſe probatum, niſi illud etiam efferrem, atque, ut hominum vulgo probaretur, falsîs, ſi quas animo imbibiſſent, opinionibûs ſublatîs, efficerem. Et quamquam orationem, de re ſanè exili atque tenui inſtitutam, in quasdam me dicendi anguſtias ac tamquam incitas compulſuram intelligebam; víxque arbitrabar eſſe ejus, qui nobiliſſimam artem profiteretur, quíque ſuperiore anno ex hoc ipſo loco præſtantiſſimas quasque facultates oratione ſua complexus eſſet, eumdem nunc ad hæc vulgaria delabi, & in una arte omnium, ùt opinio eſt hominum, leviſſimâ deſpectiſſimâque conſiſtere: tamen, non uno mihi dictionis meæ fructu propoſito, ſtatui exiguo hoc, tamquam campo, minùs glorioſè decurrere, quàm patentiore minùs utiliter exſultare. Nam profectò & quæri à me hoc tempore de optima ratione tradendi eas litteras, quæ reliquarum ſunt, ùt ait Cicero, (*) *ſolum & fundamentum*, vehementer utile futurum eſt: & recentium Grammaticorum adrogantiam paulùm coërceri, eorúmque qui illis cæco quodam ſtudio patrocinantur, ſtultitiam leviter coargui, nihil, opinor, nocebit. Illud ſcio, initurum me gratiam, eámque magnam, à multis &

(*) *In Bruto c. 258.*

honeſtis & doctis viris, qui ferre jam æquo animo non poſſunt, ſibi tam ſæpe tantîſque clamoribûs objici: Anglorum, Batavorum, Gallorum, Japonum, credo etiam, atque Sinenſium Grammaticas inſtitutiones Italicis eſſe longô intervallô anteponendas; ratione ea qua ipſi in tradendis latinæ linguæ præceptis utuntur, quáque in poſterum etiam tempus uti fixum animo deſtinatúmque habent, adoleſcentium ingenia non inſtrui, ſed obrui, curſúſque illorum ad reliquas diſciplinas magnopere retardari. Hanc ego ſive remiſſionis cujusdam, ſive pertinaciæ notam non ſinam diutiùs Italicis Gymnaſiis hærere: oſtendámque oratione hac mea, nullam ſatìs juſtam adferri cauſam, quamobrem debeant à veteri atque receptâ tradendæ artis Grammaticæ ratione Itali latinæ linguæ Præceptores recedere. Ac, ne quis fortè me putet privatam magìs atque domeſticam, quàm publicam atque communem cauſam ſuſcepiſſe; complectar oratione mea non eos modò, qui Emmanuelem Alvarum, verùm etiam eos, qui eruditum virum Ambroſium à viſitatione, qui M. Antonium Bonciarium, qui deniquc aliquem horum ſimilem in tradendis Grammaticis diſciplinis ducem atque Auctorem ſequuntur. Æquè enim omnes iiſdem reprehenſionibus ſunt obnoxii, iiſdémque obtrectationibus patent. Quò plures autem mortales defendo, eò majori ſtudio ac benevolentia oportet vos humaniſſimos homines mea verba excipere, méque diligenter adtendere.

Atque ut ſtatim ingrediamur in cauſam: Ajunt reprehenſores noſtri primò: (a) Italos vehementer Magiſtros errare, in eóque plurimum adoleſcentulorum ſtudiis obſicere, quòd latinæ linguæ præcepta, non Italico, ſed latino ſermone edita atque conſcripta tradant: ſimilitérque eos facere, ac ſi quis latinum hominem, græcè diſcere cupientem, juberet græcè ſcriptis præceptionibus uti. Hæc eſt prima reprehenſio; in quâ novi iſti Doctores, præſertim exteri, cùm ſe magnificè

gnificè

gnificè jactant, tum nobis propè contumeliosè atque impudenter insultant. Quod ii vel non facerent, vel moderatiùs certè facerent, nisi Italorum plurimos sibi subfragaturos arbitrarentur: qui quidem mihi videntur Italici nominis ac suæ dignitatis obliti, turpissimè ac penè flagitiosè exteris nationibus adulari: ità quicumque novæ opinionis ex Anglia, ex Batavia, ex Gallia rumor adfertur, continuò excipiunt, amplectuntur, exosculantur: ut jam non modò vestimentorum atque epularum, sed etiam opinionum arbitria penes illas gentes esse videantur. Verùm ego & exteris Scriptoribus, & Italis subscriptoribus ità respondeo: primùm, latinæ linguæ non minimam partem non nisi latinè posse nostris adolescentibus tradi: deinde, reliqua utiliùs latinè quàm Italicè tradi. Etenim primò, quî possunt aliter, quàm latinè, aut nominum declinationes, aut verborum conjugationes proponi discentibus? Quum verò iidem in componendis, inter sèque comparandis nominibus omnis generis atque verbis à Præceptoribus exercentur (quam exercitationem minùs quidem latinô, verumtamen receptô jam vocabulô *Concordantiarum* adpellant) quæro, num sit ullus aut esse possit vernaculæ linguæ locus? Ergo prima hæc, quæ certè non minimam Grammaticæ artis partem continent, ità necesse est latinè Tironibus proponi, ut, si aliter fieret, omnis iis esset ad linguæ latinæ cognitionem aditus interclusus: sunt enim totius artis quasi vestibulum. Atque hactenus quidem nos isti non reprehendunt: vident enim ità fieri necesse esse, neque verò se aliter facere intelligunt. Sed cur non reprehendant, siquidem sibi constare velint? An prima illa tam multa & nomina, in tot casus declinata, & verba, in tot tempora ac modos inflexa, quæ discere puerulos jubemus, latina non sunt? annon discentibus propterea etiam ignota? Ignota autem si sunt, cur non reprehendimus, qui non nota vocabula iis, quibus notam latinam linguam esse volumus, ediscenda proponimus? Nempe ob

eam rem nobis hoc datur, atque conceditur; quòd ità ignota proponimus, ut tamen, adhibita continuò ignotorum interpretatione, ea ipſa, quæ ignota erant, nota faciamus. Ergo, quòd prima illa elementa, diſcentibus ignota, interpretemur, rectè poſſumus ſine cujusquam reprehenſione ignota proponere: ſi verò reliqua ejusdem artis, ignota illa quidem, ſimiliter diſcentibus interpretabimur, etiámne tamen reprehendemur? Vel nobis hoc quoque concedendum eſt, ut facere rectè poſſimus; vel in primo illo caſtigandi conrigendíque ſumus. Fateor, latinæ linguæ præcepta à nobis non Italico, ſed latino ſermone edita atque perſcripta tradi: latinum ſermonem eſſe diſcentibus ignotum intelligo. Quid tum? Annon interpretando fit notus? Non adſumus adoleſcentulis? non præſtò ſumus? non facem in illis tamquam tenebris præferimus? nónne innoteſcunt? nónne inluſtrantur omnia? Quid igitur vetat, eſſe latinæ linguæ præcepta latinè ſcripta, ſi non latinè, ſed italicè Italis hominibus tradantur? Etenim, ſi verum quærimus, ignoto ſermone ſcripta eſt hæc ars, ſed noto tradita. Quòd ſi idem in lingua aut Græca aut alia quavis fiat,idem planè conſequi neceſſe eſt: ut omnino nihil Græcæ linguæ exemplo ac ſimilitudine, qua iſti utuntur, urgeamur.

Sed videte, quæſo, Florentini, quemadmodum iſti ſe in eosdem laqueos, quos nobis injicere vellent, per ſummam imprudentiam atque adeò ſtultitiam induant. Edicunt uno omnes ore, latinas litteras diſcere incipientibus latinum eſſe aliquem ſcriptorem prælegendum atque explanandum. (*b*) At in eo tamen deligendo haudquaquam eadem eſt omnium ſententia, Alii, quibus judicium in hac quidem re meum libens adjungo, Terentium, Cæſarem, Ciceronem, aut è veteribus illis aliquem horum ſimilem reliquis eſſe anteferendos exiſtimant. Alii, quòd in his intelligendis pluſculum negotii adoleſcentulis fore arbitrantur, Ludovici Vives Conloquia, Jacobi Pontani

tani Progymnasmata, ac, si superis placet, Æsopi fabellas, latinè à nescio quo redditas, malunt. Atque has quidem fabellas, (quas ego Tirunculis minimè omnium prælegi expedire censeo, non modò, quòd solœcis barbarísque vocibus sunt refertæ, quas si semel illa ætas didicerit, nulla deinde ætas fortasse dediscat; verùm etiam quòd illa narrationum inlecebra, quam quidam eam vim habere putant, ut sermo, quo eæ scriptæ sunt, altiùs puerorum mentibus infigatur, valere mihi potiùs videtur ad eorum animos ab eloquutione, quam potissimùm spectare deberent, ad res ipsas, quæ narrantur, quibûsque unicè capiuntur atque oblectantur, avocandos) has inquam, fabellas multis verbis, ídque pluribus in locis suæ Puerorum Institutionis, Lockes, Scriptor Anglus, dilaudat. Si non in hac Urbe, aut si in hac urbe, sed non apud vos verba facerem, vererer, ne aliquem obsendissem, quòd Locken sine honoris præfatione nominaverim. In ea enim tempora incidimus, Florentini, ut quidam ægriùs ferant, hæretico homini (nihil enim gravius dicam) non bene dici, quàm Catholico maledici. Sed non id agimus, ut quemquam, quamvìs fortasse meritum, insectemur, aut de temporum calamitate conqueramur. Hoc tantùm dicam: tunc me æquô animô de re latina præcipientes, Italorúmque in ea tractanda rationem ac viam reprehendentes, Britannos homines auditurum, quum aliquid verè latinum (quod jamdiu desideramus) ab se elaboratum ad nos ex illo Oceano suo miserint. Sed unde digressa est, revertatur Oratio. Videtísne Doctores istos, in præcipiendo latino aliquo scriptore, qui puerulis ad latinam linguam adspirantibus explanetur, convenire; in deligendo dissentire? Atque hoc ego minimè miror, dissentire eos; (*quot* enim *capita*, ùt est in veteri proverbio, *tot sententiæ*) illud miror potiùs, eos convenire. Nam sanè mirandum est, qui Grammaticos eósdemque latinos libros è puerorum manibus unanimi consensu excusserunt, idque fecerunt ob eam causam, quòd latinè scripta

ars

ars à discentibus latinam linguam intelligi non posset; eorum neminem animadvertisse, ob eamdem causam nullos omnino latinos scriptores ab se iisdem permitti oportere. Verùm ità fit, ut, qui non ratione in reprehendendo, sed pravo aliquo studio ducuntur, ii sæpe non aliena, sed sua, vel sua non minùs, quàm aliena peccata reprehendant.

Quamquam ego non tam severè cum istis agam, quàm ipsi nobiscum. Licet per me latinos Scriptores, modò veteres ac probos, adolescentulis prælegant. Id ego & faciendum puto, & à nostris fieri etiam video. Licet etiam, si ità volunt, Gramaticis præceptionibûs, vernaculo, non latino sermone scriptis, utantur. Quin ego, homo cæteroquin vehementer obcupatus, tamen ut & illis morem geram, & discipulorum suorum utilitati prospiciam, Emanuelis Alvari (nisi fortè alterius docti Gramatici malunt) latinas institutiones faciam italicas, &, si paululùm mente contendero, fortasse Etruscas, atque adeò germanissimè Florentinas. Sed minimè, opinor, hanc à me operam flagitabunt; quòd sciant, Alvari quidem præcepta Italicè jam à pluribus esse conversa, passímque vulgata: reliquorum autem ab iis potiùs, qui eos sequuntur, quàm à me, converti oportere. Quid? quòd proximo superiore anno hac ipsa in urbe aureolus sanè libellus, Etrusco sermone ab eruditissimo Viro, familiari meo, conscriptus prodiit, quo Gramatica præcepta continentur, valde profectò pueris elementariis profuturus? Hoc sive alio quolibet, sed, si me audient, hoc potissimùm, me non modò non invito, sed Auctore atque hortatore, utantur. Molestus eis certè non ero: neque umquam negabo, esse hanc etiam ad latinam linguam cognoscendam rectam & satis munitam viam. Sed nobis iidem, nostra in eos benignitate atque æquitate perspecta, benigniores se atque æquiores præbeant. Cur nos objurgant? cur reprehendunt? cur propemodum insectantur? cur latinis nostris libellis nos uti non sinunt? qui, quòd latini

latini ſint, non modò, adhibito interprete, non obſunt, ùt oſtenſum eſt, verùm etiam, ùt jam oſtendam, non nihil proſunt.

Etenim, Florentini, omnis iſtorum libellorum doctrina duobûs tantummodo conſtat ac continetur, præceptîs atque exemplîs. Exempla quidem ſunt è probatiſſimis quibusque latinis Auctoribus petita: quibus ea, quæ in ipſis præceptis tradita ſunt, luculentiſſimè confirmantur. Num etiam electiſſima veterum latinorum loca, diſcentibus à magiſtris explicata, obeſſe quidquam, ac non multùm prodeſſe potiùs latinitati comparandæ poſſumus dicere? Jam Præcepta ſunt illa quidem non veterum, ſed recentiorum: verumtamen eorum, qui non recentibûs, ſed vetuſtis optimorum latinorum vocabulîs utuntur. Mihi quidem in Alvari noſtri (de uno dicam; quòd unus ex omnibus mihi fuerit ab ipſa pueritia familiariſſimus: non quòd exiſtimem, non poſſe eadem vel certè ſimilia de plerisque aliis Gramaticis commemorari) in Alvari, inquam, noſtri præcepta intuenti, nihil fieri concinnius poſſe, nihil latinius, nihil elegantius videtur: ut, ſi quis ætatis illius aureæ artemGramaticam rudium captui atque intelligentiæ adcommodatam ſcribere voluiſſet, propè exiſtimem, non multò id fuiſſe meliùs aut feliciùs præſtiturum. Sed quia plerisque major de Horatio Turſellino (cujus multa elegantiſſimè, & ad veterum latinorum ſimilitudinem adcedentia, ſcripta videre potuerunt) quàm de Emmanuele Alvaro opinio eſt; cujus hominis non niſi hoc opuſculum, quod puerorum manibûs ac magiſtrorum teritur,exſtare putant: faciendum eſt mihi, ut de tota hac re ipſe vos doceam.

Quod opuſculum Emanuelis Alvari nomine inſcriptum, de re Gramatica circumfertur,& in Gymnaſiis adoleſcentibus explicatur, id ſcitote rebus, quas continet, eſſe Alvari; ipſo rerum ordine atque compoſitione eſſe Turſellini. Nam quum Alvarus Gramaticam artem ſcribere uberiùs inſtituiſſet, ſic ut nihil cognitione dignum præteriret, Gramaticos omnes, qui

ante se fuerunt, tum veteres, tum recentiores excuteret; eorum controversias omnes, quæ sunt innumerabiles, acerrimô judiciô expenderet, de eísque sententiam suam interponeret, opus quoddam excellens, atque opinione omnium doctorum absolutissimum confecit, Magistris quidem adprimè utile atque probatum; sed & mole grandius, & rebús ipsîs, de quibus agebat, multis in locis subtilius, quàm ut à discipulis facilè & parari & gestari & tractari & intelligi posse videretur. Adcessit eò, quòd ipse Lusitanus, in Lusitania scribens, nominum & verborum interpretationes suæ gentis hominibus adcommodârat: ut ob eam etiam rem minùs commodè in Italicas scholas induci liber illius posset. Jussus est ab iis, qui tum Ordini nostro præerant, Tursellinus Alvari opus universum retractare; atque efficere, ut Italis etiam hominibus prodesset. Ille, quo erat ingenio atque doctrina, omnia perpendit, recensuit, digessit, edidit. Atque inde opusculum illud, quod Alvari nomine Tursellinus ipse, qui ex majori illo ejusdem opere concinnaverat, inscriptum voluit, habemus. Quorsum hæc? Ut intelligatis, quo in pretio illorum præceptorum latinitas atque elegantia habenda sit, quæ sunt ab homine, omnium eruditorum consensu, latinissimo elegantissimóque conscripta. Verùm minimè necesse est, ea præcepta esse eleganter exposita: satìs est, ne obsint, immo ut prosint etiam discentibus, non esse barbara. At erunt fortasse, inquiunt, aliqua aliquo in loco barbara. *Erunt fortasse?* O rem stultitiæ plenam, atque oppidò ridiculam! scriptum aliquod tamquam barbarum rejicere, non quòd sint aliqua, sed quòd *esse fortasse possint* barbara. Hæc vos deprehendere, hæc patefacere, hæc, veluti contestata lite, adcusare oportet: defendemus. Quòd, si non poterimus, nos, nos, inquam, ipsi condemnabimus, locôque sine cunctatione movebimus, atque alia, quæ vos ipsi probetis, latina atque elegantia substituemus. Ità adolescentes nostri non modò latinæ linguæ præcepta, verùm

rùm etiam plurima latina vocabula, quibus præcepta ipſa continentur, una eadémque opera docebuntur: quod profectò utilius eſt, quàm ſi ſola ipſis ac tamquam nuda præcepta traderemus.

At certè, ajunt, tametſi præcepta tradi latinè eſt utile, tamen tam obſcurè, ac perplexè tradi non eſt utile. Quid autem obſcurius, quid implicatius Alvari cæterorúmque Grammaticorum verſiculis?

Jam hæc ad alteram reprehenſionem pertinent. Prima illa de latinis præceptis evanuit. Dabo operam, ut hæc etiam de verſiculis evaneſcat. Quid autem eſt, quod debeat in noſtrorum Grammaticorum verſibus tantùm novis iſtis Doctoribus diſplicere? In Alvaro quidem (ut de hoc potiſſimùm loquar) ii, qui propter operis difficultatem paulò, non dicam obſcuriores, ſed minùs perſpicui videri poſſint; ab Alvari hoſte infenſiſſimo Scioppio multùm & ſæpe laudantur; qui quidem illos & *abſolutiſſimos* & *pulcherrimos* vocat. Reliquos autem recentiores latinos Grammaticos video aut verſus illos ab Alvaro totidem verbîs deſcripſiſſe, aut paululùm immutatos edidiſſe. Mihi quidem neque tum obſcuri videbantur, quum puer olim ex Magiſtri ore, illos in ludo interpretantis, pendebam, meáſque aures Apollineo illo cantu mirificè mulceri ſentiebam Sed utrúmne vos non animadvertitis, an verò diſſimulatis, iiſdem verſibus explicationem ſuam ſingulis ſoluta ac plana oratione ſubjici? Una eſt atque eadem verſuum & ſolutæ illius orationis ſententia. Cui verſus diſplicebunt, is enarrationes illas, omiſsis verſibus, nobis non repugnantibus, amplectatur. Neque enim ad præcepta cognoſcenda neceſſarii ſunt verſus, ſed ad illa jam cognita memoriter ac diu retinenda valde quidem adcommodati. Habet enim neſcio quid Poëtarum ille numerus ac modus ad memoriam vehementer firmum ac diuturnum. Mihi certè aliquando de re aliqua Grammatica inter loquendum ſcribendúmve dubitanti,

 Alva-

Alvarianos olim didicisse versus fuit sæpe utile. Fuisset etiam illi Alvari inimico Scioppio non incommodum, si non modò Alvari versus laudare, id quod fuit judicii, verùm etiam ediscere, id quod erat voluntatis, animum induxisset. Numquam certè, ut alia multa omittam, illa scripsisset: *Cùm tempus futurum significatur, apud Plautum & Ciceronem usurpatum* abhinc *adverbium reperitur;* si Alvari versiculos illos neque obscuros neque implicatos meminisset.

- - *Gaudet* abhinc *verbis exacti temporis. Ergo*
Natus abhinc *annos vel centum dicimus ANNIS* - -

Verùm tu, qui inutiles latinos nostros versiculos esse arbitraris: putásne tuos Italicos adolescentulis multùm prodesse? Vereor, ne si quos ex Claudii Lancellotti *Nova methodo* (quam *Portùs regalis Grammaticam* vulgus adpellat) Etruscè ab homine Neapolitano reddita, Italísque hominibus plùs, quàm est satis, commendata, vereor, inquam, ne si quos ex ea versiculos exempli causâ adtulero, videar & severitatis vestræ, Florentini, & meæ gravitatis oblitus: sunt enim plerique verè ut dicam, perridiculi, ut neque recitari, neque audiri sine risu possint. Adcedit etiam, quòd sunt ità hianter, ità hiulcè, ità confragosè, ità asperè compositi, ut valde mihi timendum sit, ne non possim eos memoriter atque expeditè, sine lapsu aut certè hæsitatione aliqua pronunciare. Experiar tamen, sed ità, si antè (quemadmodum Poëtæ Musas, ubi in aliquem operis sui insignem atque ad explicandum difficilem locum devenerunt, invocare solent) sic ego vestram opem mihi, in loco ad dicendum profectò difficili, vestrúmque auxilium implorem, atque ut mihi, si quando offendero aut hæsitâro, vestra humanitate adsitis, obtester.

- - Regola de' Nomi in NS ed RS.
Tis NS RS induce.
Dis glans, nefrens, e *lens* brama:
Che pur *libripens, frons* ama,
E gl' in *S.* che *cor* produce. - -

Quæ

Quæ verborum ambages? quæ ænigmata? quæ rerum portenta sunt isthæc? Dædalo heic aliquo, Oedipo, Etrusco Lucumone est opus. - - *Tis NR RS induce* &c. - - Sibi ista quid volunt? Italica sunt hæc? an latina? an utraque? an neutra? Equidem videbar mihi Italicam linguam satis commodè intelligere: latinam non admodum incommodè. Nunc à me video utramque planè ignorari. Hos vos versiculos vestros, novi Doctores, extollitis? latinos nostros deprimitis? Hos ad discendum faciles, illos difficiles, hos ad intelligendum perspicuos, illos obscuros ducitis? Magnam quidem habeo, Florentini, puerilis illius ætatis meæ moderatoribus gratiam, sive potiùs DEO immortali, qui me discere primas illas literas antè voluerit, quàm in Italia *nova* hæc *methodus* vulgaretur. Nam qui latinam linguam, non latinæ modò, verùm etiam Italicæ planè rudis, latinìs Alvari præceptionibûs non plùs bienniô didicerim; is, si in novam hanc methodum incidissem, adhuc in *TIS NS RS* hærerem; neque fortasse umquam è Scyllæo illo tamquam scopulo emersissem. Atqui scitote; reliquos item illius artis versiculos, quibus de nominum declinatione ac de cæteris rebus præcipitur, eâdem plerosque, nonnullos etiam majore sententiæ obscuritate laborare: id quod, si vel memoriæ meæ tantùm fiderem, vel satietatis vestræ rationem non haberem, planum eorum recitatione facere possem.

Sed omittamus de versiculis dicere: quorum fuit levis sanè reprehensio. Illa multò gravissima, qua non jam tradendæ artis ratio, verùm ars ipsa petitur, ac, nisi succurrimus, universa labefactatur. Quod eos conari, qui sunt ipsi otiosi, nec quidquam vel possunt, vel audent de suo in rem Gramaticam adferre, non est sanè mirandum: illud verò quis non jure miretur, eorum nonnullos, qui hanc ipsam artem scriptîs voluminibûs complexi sunt, sibi ipsos qnodammodo obstrepere, de eáque liberè fidentérque detrahere, atque ipsam quan-

'quantum in illis est, omnino convellere? Cujus equidem rei 'quum causam quærerem, hanc satis probabilem inveniebam, quòd, quum suis illis artibus nullum fore inter celebriores 'satis honestum locum sperarent, invidia quadam commoti, bellum promiscuè omnibus indixerunt, nec se jacere, modò adversarii sui non possent stare, recusârunt. De Gaspare quidem Scioppio illud memoriæ proditum est, primò eum omni officiorum pollicitationúmque genere à nostræ Societatis hominibus contendisse, ut suus, quem de arte Grammatica conscripserat, comentarius in nostra Gymnasia reciperetur: deinde, ubi petitionem suam repudiari intellexit, omnémque ambitioni suæ obstructum aditum sensit, tum eum non in Alvari modò, sed in omnes omnium, atque adeò suas, Grammaticas præceptiones invehi atque bacchari, tamquam furiosum, cœpisse; *Mercuriúmque* illum *bilinguem*, (*c*) quem ex Hispania in Italiam nuper adtulerat, omnibus obtrusisse, atque ubique vulgâsse: quo uno commentariolo adhibito, universam latinam linguam, duobûs, opinor, mensibûs, sine ulla præceptorum ope perfectè comprehendi posse jactabat. Inrisa est semper ab omnibus, qui quidem comuni sensu non carerent, hominis adrogantia: eorúmque complures, qui post eum de re grammatica disputârunt, tametsi essent, æquè atque ille, præceptis, tamquam minùs necessariis, infensi; tamen non tam pernicia Mercurio illi talaria esse judicârunt, ut posset quemquam tam brevi tempore ad linguæ latinæ perfectam cognitionem ducere. Sed tamen iidem quiddam in eamdem rem, non minùs fortasse invidendum, adtulerunt. Legistis enim profectò apud istos (*d*) ídque à multis, qui non ineruditi putantur, dici atque jactari in vulgus audistis: - - *Latinam linguam non in Grammaticorum libellis, sed in veterum Latinorum scriptis esse discendam: in quorum lectione longè utiliùs, quàm in præceptorum cognitione tempus conlocari* (id quod Gallicæ Hispanicæq; linguæ exemplô ajunt luculenter

lenter ostendi) *satis esse pracipua quadam rei grammatica tamquam capita discentes doceri, reliqua per se ipsos in latinis libris cognituros: nunc, quòd praceptis tantum tribuitur, in Grammaticis scholis pueros consenescere, neque tamen satis umquam latinos evadere.* - - Utinam verò, Florentini, non dicam consenescerent, sed saltem adolescerent; neque tam immaturi, ùt vulgò fit, ad Rhetores, ad Philosophos, ad Jurisperitos mitterentur. Tum illi, mihi credite, & latiniores evaderent, & cumulatiùs reliquis deinceps facultatibus satisfacerent. Nunc præpropera ista sive Parentum, sive liberorum festinatione, crudi quodammodo nobis atque acerbi traduntur: qui, ùt alia possimus, maturitatem certè illam, quam ipsi adferre ad nostra Gymnasia debuissent, conferre non possumus; neque eum propterea ex iis, ut ità dicam, succum, quem maximè oporteret, exprimere; subacti ingenii, maturique judicii juvene, barbato denique, non cincinnato, nobis, qui severiores artes ac graviores disciplinas profitemur, est opus. Sinite ergo, finite, hæc tamquam poma, quantùm est necesse, in cellis grammaticis maturescere: matura deinde ad nos, ingenti litterarum utilitate bonôque, mittite. Quòd si tamen properatis, neque ullam, licèt necessariam, ferre moram potestis, quodvis vobis compendium potiùs, quàm hoc ab istis doctoribus indicatum, vestræ isti festinationi adcommodatum fore putate. Nihil enim scitote esse longius, quàm ista latinorum legendorum via, præceptis omissis, incedere. Nam, si nihil præcepta ad discendi celeritatem adjuvarent, profectò latini ipsi illi veteres, qui eloquentiæ laudem expetebant, in scriptoribus suis dumtaxat legendis constitissent: quos tamen ad publicas scholas itâsse scimus, ut *rationem latinè loquendi*, quàm, auctore Fabio Quintiliano, (*) *Methodicen* adpellabant, à Grammaticis docerentur. Ergo illi, qui latinæ linguæ scientiam ac cognitionem cum nutricularum lacte quodammodo sugebant, negligenda sibi tamen præcepta non pu-

(*) *Quintil. lib. 1. Instit. c. 15.*

putabant: nos alienam linguam, ac jamdiu intermortuam una lectione librorum celeriùs, quàm præceptorum conjunctione percipi posse arbitrabimur? Certè Doctores italos videmus ità grammatica præcepta in scholis tradere, ut non minorem curam in explanandis latinis scriptoribus impendant; quorum etiam scripta ad verbum ediscere memoriterque pronunciare discipulos jubent. Quin ipsa præcepta, plerumque brevissima, plurimîs latinorum veterum locîs adlatîs confirmant: ut, ne tum quidem, quum aliquid præcipiunt, puerorum oculi ab illis exemplaribus avertantur. Hæc tamen tam adsidua, tam diligens latinorum lectio cum latinæ linguæ præceptionibus conjuncta, latinitatis cognoscendæ spatia haud ità multùm contrahit. Quid si præcepta silerentur? quid tum tandem futurum putatis? Nam Gallicæ quidem linguæ atque Hispanicæ (quo isti nituntur exemplo) dispar est ratio. Vocibus illæ ab Italica multùm differunt, non multùm sanè Syntaxi Itaque cognosci voces est ferme satis: cognoscuntur autem non præcipiendo, sed legendo. At verò latina plurimùm ab Italica & vocibûs distat & Syntaxi. Syntaxis autem non in unius aut alterius, sed in omnium latinorum scriptis est longè latéque diffusa: ut propterea necesse sit, vel omnia illorum scripta ab unoquoque legi, ex iisque Syntaxin ipsam erui atque depromi, (quod & magni ingenii, & acerrimi judicii, & immensi laboris, & longissimi temporis est) vel præcepta (quibus universa Syntaxeos ratio brevissimè traditur atque explicatur) latinæ linguæ studioso cognoscenda. Utrum igitur malumus, incredibili temporis operæq; compendio ad latinæ linguæ cognitionem pueros pervenire: an improbo sanè labore per omnes latinitatis Auctores diu, & aut nullo, aut certè exiguo cum fructu vagari? Inest profectò, Florentini, quiddam in hac arte grammatica Geographiæ simillimum: cujus quidem discendæ duplex est via; altera longior ac difficilior, loca ipsa terrarum per se obire, eáque diligenter

genter notare: altera brevior atque expeditior, eadem ab aliis obita ac notata loca in tabulis librísque descripta cognoscere. Atque illud quidem impigri multi solertésque viri fecerunt: qui, orbis regionibûs peragratîs, locorum descriptionem litteris prodiderunt: quorum sic nos itineribus laboribúsque adjuvamur, ut jam Geographiam discere sedentes possimus. Immensa (quod non ignoratis) sunt artis grammaticæ spatia; *cujus* quidem, quemadmodum M. Tullius ait, (*) *penè infinita vis est atque materia*. Hunc tamquam orbem grammaticum, ejúsque dispersas regiones atque oras plurimi industrii atque ingeniosi homines perlustrârunt; veterésque historicos, Oratores, Poëtas, omnes denique latinos scriptores (ne Græcîs quidem prætermissîs, ex quibus latini sunt) adeundos sibi ac penitus cognoscendos existimârunt. Ex hac diuturna ac laboris molestiæq; plenissima peregrinatione tandem ad nos veluti postliminio redeuntes, tum universam rei rationem, tum singulas partes, omnia denique scitu dignissima ab se in longis illis itineribus animadversa, otiosis hominibus ac domisedis descripserunt, quasdámque, si ità loqui fas est, Grammatico-graphicas tabulas, à se diligenter confectas ediderunt. Has cognoscere quantuli laboris, quàm non diuturni temporis est, si cum illa omnium scriptorum pervestigatione comparetur? Has igitur nos adolescentulis cognoscendas, ediscendásque proponimus. Isti Peregrinationum Auctores respuunt, adspernantur, rejiciunt: jubéntque, vix pedibus ingredientes puerulos, vix vestigiis suis insistentes, impatientes laboris, cunctantes, timidos, rerum locorum atque hominum ignaros, ingenii viribûs infirmos, tamquam è patrio littore novos quosdam Jasones, Vespuccios, Columbos solvere, pérque omnes Grammatici Orbis oras ac littora circumferri, & diu multúmque jactari: unde quum se olim domum receperint, non aut Vellus quoddam aureum reportent, aut novas à se detectas regiones nuncient,

(*) *Cic. l. 1. de Orat. c. 10.*

ſed eam gramaticam doctrinam, notam jamdiu ac pervulgatam, quam domi parare facilè ac brevì potuiſſent, ad nos ſenes jam facti, referant. Sed utri magìs diſcentibus ac litteris conſulamus; iſtine, qui unam latinorum lectionem probant, an nos, qui præcepta cum lectione conjungenda eſſe exiſtimamus, non eſt, opinor, obſcurum. Hæc habui, Florentini, quæ pro Italicis ſcholis, & pro Italis gramaticæ artis Doctoribus contra novos obtrectatores diſputarem. Utinam, qui omnium Italorum gratiam hoc mihi patrocinio comparaturum ſperârim, non alicujus in me odium atque offenſionem concitem. Erunt enim fortaſſe, qui ubi hanc à me pro veteribus atque domeſticis inſtitutis contentionem ſuſceptam fuiſſe reſcierint, totum hoc conſilium meum improbent atque reprehendant: homines nimirum ex eorum numero, quibus vetera omnia præ recentibus, domeſtica ac noſtra præ alienis ac peregrinis ſordent. Quod ſi adciderit, equidem quòd non omnibus ſatisfacere potuerim, moleſtè feram: ſed illa me tamen re conſolabor ac recreabo, quòd ſim uſus vobîs, cùm attentîs orationi meæ, tum, quod conjicere atque intelligere ex ſignificatione veſtra potui, ſententiæ æquiſſimîs. Tibi certè, Pontifex ampliſſime ac ſapientiſſime, rem à me gratam profectò atque jucundam factam eſſe confido, qui ea linguæ latinæ præcepta, tibi olim puero in hoc ipſo Lycæo tradita, ejusmodi fuiſſe oſtenderim, ut meliora non ſint poſtea à recentioribus magiſtris inventa; ac propterea tibi ad illa ſumma, quæ in omni doctrinarum genere conſequutus es, properanti, nullam fuiſſe moram gramaticîs illîs noſtrorum hominum inſtitutionibûs adlatam. Dixi.

(a) Inter cæteros, quorum ſententiam de Grammaticæ præceptis latinè non tradendis, in hac Orationis parte refellimus, eſt Vincentius Gravina; cujus illa ſunt in Orat. 1. de Inſtaur. ſtudiorum. - - *Atque ex his aliiſque ætatis aureæ ſcriptoribus, quæ Auguſti ævo concluditur, carpenda ſunt atque proferenda*

ferenda pueris faciliora . . . Porrò in traditione præceptorum id meô judiciô peccatur in scholis maximè, quòd quæ ad latinæ linguæ intelligentiam requiruntur, latinè præbentur; atque ità obscura per obscuriora panduntur. Etenim regulæ ad Auctorum sensus reserandos institutæ, ipsæmet indigent eâdem clavi, cujus usum è regulis petimus. Quid autem absurdius, quàm petere lucem à tenebris, & linguæ intelligentiam quærere à præceptis, eadem lingua nondum intellecta perscriptis? - - - nihil gravius enim, nihil ærumnosius, quàm ediscere prorsus ignota &c. Eadem apud sexcentos, qui sibi sapere videntur, repetita invenies.

(b) Audiatur idem in eadem Oratione Gravina: - - *statim*, inquit, *ut puer flexiones nominum ac verborum simul cum aliis Grammaticæ rudimentis memoriæ mandaverit, ad scriptores est adducendus: eique, ùt nobis olim discentibus mos erat, præbendus in primis Ludovici Vives nitidissimus atque utilissimus exercitationum libellus.* - -

(c) Prodiît hic liber primùm Salmanticæ An. 1611. hoc titulo - - *Janua linguarum, seu modus maximè adcommodatus, quo patefit aditus ad omnes linguas intelligendas . . . Industriâ Patrum Hibernorum Soc. JESU, qui in Collegio, ejusdem Nationis, Salmanticæ degunt, in lucem edita.* - - Auctor ejus præcipuus fuit Guilielmus Bateus; de quo vide Philippum Alegambem in Bibliothecâ script. Soc. JESU. Hunc librum Scioppius in Italiam adtulit, & edendum An. 1628. Mediolani curavit, inscriptum *Mercurius bilinguis*: Cujus Hispanicam interpretationem Alexander Tassonus, Virginius Cæsarinus, Guillelmus Moons Italicam fecerant. De qua tota re vide libellum Hostilii Contalgeni, editum Florentiæ apud Franciscum Honuphrium An. 1672. De Scioppii autem ambitione videantur Alberti de Albertis Vindiciæ c. 14. §. 7. n. 119.

(d) De Præceptis Grammaticis, præter cæteros, ità etiam sentit, in eadem Oratione Gravina. - - *Quibûs addiscendîs absumitur tempus, longè utiliùs atque jucundiùs in vocabulorum explicatione, ac bonorum Auctorum interpretatione traducendum. Etenim præceptîs magìs ad scribendum, quàm ad intelligendum utimur: stultum est autem irretire præceptîs ignorantem adhuc vocabulorum sensum & usum, qui legendîs tantum adripitur explicandîsque scriptoribûs.*

HIERONYMI LAGOMARSINI è Soc. JESU,

ORATIO
PRO
LINGUA LATINA,
HABITA FLORENTIÆ
DIE XIII. JANUARII ANNO MDCCXXXVI.
CORAM
FRANCISCO MARIA MARTELLIO,
ARCHI-EPISCOPO.

DIu multúmque, quod non ignoratis, Florentini, ab eruditissimis Viris quæsitum est, Italicáne latinæ, an Italicæ latina lingua præstaret. Etsi autem in utramque partem multa sint sanè graviter & copiosè ab illis Doctoribus disputata, nulla me tamen re impediri arbitratus sum, quò minùs ego, quamquam cum illis neque ingenio, neque doctrinâ comparandus, in eadem quæstione versarer. De qua quid sentiam, ex hac ipsa Oratione mea, quam sum habiturus, cuíque vos, si quando aliàs, maximè & adtentos, & benevolos esse oportebit, intelligetis. Plura præfari me hoc tempore, neque necesse est, & propter dicendarum rerum vim, atque copiam vehementer esset & mihi, & vobis incommodum: sed mihi præsertim, qui febriculâ etiam conflictor, ob eámque caussam hæc non memoriter, neque stans, ùt hujus loci consuetudo fert, sed de scripto, sedénsque, recitare sum jussus.

Sed antequam ad Italicæ linguæ cum latina contentionem venio, quædam mihi necessariò de linguis generatim dicenda sunt; quibûs hujus ipsius rei, quam quærimus, cognitio, & universæ controversiæ tamquam æstimatio continetur. Quod si ii quoque fecissent, qui tantis partium studiis in eadem quæstione tractanda ante me versati sunt plurimi,

rim, id fortaſſe adtuliſſent, quo uno adſato ac ſtabilito, reliqua eſt deinceps omnis facilis atque expedita concluſio: neque hominum eruditorum mentes, qui tamquam diſceptatores atque arbitri ad rem cognoſcendam ac dijudicandam ab illis actoribus advocati ſunt, nihil certi adhuc, quod ſequi poſſent, in re tam ancipiti, obſcuráque habuiſſent; neque toties, ùt in judiciis ſolet, ampliandum pronunciaviſſent. Illud igitur ante omnia ponendum eſt in oratione ejus, qui linguam aliquam comendandum præ reliquis atque efferendam ſuſcipit, ídque omni vera ratione confirmandum: unam eſſe omnium linguarum atque eamdem vim ac naturam; neque ullam ulli ſua ipſius dignitate, ſed hominum opinione præſtare. Hoc Viri eruditiſſimi ſententiâ meâ, ac cæteroquin acuti non viderunt: putârunt ſuam ineſſe quibusque linguis inſitam ac nativam pulchritudinem, gravitatem, ſuavitatem, ſpendorem, venuſtatem, magnificentiam: quæ dotes in quibus aut omnes, aut plures eſſent, eas linguas præferri cæteris oportere. Atque hactenus quidem res mira animorum conſenſione, nulla ſententiarum varietate belliſſimè procedebant. At verò ubi eò deventum eſt, ut quæreretur, in qua potiſſimùm lingua talia ornamenta reperirentur; rupta continuò fides, abalienati animi, commiſſa pugna: vociferatio, rixa, diſſidium ſempiternum. Nam, cùm omnes inter ſe de ſumma re diſſentirent, in eo tamen mirificè conſentiebant, ut, quam quisque linguam defenderet, ſive Græcam, ſive Latinam, ſive Etruſcam, ſive Gallicam, ſive Hiſpanicam, ſive aliam ex iis, quibus humanæ gentes utuntur, eam reliquis & graviorem, & ſuaviorem, & ſplendidiorem, denique omnibûs partibûs meliorem dicerent: diſputandíque finis is eſſet, qui ferme ſolet, ubi ſtudii cujusque, non veritatis patrocinium ſuſcipitur, réſque non ſubtiliter, nec ad vivum reſecantur, ſed leviter, ac pingui Minerva, ùt ajunt, aguntur, ut in ſua quisque opinione obfirmatior pertinaciórque diſcederet, ſéque unum ſapere, cæteros errare,

ac desipere arbitraretur. Possumúsne verum aliquando, atque hujus disputationis exitum invenire? Possumus placare animos hominum iratorum, eóque infestiùs inter se depugnantium, quò sese justiùs plerique putant pro patriæ linguæ gloria ac dignitate arma sumsisse? Possumus Etruscos Gallis, Gallos Hispanis, præsertim verò Latinos & iis, & reliquis, qui de linguæ principatu contendunt, conciliare; & efficere, ut depositis simultatibûs, unam omnes principem deligant, atque ità suam non esse principem fateantur, ut nulli tamen de dignitate concedat? possumus, ùt opinor: & profectò præclara res est, & digna, in quam, quidquid possumus, conferamus.

Ac mihi, quidem in humanas res intuenti, & hominum diversa studia atque instituta contemplanti, verissimum esse illud videtur, quod etiam proverbii locô jactatur: Orbis alteram partem, orbis alteram item partem contemnere atque irridere. Nam, ut omittam de ædium, vestimentorum, epularum, officiorum, rituum rationibus ac generibus admodum dissimilibus dicere, quorum tamen cuique sua maximè probantur, ac reliquîs sive honestiora, sive comodiora ferme videntur: id ipsum in linguis, quàm latè pateat, possumus intelligere. Licet unicuique in re minimè obscura, quàm sit hoc verum, secum ipsum reputare. Ego, quid mihi haud ità ante multos hos menses adciderit, dicam. Nam, cùm animi causâ Ligusticam oram lustrarem, & Lavaniam, quod oppidum ad mare jacet, fortè venissem, nec longè lapicidinas toto orbe celebratas, in proximis montibus esse scirem, eò me visendi studiô contuli. Omnia sanè mihi jucunda ac grata adciderunt; præsertim cùm & iîs, qui me deducebant, & iîs, qui in operis erant, humanissimîs, ac singula sciscitanti comiter atque adfatim respondentibûs uterer. Unum modò me pupugit, fecítque ut nonnihil conturbatus, inde discederem. Quum enim jam satis oculos animúmque & videndo & cognoscen-

gnoscen-

gnoſcendo explêſſem meum, cœpi, more hoc noſtro atque urbano, paulò pluribûs verbîs gratias tam bonis hominibus agere. Vidiſſetis, Florentini, montanos illos incolas furtim inter ſe adſpicere, mirari, ad Etruſca illa verba & veſtræ ſimilem ſyllabarum adpellationem horreſcere, tenere vix riſum aut etiam ſibilum. Tum mecum egomet: Nempe, inquam, non idem eſt ubique linguis honos. Qui Etruſcè loquimur, Liguſticè loquentes inridemus; illi nos; fortaſſe injuriâ; ſed tamen rident. Rideri autem cur malim, quàm probari? Itaque, ut me illis darem, mutato repentè ſermone, & pronunciandi ratione converſa, cœpi Liguſticè Liguſtica verba conjungere, atque ità reliquum gratiarum actionis abſolvere. Quid quæritis? Usque eò id illis gratum adcidere animadverti, ut & mihi gratularentur, quòd tam ſubitò reſipuiſſem, ac barbarum illum ſermonem, quo initiô uti cœperam, abjeciſſem; & me inquinatiſſimè conruptiſſiméque loquentem, & vaſtè, ac ruſticè, quantum poteram, pronunciantem fauſtîs ominibûs ad mare proſequerentur.

Quid? hoc mihi adcidit primùm, ut eo ſermone utens, qui bonus ac comodus haberetur, inriderer?

Barbarus heic ego ſum, quia non intelligor ulli:
Et rident ſtolidi verba latina Getæ.

Ajebat ille (*) apud Barbaros exſulans latinus Poëta. Verùm & ille aliquando reſipuit; &, ne latinè apud non Latinos loquens inrideretur, didicit Geticè, imo & ſcripſit; atque ità demum probatus eſt: (*) *Ovid. l. 5. Triſt. El. 10.*

(*) *Ah! pudet; & Getico ſcripſi ſermone libellum,*
Structáque ſunt noſtris barbara verba modis.
Et placui (gratare mihi) cœpique Poëta
Inter inhumanos nomen habere Getas.

(*) *Idem l. 4. ex Ponto El. 13.*

At

At verò Barbarorum modò atque agrestium est bonos sermones inridere, quibus est suus malus: humanæ gentes ac cultæ bonis parcunt, malos dumtaxat insectantur. Quid igitur? Quum aliquando, ùt fieri apud vos etiam arbitror, in scenam Veneti hominis, aut Bergomatis, aut Bononiensis, aut Neapolitani, aut verò etiam Galli, Hispani, Germani persona inducitur; putatis eorum sermonibus plaudi, quum tota Theatra risu, cachinnis, sibilis personant? An sunt harum Gentium sermones mali? An Florentini inhumani, qui non malos sermones inrident? Quid? Quum alii item Populi par pari, ùt ajunt, referentes, ad pulpita Florentini personam hominis evehunt, & simili plausu ac clamoribus excipiunt: Num aut eos barbaros, atque inhumanos, aut sermonem vestrum agrestem atque ridiculum esse dicemus? Ergo & humanissimæ Gentes, non modò barbaræ atque agrestes, bonos sermones adspernantur; &, si quis propterea sermo ab alia gente non probatur, aut etiam inridetur, non continò efficitur, esse eum malum. Verùm hoc totum quale sit, pòst viderimus: Nunc illud teneamus, plurimum unamquamque gentem sermoni suo tribuere, alienum ferme inridere. Jurène omnes? dicet aliquis. Ex quo tandem istuc quæritur? Ex méne, an ex iis ipsis, de quibus quæritur? Si ex illis: nulla se id non jure facere adfirmabit: si ex me; omnes injuriâ id facere confirmo. Quid ergo? Omnésne in errore versari dico, nec omnium offensionem verebor? Ego verò tum omnium potiùs offensionem vererer, si vel unam aliquam, vel omnes non errare dicerem. Nunc autem quum errare omnes dico, sperare, potiùs videor, omnium me gratiam initurum, quàm vereri ne alicujus in me offensionem concitem. Nam si illud dicerem; nemini, nisi fortè uni satisfacere possem; quum quidem singulæ rectè ac jure id se solas facere contenderent. Quum autem hoc dico, *errare omnes*, nulla mihi irasci, nulla non favere debet; qui non competitricibus suis honorem eum, quem

sibi

sibi uni deberi unaquæque testaretur, sententiâ meâ detulerim. Ajo igitur, bona cum omnium non modò venia, verùm etiam, ùt spero, gratia: Injuriâ sermonem quemvis à quoquam despici; nec suum cujusque (id quod institueram dicere) alieno ulla vi sua præstare, sed esse omnes (modò sermones sint, hoc est, vocibus, quibus tandem vis, ad significandas res, atque animi sensa depromenda, non careant) esse, inquam, omnes inter se pares; neque ullam sive gravitatem, sive suavitatem, sive splendorem, sive ejusmodi aliam dotem ex iis, quibûs vulgò linguæ comendari censentur, in ipsis linguis inesse. Peto à vobis, Florentini, ut ne me putetis levitate aliqua, aut ambitione progressum, jactare ac profiteri id, quod vel falsum judicem, vel certè ejusmodi sit, ut nimis acutîs atque exquisitîs rationibûs, longéque à comuni sensu abhorrentibûs probari posse videatur. Non is ego sum, qui Sophistarum rationem atque institutum ferre in aliis, ne dum in me ipso probare possim. Sic semper intellexi (id quod à sapientissimis Viris adcepimus) neminem in Oratorum numero esse habendum, qui non sit, non quidem nomine, verùm re ipsa Philosophus: homini autem Philosopho turpius nihil esse, nihílque tantæ sapientiæ professione indignius, quàm, non dicam errare (id est enim humanum) sed, quem esse errorem senseris, amplecti, &, quod ferendum est minùs, in aliorum animis ac mentibus insinuare. Si verò est aliquid, quod verum judices, sed ejus probandi rationem non satìs firmam habeas atque explicatam, id usque eò continendum puto, quoad certiora, atque apertiora pervideas; vel, si efferre velis, id in Gymnasiis, atque in privatis Doctorum cœtibus possis, in concionem certè adferri non oportere. Itaque utrumque profiteor vobis, Florentini, & judicium animi mei, atque sententiam in hac quæstione adlaturum, & omnia apertè, dilucidè, bonáque cùm fide acturum. Atque utinam, quemadmodum ego, animo maximè aperto, & simplici, & bono sum ea di-

ctturus, quæ dicam, sic sperare possem; parem mihi omnes, qui me audituri sunt, voluntatem benevolentiámque præstituros. Nunc vereor, ne quis jam mihi subcensere, ac propemodum irasci cœperit, & ne jam nunc apud se destinet, eumdem animum reliquæ deinceps omni orationi adhibere. Putabit enim, me hoc sumsisse, ut contra Etruscam linguam disputem, eámque ex eo dignitatis gradu, in quo, suâ & multorum sanè sapientissimorum hominum opinione sita est, hac mea contentione detraham. Quòd non ità est, mihi credite, Florentini, &, si quis aliter putat, is & me minimè novit, & rem ipsam parùm adtendit. Nam neque ego tam sum furiosus atque amens, ut, si maximè sentirem, Etruscam linguam omnibus de dignitate concedere, tamen velim, in hac urbe, quod semper omnium bonarum artium, præsertim verò elegantissimi sermonis, domicilium est habitum, apud Florentinos homines, qui suæ linguæ semper primas detulerunt, homo peregrinus atque advena hanc invidiæ plenam, atque offensionis controversiam comovere, &, non modò nulla utilitate proposita, sed magnô etiam meæ famæ atque existimationis periculô esse tam impudens: neque rursum id, quod de linguis me esse dicturum proposui, est ejusmodi, ut, si vel omnibus apertissiméque probâro; quidquam propterea de Etruscæ linguæ gloria ac laude detrahatur. Nam, ùt omnes sermones vi suâ sint atque ipsâ naturâ pares, illud tamen relinquitur, ut alter alteri extrinsecus adjectis, atque adtributis dotibûs præstare possit: (quemadmodum, si queam (quod fortasse queam) metallorum omne genus par esse sua ipsorum dignitate demonstrarem, nequaquam illud effecero, ut non aurum tamen præ reliquis opinione, atque adprobatione hominum maximè comendetur) nec, si non inest in ipsis linguis gravitas, si non suavitas, si non splendor, idcirco, qui iis uti velit, non potest non graviter, non suaviter, non splendidè dicere. Hoc totum, cujusmodi sit, planiùs est jam atque enucleatiùs explicandum.

Ego

Ego enim sic existimo: quemadmodum homo, si, ut homo est, consideretur, homini nequaquam præstat; quòd omnes eadem sentiendi atque intelligendi vi, qua sola homines sunt, æquè polleant: ità linguas, si per se ipsæ spectentur, modò verbîs, ut suprà dictum est, ad quasque res significandas, animíque sensa depromenda (cujus unius rei causâ primò sunt institutæ) (*) idoneis non careant, in eodem omnes dignitatis gradu esse ponendas. Atque idem confiteor, esse tamen alias aliîs opinione atque existimatione hominum præstantiores, non secùs omnino atque ipsi homines sua ipsorum opinione sunt aliîs alii nobiliores. Sed neque linguarum præstantiam illam, neque hominum hanc nobilitatem rerum ipsarum natura facit, sed, quemadmodum dictum est, opinio. Tolle opinionem; fient continuò omnia paria, neque erit omnino quidquam, cur aut hominem homini, aut linguam linguæ præstare dicas. Jam, quod ad hominum nobilitatem pertinet, sic ipsi inter se homines convenerunt, ut, qui inlustribûs Parentibus, avis, majoribus ortus esset, hunc nobilem ducerent, hunc obscurô locô natis anteferrent, huic plurimum observantiæ atque honoris haberent. Cur ità convenerint, si ex me quæris, vel nescire me dicam, vel dici à me hoc tempore non oportere. Non enim nunc id agitur, rationéne id fecerint; quâve fecerint; sed omnino fecerint nécne: fecisse autem certè dubium esse non potest. Linguas iterum similis hominum opinio ac voluntas, non natura moderata est: ut eæ principes habeantur, quibus hominum quidam cœtus, quas Gentes & Nationes adpellamus, principatum deferre maximè voluerunt. Qua in re tam id esse eos potissimùm sequutos possumus animadvertere, ut, quæ linguæ scriptoribûs optimîs abundarent, præferrent eas ferme reliquis. Ità Græci Atheniensem, Latini Romanam, &c, ut temporibus propiora videamus, Galli Parisinam, Hispani Castellanam, Itali Florentinam, aut certè Etruscam prætulerunt. Nempe, quum

(*) Cic. pro Cæcina c. 53. *si (voluntas) tacitis nobis intelligi posset, verbis omnino non uteremur: quia non potest, verba reperta sunt.*

viderent ex iis sive Civitatibus, sive Gentibus exstitisse quàm plurimos summîs ingeniîs præditos, & doctrinîs maximîs instructos, qui suam quisque linguam studiosè ac diligenter excolerent, eáque sive in optimarum artium tractatione, sive in earumdem ratione hominibus tradenda, uterentur; eam esse omnium præstantissimam judicârunt, in eáque sibi esse maximè elaborandum censuerunt, quam summi illi Viri potissimùm delegissent, quáque eorum præclara cogitata, atque omnis doctrina contineretur. Videtis igitur, quod familiarum nobilitati Majores, hoc linguarum dignitati conferre scriptores. (a) Quo quid conficitur? Nempe illud, quod suprà posui: si consensu hominum eæ linguæ reliquis prælatæ sunt, quibûs excellentes scriptores esse usos viderunt, non vi suâ atque natura linguas linguis, sed ipsorum hominum opinione ac voluntate præstare: ac propterea, si per se ipsæ spectentur, esse omnes inter se pares.

Video, Florentini, nec verò dissimulabo, quid dici contra hanc conclusionem possit: Consensu quidem hominum ac voluntate factum esse, ut præferrentur eæ linguæ, quæ meliores, quàm aliæ, scriptores haberent; sed potuisse scriptores ipsos eam linguam potissimùm deligere, quæ sibi sive melior aliâ, sive omnium optima videretur, & esset.

Si potuit hoc fieri, si etiam factum est, non possum recusare, quin causâ continuò cadam. Verùm ego neque factum esse, neque fieri potuisse contendo. Nam quid putatis? Ciceronem, exempli causâ, latinam linguam, Petrarcham Etauscam, bonos item scriptores alios alias earum, quas ab iis illustratas, & tamquam nobiles factas, eruditísque hominibus comendatas fatemur, delegisse potissimùm atque usurpâsse, quòd eæ reliquîs meliores essent; an ideò reliquîs eas factas esse meliores, quòd ab iis delectæ potissimùm atque usurpatæ sint? Equidem hoc alterum verissimum judico: primum illud omnino falsum. Etenim quum se linguarum nobilitatis

Princi-

Principes illi, atque Auctores ad scribendum contulerunt, linguas eas, quibus usuri scribentes erant, jam tum exstitisse atque adeò in ore vulgi, rudes illas quidem atque impolitas, verumtamen satìs instructas, omníque vocabulorum genere abundantes versatas esse, celebratásque quis nescit? Neque enim earum Conditores illi, sed usurpatores fuerunt: neque eo sermone scripserunt, homines nimirum acuti & callidi, qui, siquidem eum sibi ipsi suo marte peperissent, à nemine posset intelligi. Id modò unum sibi permitti quosdam voluisse video, ut, si quando eas res tractare cœpissent, quas nemo antè in eodem sermone adtigisset, certa quædam vocabula ab iis Sermonibus, quorum erant usu protrita, necessariò mutuarentur, aut etiam alia sui ipsorum sermonis propria, leviter im̃utata innovarent. Hactenus, quia facere aliter non poterant, licere sibi ab usitato sermone recedere existimârunt. At verò ubi hæc sum̃a necessitas aberat, usque eò usitatarum vocum tenaces, latini præsertim, erant, ut, si quando usitatam quidem, sed minùs vulgò frequentatam usurparent, veniam quodammodo præfarentur, illis aut illarum similibûs utentes formulis: (*b*) *sic enim jam loquuntur: si hoc verbo uti possumus, &c.* Atque etiam si novum aliquod (quod fortasse erat non novum, sed tamen ipsis, ùt sæpe adcidit, inauditum) ab aliquo induci verbum audissent, vitiosum ducerent, gravitérque reprehenderent: quod, ut alia omittam exempla, quæ multa sunt, in M. Antonio, qui *piissimum* novè dixerat, Ciceronem (*) fecisse scimus. Quòd si aliqui non ità religiosi aut in novis inducendis, aut in vetustis vocibus innovandis fuerunt (quales Poëtarum nonnulli, in primísque Dantes Alighe-rius inter Italos fuisse existimatur) id neque tam sæpe fecerunt, ut vocum sive novarum, sive innovatarum ratio magnopere sit habenda; neque non necessitate ipsi etiam aliqua, sive rhythmi, sive memetri, sive convenientiæ inter se syllabarum extremarum consonantiæq; coacti fecerunt: & certè non tam

(*) *Philipp. 13. c. 43.*

illis laus tribuitur, quòd id fecerint, quàm venia, quòd necessario fecerint, quàm venia, quòd necessariò fecerint, datur. Eo igitur sermone, qui esset in ore vulgi, scriptores optimos esse usos intelligimus. At multum tamen inter scriptorum & vulgi sermonem interesse constat. Multum? Imo verò plurimum. Atque adeò hoc ipsum satìs signi est, quidquid, præter significandi vim, habent bonitatis linguæ, adscitum id esse, non insitum, ab scriptoribus habere, non à natura: ut proinde, si vulgi sermo à bonis scriptoribus usurpatus sit melior, confitendum sit, non ideo bonos scriptores alios alias linguas delegisse atque usurpâsse, quòd eæ reliquîs meliores essent, sed ideo factas eas esse reliquîs meliores, quòd sint à bonis scriptoribus delectæ, atque usurpatæ.

Quid mihi tu igitur gravitatem, quid splendorem, quid suavitatem, quid admirandam tuæ linguæ pulchritudinem prædicas? Cur illam tantopere amplexaris, & tamquam filiolam deoscularis tuam? Quid te mihi molestum offers? Quid meas obtundis aures? Quid te jactas magnificéque circumspicis? Quid peregrinos insectaris? Quid irrides? Quid Barbaros vocas? Nemo est barbarus linguâ, sed moribûs. Nulla non lingua gravis, nulla non splendida, nulla non suavis, nulla non pulchra est, si quis eam modò probè callueris, éaque uti vel loquendo, vel scribendo scienter possit. ( ) Itaque, si quemvis despectissimum sermonem homo poliundæ Orationis non ignarus adsumserit, eúmque artificio quodam extrinsecus adhibito, quo & minùs plebejas voces deligat, & quas delegerit, apta inter se compositione conlocet; præsertim verò rebus amplis, magnificis, gravibus, non minutis, non humilibus, non ineptis adjungat; modò propriis, modò translatîs utatur; denique omnia, quibûs excultæ jam linguæ maximè commendantur, in sua illa excolenda conquirat: si quis, inquam, talis artifex despectissimum quemvis sermonem, ità, utì dictum est, excoluerit, ac perpoliérit; hunc necesse

ceſſe eſt, & gravem, & ſplendidum, & ſuavem, & pulchrum haberi. Quod quidem ipſum licet etiam è contrario intelligamus. Nam, ſi excultum jam atque ab aliis perpolitum ſermonem quemvis rudis homo atque hujuscemodi artificii ignarus uſurpet, levem, abjectam, invenuſtam, ingratámque hujus Orationem ferre quis poteſt? ut omnino bonos, qui putantur, ſermones malorum ſcriptorum non minùs adſpernemur, quàm malos bonorum expetamus. Atque hoc quidem in genere ſcio Mediolanenſi ſermone, quo multa Carolus Maria Magius elegantiſſimè ſcripſit, & me & alios vehementer eſſe ſolitos delectari. Neque tamen admodum eleganter loqui Mediolanenſes exiſtimantur. Quis ſermo magìs, quàm Ligurum, noſtris quidem auribus inconditus, atque abſonus habetur? Eum tamen Antonius Folieta vario ſcriptorum genere mirificè exornavit. Cavallus verò ex eadem gente, homo ingenii feliciſſimi, atque ad omnia, quod de Catone dictum adcepimus, verſatilis, ad eam pulchritudinem ac venuſtatem patriam linguam ſuìs ſcriptìs evexit, ut illa (fidenter dicam) poſſit tali ſcriptore freta, cum quavis ex elegantiſſimis de dignitate certare. Quid? ſi pari ingenio ac facultate homines eamdem novorum & multiplicium ſcriptorum genere tractandam, excolendámque ſuſciperent? Nónne neceſſe eſſet, eam brevi tempore in pretio atque in exiſtimatione, addo etiam in uſu eſſe? Nam qua ulla ratione alia, aut Græca, aut Latina, aut Etruſca in hanc gloriam, in qua nunc ſunt, celebritatémque venerunt? Sed & illa, & pleræque Italicæ, miſeræ, atque infelices, nimirum jacent; carent luce; neglectu hominum, atque faſtidiis obſoleſcunt. Non eas alieni expetunt, quòd ſuìs contenti ſunt: non ſui adjuvant; vel quia deſperant, ſe quidquam profecturos, vel quia utilius putant, magìsque è re litterarum publica, & privata ſua fore, ſi quas frequentari, celebraríque à plerisque ſapientibus viris vident, eas quoque ipſi colant.

Atque hoc quidem non singulorum hominum, sed universarum nationum judicium, quæ suas linguas negligunt, ut probatas, jam atque receptas amplectantur, quid valeat, Florentini, mecum, quæso, considerate. Intelligetis profectò, non eam linguam, quæ patria cujusque sit, sed quam potissimùm sapientes viri probaverunt, quæq; est, & publicis litterarum, & privatis litteratorum hominum rationibus maximè profutura, esse, & præstantissimam, & reliquis omnibus anteponendam. Nam, si patria vi sua aut dignitate aliqua valere posset; si cæteris aut gravitate, aut splendore, aut suavitate, aut alia præcipua ipsius dote præstaret, posset hoc nobis fortasse concedi, ut patriæ linguæ charitatem & cujusvis auctoritate, & quavis utilitate potiorem duceremus. Quum verò nulla in linguis præcipua insit, ac sua dignitas, sed sit omnium par vis atque una conditio; qúmque aliæ tamen aliis communi sapientum Virorum consensu, & certa quadam atque insigni utilitate præter cæteras commendentur: quid causæ satìs justæ adferre quisquam potest, quamobrem non, nisi patriam, suscipiat ac colat, cæteras verò despiciat ac negligat? Sed suum licet quisque judicium de se ac de suis rebus sequatur: erret sanè sibi: periculô suô, quoniam ità vult, peccet. Cur tu etiam mihi sapientissimorum hominum judicia reprehendas? Cur te interponas? Cur eorum auctoritatem apud me valere tua interpellatione non sinas? Cur me quoque, hominem simplicem, rerúmque ignarum, in errorem inducas? Cur mihi eum fructum, qui ex cognitione talium linguarum percipi potest, invideas? Habeto tu tibi tuam, quam optimam judicas: me patere, magnas quasdam utilitates sequentem, sapientum judiciis stare.

Intelligitis, ùt opinor, Florentini, quid in hàc re mihi displiceat, quid reprehendam, quid probare non possim; & quos hæc mea significet, &, quamquam tacita, satìs adpellet oratio. Nam quosdam profectò fuisse in Italia, atque esse

etiam-

etiamnum ſcitis, quos tantum ac tam perverſum ſuæ linguæ ſtudium tenuerit, hodiéque teneat, ut ei non ſatis ſe facere poſſe arbitrarentur, niſi Latinæ, non unius (ùt ſunt ferme cæteræ) ſed omnium Gentium judiciis, & ipſa utilitate probatiſſimæ, horribile ac nefarium bellum indixiſſent. Quid heic ego vobis in eam olim dicta, quid ſcripta, quid facta comemorem? quum quidem alii inopem atque egentem; alii rudem atque impolitam; alii & dictu aſperam, & auditu inſuavem eſſe criminarentur. Stilus etiam in miſeram, atque imerentem à crudeliſſimis latronibus acuebatur; illíque, tamquam hominum generi pernicioſæ, & puerilis præſertim ætatis in ſcholis grammaticis conruptrici, vis indigniſſima adferebatur. Excutiebantur è manibus ingenuorum latini libri; Italici ſubjiciebantur; atque illi maximè, quibûs ejus ſalus nomen ac dignitas liberrimè petebatur. Armabatur in matrem filia: cui quidem impia tela ab impuriſſimis procis miniſtrabantur. Jactabatur in Italia, in Italia inquam, regnô olim ſuô, illa gentium atque imperiorum Princeps, quæ leges orbi univerſo dixerat, quæ humanitatem feris gentibus invexerat, cujus ſapientiâ atque inſtitutis ſunt hominum ſemper mores exculti: neque tantam illi Gothorum imaniſſimæ Gentis è Ponto erumpentes, atque in Italiæ peſtem ac vaſtitatem efferveſcentes, obſcœno ore, ac barbaris moribus perniciem importârunt, quantam iſti, in Italia nati, atque alti, dictis, ſcriptis ac factis ſuis per ſumum ſcelus atque immanitatem adferre voluerunt. Nec nihil verò tanto ſunt furore ac tantis contentionibus conſequuti Si non vitam, quam petebant, ademerunt, at cruenta quædam certè ſpolia reportârunt. Viluit poſt ea Reginæ ac principis linguæ apud nonnullos auctoritas: reſtincta ſunt illa animorum,quæ priùs fuerant, incenſa ſtudia: plurimum operæ Italicis litteris, minimum Latinis dabatur: minoris perfectum latinum gravis hominis atque eruditi Poëma, quàm Italici quatuordecim

Endecaſyllabi inepti amatoris æſtimabantur: nobilium ædes atque aures Italicis cantiunculis patebant, latinis aut verſibus aut orationibus erant obſtructæ. Quid agerent boni viri, ac bene de litteris ſentientes, non habebant: vocem latinam publicè mittere, ratio non erat: adclamatione enim multitudinis imperitæ, atque conviciis compreſſa eſſet: latina porrò abjicere, & ſua & majorum judicia damnare (qui tantum in iis operæ ſtudiique poſuiſſent, quibúsque auctoribus ac principibus in Italiam poſt longum exilium veluti poſtliminio rediiſſent, ſive potiùs diu exſtincta atque ſepulta iterum in hanc lucem, & in hujus cœli ſpiritum adſpectúmque veniſſent) ſanè nolebant. Quid facerent? Sibi & Muſis, id quod reſtabat unum, canebant: libellos ſuos poſteritati reſervabant, quam mox, & ſibi, & latinis æquiorem, ſpe quadam inani falsáque inducti, exorituram augurabantur.

O hominum prudentiſſimorum minimè vera rerum futurarum auguria! O ſpem fallacem! O vanas atque inanes cogitationes! Nondum deſæviit, Florentini, temporum illorum, tamquam procella; adhuc in miſeram latinam linguam tota paſſim Italia acerbiſſimè debacchatur. Nova ſucceſſit veteri ætas: ſed ingenium, quod olim fuit, Italorum manet. Favent, adulantur, blandiuntur, &, ſi hoc etiam verbum expectatis, linguæ lenocinantur ſuæ. Unam eſſe tamquam virgunculam, omnium elegantiſſimæ formæ, unam decoram, unam expetendam, unam, ut ità dicam, procandam putant. At verò latinam, tamquam ætate jam grandi effœtam anum, turpem, rugoſam, edentulam, deliram averſantur, reſpuunt, derident, exſibilant, inſectantur. Quid litteratorum hominum Conventus, quas Academias vocant, nullo non in Italiæ angulo inſtituti, num, niſi ad Italicam recitandam, atque audiendam celebrantur? Ecquem jam Italorum non propemodum pudet latinum aliquid in ejusmodi Conventus adferre?

ferre?

ferre? Libri verò si qui eduntur, nónne plurimi sunt Italico, vix aliqui latino sermone conscripti? Quin etiam permulti Italorum sunt, qui Italicè latina ipsa perscribunt; quíque ob eam rem modò videntur latinam linguam didicisse, ut latina scripta perditum eant, & ne omnino nos latinis ullis litteris indigeamus, imo ne discere, aut unde aut quæ didicerunt ipsi, possimus. Nam quò illa tanta non nullorum latinos veteres eos præsertim, quorum est frequentior in Gymnasiis usus, Italicè interpretandi cura studiúmque pertinet, quídve est tandem effectura, nisi ut paulatim latina scripta, tamquam minùs jam necessaria, negligantur; iisque neglectis, ex quibus omnis latinæ linguæ cognitio petitur, olim homines latinè nescire cogantur? Et verò, quantam perniciem putatis Juventuti latinitatis studiosæ, quantam industriæ moram esse adlatam; quantam desidiam animis, quantámque securitatem istis istorum interpretationibus, ingeneratam? Qui si id agunt, ne sint otiosi, ne omnino nihil agant: pergant, per me licet, latinorum scripta Italicè interpretari: edant etiam interpretationes istas suas, si volent. Ineptos libros modò emere non cogaris, edi ab suis auctoribus ferre animô æquô possis. Verumtamen eo negotii sui fructu contenti sint: hanc exstare otii sui rationem satìs habeant: nihil prætcrea petant, nihil sibi adrogent: neque putent, se quidquam vel latinis litteris non nocere, vel Italicis interpretandi ista ratione prodesse.

Námque hanc scitote, Florentini, adferri tum ab istis Interpretibus, tum à reliquis italico, non latino, sermone scribentibus causam, cur id faciant: quòd nempe plurimùm & homines Itali italicis scriptis adjuventur, & Italicum Nomen Italicìs quamplurimìs scriptoribûs inlustretur. Nam latina quidem, inquiunt, ignota sunt Italicis, neque verò, nisi & longo tempore, & multò labore nota esse possunt. Cur non igitur potiùs latina ista Italicè hominibus Italis propo-

namus: atque ità eos labore discendi latinam linguam levemus, & celeriùs ad doctrinarum cognitionem ducamus? An latini græcè latinis hominibus scribebant? An non Græca in latinum transferebant? An non planè id agebant, ut græcis litteris non indigerent? An non Græcorum omnem doctrinam ad se transtulerunt? An non ità im̃ortalem sibi gloriam comparârunt, præclarè de litteris ac de litteratis meriti, qui quidem non modò suos, verùm nos etiam præstantissimas quasque facultates suo, hoc est, noto sermone docuerunt? Cur non idem Italis permittatur? Cur non ità scriptorum & multitudine, & præstantia Italicum Nomen possint latinorum exemplò inlustrare?

Jam est apertius, quàm ut testificatione mea indigeat, Florentini, istos, qui hæc loquuntur, latinæ linguæ non decus, sed caput, ùt ajunt, petere. Audîstis enim, & industriam in ea addiscenda vituperari, & latinorum, qui latinîs contenti essent, exempla com̃emorari: quasi verò (ut hoc primum causæ firmamentum labefactare incipiam) aut ità latini sua adamârint, ut græca contemserint, aut ità latina perfecerint, ut eadem græcîs non indigerent. Quòd si umquam latini contenti suis esse potuerunt, fuit id certè per ea tempora, quibûs Tullius, Virgilius, Horatius, aliique præstantissimi scriptores floruerunt: quorum tum doctrinâ tum sermonis elegantiâ factum est, ut illorum illam ætatem auream nominaremus. Atqui Tullium ad Demosthenem, Virgilium ad Homerum, Horatium ad Pindarum, alios item ad alios ex Græcis scriptoribus totos se contulisse scimus: eosdémque Romanis ac Latinis hominibus fuisse Auctores, non exemplo modò, verùm etiam voce, ut Græcorum volumina diu noctúque sibi putarent manu esse versanda. Erat jam Æneis illa, divinum hominis opus, toto Latio vulgata, & latinorum omnium testimoniis (quorum nonnulla consignata litteris ad nos usque pervenerunt) judíciîsque comprobata.

Ex Homeri tamen tamquam fluentis haurire ad usus suos necessaria latini Poëtæ non desistebant. *Aspice Mæoniden* (eorum ingeniosissimus, atque elegantissimus quidam dicebat) (*) *Aspice Mæoniden: à quo, ceu fonte perenni, Vatum Pieriis ora rigantur aquis.* Exacta autem aurea illa felicique ætate, quum nihil Latio deesse videretur, quod quidem ad liberales quasque disciplinas pertineret, quod non ab suis ipsorum scriptoribus & tractatum, & perfectum esset: græca tamen studia à latinis non modò non negligebantur, verùm à prima usque pueritia diligentissimè colebantur. Ex quo illud est Quintiliani, (**) Rhetoris sanè doctissimi: - *A sermone Græco puerum incipere malo . . . quia disciplinis quoque Græcis priùs instituendus est: unde & nostra fluxerunt.* Mirari igitur satis non queo, potuisse Italicæ linguæ amatoribus idoneos videre latinos, quorum exemplò Itali ad latinam linguam negligendam, & suam modò frequentandam uterentur: quum illos tum quoque, quum satis multa eáque perfectissima haberent, Græcis tamen esse usos videamus. Nam illud opinor, non dicent, meliora facta esse ab Italis latina, quàm ab latinis Græca sint facta Quod si dicerent, quis non eos risu potiùs, quàm Oratione esse refutandos putaret?

(*) *Ovid. Am. 3. El. 9. v. 11.*

(**) *L. 1. c. 2.*

At certè, inquiunt, multa Græcorum in latinum sermonem Romani homines convertebant. Primùm nescio, an tam multa ea fuerint, quàm putatis, & quàm multa sunt ea, quæ vos ex latino in sermonem Italicum convertistis. Sed fuerint sanè. Quid tandem id ad rem pertinet? Num, si quando hoc fecerunt, non utilitatem aut suam aut suorum sequuti sunt, sed Græcarum litterarum interitum (quod vos de latinis, in latinis convertendis, cogitatis) & desuetudinem inducere voluerunt? Quædam ex græco sermone Cicero in latinum transtulit, Arati Phœnomena, Xenophontis Oeconomica, Platonis Timæum; eáque admodum adolescens,

 annos

annos vix tres & viginti natus. Qua quidem exercitatione id consequi modò voluit, quod se quoque adolescentem alia quadam non dissimili esse assequutum L. Crassus apud eumdem Ciceronem libró primô de Oratore testatur. *Postea*, inquit, *mihi placuit, eâque sum usus Adolescens, ut summorum Oratorum græcas Orationes explicarem; quibùs lectis hoc adsequabar, ut, quum ea, quæ legeram græcè, latinè redderem, non solùm optimis verbîs uterer, & tamen usitatis, sed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ nova nostris essent, dummodo essent idonea.* Idem planè Christianum illum Ciceronem, Paulum Segnerum (cujus hominis, non meâ tantùm, sed omnium doctorum sententiâ, quò similiores, eò meliores Itali Oratores evadunt, tantúmque ab sum̃i perfectione, quantùm ab Segneri imitatione recedunt) idem, inquam, spectâsse arbitror: Quem Ciceronis in Verrem Orationes septem, quas habemus, non modò multùm & sæpe legisse, atque adeò descripsisse, sed etiam Etruscas fecisse memoriæ proditum est. Eodémque consilio usum præstantissimum Poëtam Torquatum Tassum Virgilii Æneidem Italicè reddidisse (id quod scriptum apud nonnullos video) existimare debemus. Hoc ego non reprehendo. Italicè scripturis utile est, quemadmodum olim latinis latinè græca convertere; sic iis horum latinè scripta, Italica interpretando facere. Neque verò ipsis modò, verùm iis etiam, qui latinè nesciunt, est id vehementer utile: cujus similem utilitatem, si qui latinè olim græca interpretati sunt, sibi etiam proponere potuisse non nego. Verùm tota hæc ac talis interpretandi ratio quam vim tandem habet? Num eam, ut parvi eum sermonem faciamus, qui est in alium interpretatione conversus? Imo eam, ut magni eos ipsos sermones æstimemus, in quibus convertendis sive ad suas, sive ad suorum utilitates, doctissimorum Interpretum industria elaboravit. Quantum igitur ad negligendam latinam

linguam

linguam valere debet, quod isti dicunt: latinos homines fuisse latinè Græcorum scripta interpretatos: quasi ea re illi Italis licentiam dederint, Italicis suis solùm interpretationibus, omissis latinorum scriptis, utendi?

Quid? illa multúmne valent? nimium & laborem in latinis addiscendis, & tempus impendi? Cui incommodo Italicis litteris obcurri! Videte quantum inter meum atque istorum judicium intersit, Florentini. Ego enim sic statuo, multò esse ad diuturnitatem longius, multò ad laborem molestiámque gravius, si vernaculâ linguâ, quàm si latinâ, doctrinæ, artésque tradantur. Etenim si hoc fiat, satis est latinam linguam ab litterarum studiosis perdisci; id quod labore certè aliquo, at non admodùm improbo, at non sanè diuturno consequi non hebes, neque indiligens quivis potest. Fac autem, in earumdem litterarum tractatione à singulis quibusque Gentibus linguam usurpari vernaculam. Prô DEUS Immortalis! quis tanta mentis acie præditus reperietur, qui non animum planè despondeat, à studióque doctrinæ deterreatur, ubi sibi (siquidem velit eruditionem etiam peregrinam, atque exterorum hominum doctrinam non ignorare) præter vernaculum, Græcum etiam, Latinum, Hebraicum, Illyricum, Persicum, Polonicum, Sarmaticum, Anglicum, Scoticum, Hybernicum, Batavum, Germanicum, Hispanicum, Gallicum, Italicum, omnes denique omnium scriptorum sermones esse cognoscendos intelligat: Certè qui vel ipsos Latinos græcè, non latinè, scripsisse mallent, ut homines studiosi unam modò linguam, non duas, ùt nunc fieri necesse est, discere cogerentur: id optant, quò multùm profectò humani ingenii imbecillitati, in hac vitæ brevitate consuleretur. Isti autem misericordes homines atque humani, ut nos labore latinam linguam discendi levent, tum latinam ipsam nos discere, tum reliquas omnes præterea cogunt. Quid? quòd majorem etiam, quàm nobis, laborem

rem posteritati atque onus imponunt? Verè enim ait Horatius:

Ut Sylva foliis pronos mutantur in annos;
Prima cadunt: ità verborum vetus interit ætas,
Et juvenum ritu florent modò nata, vigéntque.

Quod sanè ità esse & latinæ linguæ, & Italicæ ipsius, denique omnium, quæ sunt, aut fuerunt, tam multîs vicissitudinibûs, quas non longîs annorum intervallîs contigisse constat, planè omnes intelligunt. Ergo si Italica quoque hæc, quæ nunc viget, quámque isti nos unam discere, ne alias cogamur, volunt, confectîs aliquot sæculorum cursibûs obsoleverit, atque adeò interierit; nováque in Italia atque alia planè subcesserit (qualis Italica hæc ipsa latinam olim excepit) quid illam futurorum hominum prolem, in alia tum lingua natorum, facturam, o vos vernacularum Patroni, putatis? probaturósne eos Italicam hanc, quæ hoc quidem tempore popularis est, nobisque vernacula? Quî poterunt? si verè dicitur id, quod certè dicitis, solas esse vernaculas, quibusque gentibus probandas, non poterit illa posteritas hanc, quæ sibi vernacula non erit, certè probare; nec volet vestra authoritate argumentísque comota, laborem & tempus in aliena lingua consumere: suo ipsius sermone doctrinas omnes, artésque perscribet. Quid tum huic vestræ fiet, quam tantopere deperitis, pro qua tam vehementer laboratis? vestris sententiis, vestrôque, ut ità dicam, gladiô misera jugulabitur. Quòd si hanc quoque vestram, quæ venturæ illi posteritati vernacula non est futura, probari tamen ab ea, usurparíque malletis: cur vos latinam, quòd nobis non sit vernacula, esse nobis improbandam statuitis? cur non hanc potiùs vestræ illi posteritati, egregiîs doctrinîs instructam, transmittitis; ne ea, præter vernaculam suam,

ſuam, ipsámque latinam, atque alias omnes, etiam hanc veſtram diſcere majore certè cum labore ac temporis impendio cogatur?

Non moventur homines pertinaces, ac propemodum inhumani. Perſtant Italicam hanc, & iis, qui nunc vivunt, & iis, qui victuri olim ſunt, præter cæteras omnes, ac præcipuè latinam comendare. Ad latinos ipſos provocant, & Latinorum judiciô latinam ipſam linguam poſſe condemnari putant. Ajunt enim: latinos non græcè, ſed latinè ſcripſiſſe: Italos propterea non latinè, ſed italicè ſcribere potiſſimùm oportere. In quo illud primùm reprehendendum eſt, quòd negant, latinos græcè ſcripſiſſe. Conſtat enim, qui id præclarè ſe facere poſſe arbitrarentur, facere non omiſiſſe. Fecit Lucius Lucullus, (d) fecit T. Pomponius, fecit M. Tullius, fecit Acilius, fecit Ælianus, (e) aliique permulti fecerunt. Sed certè non multum græcè Romani homines latinique ſcripſerunt. Quum enim eruditiſſima Græcorum natio egregias omnes maximéque liberales diſciplinas non tractâſſet modò, verùm etiam mirificè ſcriptîs inluſtrâſſet ſuîs, non putârunt quidquam ſe nomine Romano dignum in eodem ſcribendi genere poſſe præſtare, neque noctuas, ùt græcô proverbiô dicere conſueverant, mittendas eſſe Athenas cenſuerunt. Adcedit, (f) quòd Romano ſpiritu ſuperbiâque elati, non quid alieni, ſed quid ſui de ſe exiſtimaturi eſſent, laborabant. Itaque eo ferè ſermone ſcribebant, qui à ſuis, non qui aut à Græcis aut ab aliis gentibus, quarum erat illis vulgò deſpectum nomen, intelligeretur. Denique id maximè ſpectabant, ut Græcis, quorum opes fregerant, imperiúmque terrâ marîque ſuſtulerant, litterarum quoque gloriam adimerent. Quid ſimile in Italis? Num ſi latinè ſcripſerint, timent, ne ob eam rem aut non ſive à ſuis, ſive ab exteris intelligantur, aut eorum ſcripta tamquam vulgaria ac minùs neceſſaria repudientur? Scribant, modò ità, uti oportet, hoc eſt, politè, atque

ſapienter: nec dubitent,quin ab innumeris doctiſſimíſque hominibus ea, quæ ſcripſerint, expetantur. Etenim, ſi ratio omnium eruditorum, qui ubique terrarum ſunt, ineatur, multò eſſe plures hoc tempore, qui latina intelligunt, latiníſque litteris delectantur, quàm Romanorum florente Republica, reperientur. Græca tum maximè apud omnes ferè gentes celebrabantur, latina, ùt ait Cicero pro Archia, ſuîs ſanè exiguîs finibûs continebantur. Quid ergo eſt? Cur iſti Italicè, non latinè, & ſcribunt ipſi, & ab Italis omnibus ſcribendum cenſent? Illud eſt profectò, id ſpectant, id moliuntur, id agunt, ut Latinis eam ſcriptîs ſuîs præripiant litterarum gloriam, quam Latinos Græcis adimere voluiſſe paulò ante commemoravi. O homines cùm ſtultiſſimos, tum verò etiam maximè ingratos! Hanccine vos Latinis, veſtris majoribus, referre gratiam, ut, à quibus tantam rerum omnium gloriam adcepiſtis, quantam exteræ gentes propè jure vobis invideant, de eorum vos gloria minuenda, atque adeò extinguenda cogitetis? Siccine vos mortuorum voluntatem negligere, & eorum conceptæ ſpei, atque exſpectationi non ſatisfacere, ut, ſiquidem Imperium,quod vobis reliquerunt, retinere non potuiſtis, ne ſermonem quidem, exiguam illam quidem, ſed tamen unam reliquam tanti Patrimonii partem, conſervare velitis? Quæ (malum!) hæc eſt tanta perverſitas! Quæ hæc tanta importunitas! Quod hoc tantum rerum avitarum, domeſticæq; memoriæ faſtidium! Quid faciant alieni, ſi tam ſunt ſui in ſuos ingrati, tam remiſſi, tam diſſoluti?

Sed ſtultitiam etiam hominum, Florentini, conſiderate. Scilicet tam bene eſt rebus Italicis, ea ſunt tempora, ea ſpes oſtenditur, ut Galli, Hiſpani, Germani, Angli, reliquæq; nationes exteræ latinarum litterarum curam, ac cogitationem abjiciant, quò ſeſe impenſiùs Italicis dedant. Ab his nimirum majores quaſdam, quàm ab illis, utilitates ſe eſſe conſequuturos ſperant; & ità Italicum hoc nomen ſuſpiciunt, ut

præ

præ illo latinum, atque adeò ſuum, contemnant. Numquam ſanè externi homines, qui in Italicis litterarum monumentis operam aliquam ſtudiúmque ponerent, defuerunt, nec verò deerunt: quod Itali quoque in illorum cognoſcendis multi fecerunt, súntque facturi. Verùm hoc tantum popularium linguarum ſtudium, & hæc nonnullorum patrio ſermone ſcribendi, ſive voluntas, quòd ità malunt, ſive neceſſitas, quòd latinè non poſſunt, facit, ut & illi noſtrîs, & nos illorum litterîs indigeamus. At certè utrique malle debemus, ut, quæ cognita ſunt omnibus profutura, ea ab omnibus non ignoto, ùt cuique ſunt ferè peregrini, ſed noto, qualis latinus eſt, ſermone ſcribantur. Quòd ſi jam non plurimum latina valuerint, ſi patrius alicujus Gentis ſermo eſt in latini locum aliquando Regnúmque venturus: citiùs profectò, in hac tanta exterarum Gentium conluvione, in tam crebra Dominorum mutatione, támque repentinis rerum Italicarum ac tantis converſionibus, quantas & legimus & audivimus, & meminimus, & videmus, dediſcent Itali italicè, & peregrino neſcio cujus exteræ nationis loqui ſermone condiſcent, quàm ut italicum ſermonem exteris nationibus invehant. Sed ſuperi meliora: vigebit, vigebit, inquam, italicus in Italia ſermo, nec ullo umquam tempore, aut ulla peregrinitate delebitur. Et vigeat ſanè: nam & copioſus eſt, & commodus, & ſummis ingeniis excultus atque perfectus, & certè nobis, ſive Italis, ſive inter Italos agentibus, neceſſarius. Veruntamen latino plurimum tribuat, nec cum illo de dignitate contendat: Qui, quemadmodum oſtenſum eſt, ſua vì atque naturâ nihilo inferior eſt, omnium verò gentium opinione, atque ipſa utilitate, multò ſuperior. Dixi.

(a) In hoc Varchius pag. 160. Edit. Flor. 1730. ſui Herculani à
„ nobis non diſſentit: - - " *Le lingue nobili non è dubbio, che*
„ *hanno non mica l' eſſere, ma l' eſſer nobili, O altramente che chia-*
„ *mare le vi vogliate dagli ſcrittori:* - - In reliquis ab eo ego
„ diſſen-

„ dissentio: - - *Considerando, che se una lingua non fosse tale, „ che gli scrittori si potessero servire, è onerare di lei, eglino, se „ non fossero stolti, non vi scriverebbono dentro; si può dire in un cer- „ to modo, che le lingue faccanno gli scrittori.*

(b) Cic. pro sextio c. 115. *Et ùt ipsi loquuntur, favore.* Acad. quæst. libro 4. c. 6. *Corpus, & quasi qualitatem quamdam nominabant. Dabitis enim profectò, ut in rebus inusitatis utamur verbis inusitatis.*

(c) Cic. lib. 2. de Orat. c. 146. *ea* (res & sententiæ) *vi sua verba „ parient; quæ semper satìs ornata mihi quidem videri solent, si „ ejusmodi sunt, ut ea res peperisse videatur.* Et lib. 3. de Fin. „ c. 19. *Quum de rebus grandioribus dicas, ipsæ res verba ra- „ piunt. Ita fit cùm gravior, tum etiam splendidior Oratio.* Et de „ Orat. l. 3. c. 125. *Si est honestas in rebus ipsis, de quibus dici- „ tur, exsistit ex rei natura quidam splendor in verbis.*

(d) De Luculli historiis græcè scriptis. Cic. ad Attic. lib. 1. Ep. 19. de T. Pomponii Græco commentario Cic. ad eumdem l. 2. Ep. 1. De Acilio. Cic. l. 3. de officiis c. 115.

(e) „ Claudius Ælianus Prænestinus (ex Suida) græcè scripsit „ variam historiam, & historiam de Animalibus: quem Phi- „ lostratus l, 2. de vitis Sophistarum adfirmat, extra Italiæ „ fines numquam fuisse egressum.

(f) „ Atque hinc illud M. Antonii apud Cic. l. 2. de Orat. c. „ 153. *semper ego existimavi, jucundiorem, & probabiliorem huic „ populo Oratorem fore, qui primùm quamminimam artificii alicujus, „ deinde nullam græcarum rerum significationem daret. Atque ego „ idem existimavi, pecudis esse, non hominis, quum tantas res Græ- „ ci susciperent, profiterentur, agerent . . pollicerentur, non admo- „ vere aurem, &, si palàm audire eos non auderes, ne minue- „ res apud tuos Cives auctoritatem tuam, „ subauscultando tamen excipere voces eorum, & procul, quid nar- „ rarent, adtendere.* - -

HIE-

HIERONYMI LAGOMARSINI è Soc. JESU, PRO SCHOLIS PUBLICIS ORATIO I.

HABITA FLORENTIÆ *XVII. KAL. FEBRUARII ANNO MDCCXXXVII.* CORAM FRANCISCO MARIA MARTELLIO, ARCHI-EPISCOPO.

QUum animadverterem, Florentini, publicas per Italiam ſcholas gravi ac diuturna apud nonnullos infamia flagrare; eóque rem penè adductam viderem, ut non niſi privata intra domeſticos parietes adoleſcentulorum inſtitutio probaretur; ídque non modò publicis Doctoribus injurioſum, verùm etiam doctrinis ipſis eſſe maximè infeſtum intelligerem: rem ipſam ad vos, tamquam ad legitimos quoſdam diſceptatores æquiſſimóſque Judices deferendam; causámque tot hominum honeſtiſſimorum, tot inluſtrium Gymnaſiorum, litterarum denique ipſarum eſſe mihi ex hoc loco ſuſcipiendam putavi. Quòd ſi hanc tam malam de ſcholis publicis opinionem ipſi ſua ſponte Itali homines ſuſcepiſſent, ſuáque in hac re, non aliorum judicia atque auctoritatem ſequerentur: fortaſſe aliò orationem meam convertiſſem, atque huic omni cauſæ ac contentioni ſuperſediſſem. Etenim Italorum ingeniis, & in re litteraria conſtituenda atque ordinanda prudentiæ tantum tribuo, & ab omnibus tribuendum puto, ut, quoties de litteris agatur, quas ipſi è Græcia arceſſitas apud ſe omnium principes conlocârunt, & Gentium barbararum conluvione deinde exſtinctas ad vitam longo intervallo revocârunt, revocatáſque usque ad hoc tempus ſumma cum

earum suáque dignitate retinuerunt, nemo mihi aut cuiquam gravior esse Auctor debeat. Italos, italos, inquam, bonarum litterarum parentes, de litterarum ratione præcipientes, & sive vetustas consuetudines tollentes, sive novas inducentes, æquô animô, imo & libentî feram. Illud verò ferre quis possit? Submitti quotidie è transalpinis transmarinísque regionibus non modò archetypas illas comendi capitis, totiúsque corporis vestiendi ornandíque arbitras, & modestiæ gravitatísque italicæ conruptrices Pupas; verùm etiam levissimos quosdam, & non nisi stultitiæ atque impudentiæ plenissimos libellos: quibus non dicam (id, quod verè dicere graviterque possim, si Theologi doctoris personam agere, non Rhetoris velim) credendarum à Christiano pióque homine, faciendarúmque rerum summa convellitur; sed certè (id quod Theologo minùs dolendum est, verùm Italo Rhetori deplorandum est magìs) Italorum sapientissima ac vetera doctrinarum instituta, atque universa Humanitatis tradendæ, ratio liberè apertéque reprehenditur atque emendatur? Atque ut intelligatis, quæ isti in publicis Italiæ, atque adeò omnium gentium Gymnasiis, & quàm sine ulla satis probabili ratione reprehendant: conligam priùs ac breviter recensebo criminationes eorum omnes; tum singulis, quàm accuratissimè planissiméque potero, respondebo. Si qui autem in hac frequentissima lectissimáque concione adsunt, qui, sive eorum, quos contra dicturus sum, auctoritate permoti, sive suo ipsorum judicio persuasi, cum illis sentiant: peto ab iis, ut ne me putent (postremum quidem omnium, qui non modò in hac urbe, sed in universa Italia sunt, verumtamen publicum Præceptorem) hoc publicarum scholarum patrocinium ob eam rem deserere debuisse, quòd ipsi obtrectatorum nostrorum numero adcreverint, ac, tamquam auxiliaria ex Italia manus, in castra externorum hostium advenerint. Quòd si licere sibi arbitran-

tur,

tur, institutum hoc totius Italiæ publicè docendi criminari; nósque ipsos, qui in eo versamur, reprehendere: interdictum nobis existimare non debent, quò minùs reprehensi, rationem facti nostri reddamus, & gravissimas nostrarum scholarum criminationes depellamus. Quos quidem ego confido, si me diligenter æquîsque animîs attenderint, non modò mihi hujus defensionis meæ veniam daturos, sed etiam sensuros nobiscum, & ex adversariorum præsidiis perfugas in nostra castra venturos.

Publicarum scholarum gravissima hæc isti esse ajunt incomoda: primùm, quòd delectus fieri magistrorum non possit, sed quoscumque sors obtulerit, atque adeò minùs etiam aliquando idoneis volenti discere sit utendum: ii autem ipsi ne tamdiu quidem possint, quamdiu discentium utilitas requirit, retineri; sed sæpe sint in medio cursu amittendi, cúmque aliis nonnumquam deterioribus commutandi. Deinde, quòd tam multis auditoribus, quot ad scholas publicas confluere vulgò solent, unus sufficere Doctor nequaquam possit: qua etiam ex re fieri, ut diutiùs, quàm necesse sit, iisdem in scholis discipuli detineantur. Tertiò denique quoòd in tanta omnis generis juvenculorum multitudine ac contubernio non nisi pessimè bonis moribus consulatur. Videtis, tria esse omnino crimina ab istis in publicas conjecta scholas: primum de genere Doctorum: alterum de diuturnitate docendi: tertium de moribus.

Heic ego, si paucis agere, totámque criminationem una interrogatiuncula, tamquam machinam aliquam uno impulsu, labefactare velim atque pervertere: facilè possim, Florentini. Quæram enim: si verè ista dicuntur, quî nam fieri potuerit, ut publicis è scholis tam multi in omni temporum memoria doctissimi sanctissimíque viri prodirent? Námque, ut ne ex hac urbe discedam, & ne non modò viventes nullos (qui multi sunt, civitatis lumina, & litterarum græ-

carum

carum latinarúmque decus ac columen) ſed ne mortuos quidem ullos, quos nôſſe plerique veſtrûm non potuerint, nominem: duo certè paria, quæ inſtar multorum eſſe poſſint, utrumque ſingulare atque excellens, ſed alterum in altero genere præſtantiùs, Benedictum Averanium, atque Antonium Mariam Salvinium, Thomam Bonaventuram Gherardeſcam, atque Aloyſium Mariam Strozzam ex hoc ipſo Gymnaſio, quod mihi nunc eſt concreditum ac comendatum, memoria hac noſtra vidimus exſtitiſſe. Poſſem etiam illa comemorare, quæ valere certè multùm deberent? apud omnes paulò humaniores gentes nullo non tempore publica Gymnaſia diſcere volentibus patuiſſe: tantámque hujuſce rei, præſertim apud Romanos illos veteres, auctoritatem ac veluti religionem fuiſſe, ut plurimæ ex condiſcipulatu arctiſſimæq; neceſſitudines in omnem deinceps reliquam vitam conſtituerentur. Tum quærerem: num aut in hujuſmodi Gymnaſiis inſtituendis erràſſe, aut ſemel inſtitutis, non incommoda, ſi qua erant, poſtea vidiſſe, aut, ſi vidit, non ea, ſublatìs ipsìs Gymnaſiìs, conrigere voluiſſe tota antiquitas judicanda ſit? Hæc ego omnia prætermittam; ſatìs illa quidem firma per ſeſe atque inluſtria, verumtamen, propterea quòd nimis universè dici viderentur, non perinde, ùt ego velim, ac res ipſa poſtulat, pondus apud nonnullos atque auctoritatem habitura.

Placet igitur pedem, quod ajunt, propiùs conferri, & ſingulas criminationes ſuìs ac propriìs reſponſionibûs refutari. Ac primò quidem, quod queruntur, Magiſtrorum delectus tolli, eligendíque optimos quosque poteſtatem adimi, iìsque neceſſariò eſſe utendum, non quos maximè probaverimus, ſed quos ſors ipſa in publicis ſcholis obtulerit: quid, ſi optimos quosque ſors ipſa in publicis ſcholis offerret? num Magiſtrorum delectus illos, eligendíque liberam, poteſtatem magnopere deſiderari oporteret? Atqui ſic ſe res habet: ut optimi

quique Magiſtri ferè non niſi in ſcholis publicis reperiantur. In quo nonnullorum eripiendus eſt error, qui ità putant: docendi rationem optimam ſic eſſe cum ſumma doctrina conjunctam, ut ab ea ſeparari divellíque non poſſit; nihilque inter doctum hominem, atque Doctorem intereſſe; ut qui maximè doctrinâ excellat, idem maximè ſit ad docendum adcommodatus. Id eſt longè ſecùs. Doctos ego homines poſſim quamvìs multos proferre, qui ſe ipſi tamen minimè idoneos ad docendum & agnoſcent & fatebuntur. Laborem hæc res præcipuum quemdam, ærumnas maximas, incredibiles moleſtias adfert: innumerabiles diſcentium ineptiæ, ſtultitiæ, nequitiæ devorandæ ſunt: levitas, garrulitas, ferocitas, tarditas, ceſſatio ferenda eſt. Qui ſe non antè animi invicta quadam patientia tolerantiáque muniêrit, is, quamvìs doctus ſit, non poterit hoc munus diutiùs ſuſtinere: quin immo, quò erit ipſe doctior atque ingenioſior, hoc ſe minùs eſſe aptum adoleſcentulorum ingeniis excitandis atque inſtituendis intelliget. Magìs enim diſcentium tarditate aut negligentia commovebitur. Nam, ùt præclarè Tullius, (*) *Quò quisque eſt ſollertior atque ingenioſior, hoc docet iracundiùs. Quod enim ipſe celeriter adripuit, id quum tardè percipi videt, diſcruciatur.* Maximè verò eòdem adcedat communicandæ doctrinæ quædam facultas oportet; ut neque plura tradantur, neque ſollertiùs, neque jejuniùs, quàm diſcentium eſt captus. Quam certè facultatem ſæpe ab doctiſſimis abeſſe viris videmus. Si quando igitur doctores omnium optimos quærеmus, non continuò doctiſſimos quosque homines putemus nobis eſſe quærendos: ſtatuamúsque Magiſtrorum præſtantiam non tam in doctrinæ commendatione, quàm in egregia ejus tradendæ cùm facultate tum voluntate conſiſtere: neque ſatis eſſe, eos ea ſcire, quæ docent, niſi & ſciant & velint ea ipſa docere, quæ ſciunt. Num igitur tales non ferè ſunt ii, quibus

(*) Pro Qu. Roſc. Com. c. 31.

docendi munus eſt in ſcholis publicis demandatum? Fateor, in pleriſque civitatibus reperiri aliquos aliquando poſſe doctores: ſed, qui meliùs tueri partes doctoris poſſint, non ferè reperiri confirmo. Nam primùm, non temere ad eam provinciam negligentérque adſciſcuntur; ſed ab iis, qui publicis Gymnaſiis præſunt, ſummâ curâ, ac propè faſtidiosè probati deliguntur. Scientia in illis earum rerum, quas profesſuri ſunt, eáque non vulgaris, ſed etiam in comparatione præſtans atque excellens; morum gravitas, ſeveritas, probitas; præcipuè verò illa in docendo, quam modò dicebamus, patientia, ac communicandæ doctrinæ facultas facilitásque requiritur. Non atrocior animadverſio, non diſſoluta indulgentia, non operis vacatio, immo ne aliarum quidem rerum occupatio permittitur. Hæc Gymnaſiorum moderatores ſcilicet curant; his invigilant, atque inſtant; hæc repetunt; ſuntque cùm maximè in deligendo ſollertes, tum minimè etiam in probando remiſſi. Quòd ſi ſpes illos fortè feſellerit, neque ſatìs exſpectationi, ſuóque muneri doctores publici ſacere videantur: paratum remedium eſt. Magiſteriô ceſſantes removentur; diligentiores, magíſque idonei ſufficiuntur. Verùm huc quàm non deveniendum eſt ſæpe? Facit enim ipſa publici muneris amplitudo ac dignitas, hominum fama atque exiſtimatio, ſtudium probandi ſui cùm omnibus civibus, tum maximè Magiſtratibus, contentio quædam inter ipſos atque æmulatio, vehementer ſedulos in docendo atque impigros Præceptores. Qui, ſi mercede docent, ſpe etiam præmiorum magnopere commoventur. Si verò nullìs utilitatibûs ſuìs propoſitìs, ſed civitatum atque hominum commoda, Deíque in hac ipſa re voluntatem gloriámque ſpectantes ad docendum adcedunt; dici vix poteſt, quantò acrioribûs ſtimulìs ad bene docendum incitentur. Nulla enim res eſt, quæ honeſtum ac probum virum ad ſui muneris partes implendas vehementiùs impellat, quàm hominum

minum ipsorum Deique charitas; Denique, quod in reliquis artibus contingit, ut usu atque exercitatione perfectè cumulatéque discantur, id in hac quoque docendi fieri necesse est. Quamobrem etiam si primo in Gymnasia adventu non ità ab omnibus copiis parati atque instructi Magistri publici reperiantur: at altero Magisterii anno reperientur: si non altero, certè tertiò; quarto quidem, sine controversia: quinto verò, sexto, septimo, reliquis deinceps, quis tam hebes esse, per DEUM imortalem! quis tam tardus, plumbeúsque censebitur, qui non hanc artem, in qua una tamdiu elaborârit, possit præclarè perdiscere? Certè si quis est ejusmodi, ut post aliquot annorum exercitationem non satìs in docendo excellens evasurus videatur, hunc necesse est tam nullo ingenio, támque, non dicam stupidum, sed stipitem esse, ut neque voluisse is sua sponte, neque aliorum judicio ac voluntate permissus esse umquam ad docendum adcedere sit existimandus. Itaque, quos unos è multis acerrima æstimatione delectos, quos suæ dignitatis, quàm vident oculis & judiciis multorum esse propositam, studiosos; quos aut spe præmiorum incensos, aut DEI hominúmque eximia charitate inflamatos perdiu in hoc tamquam pulvere desudare; quos id unum agere; quos docentes in scholis publicis consenescere videmus, eos profectò peritissimos quosdam in arte docendi, atque excellentissimos Magistros existimare debemus: qui quidem si tales non sunt, qui potiùs esse debeant, planè non video. Itaque aut nulli sunt excellentes Doctores, aut, si qui sunt, ii certè sunt publici. Quod si ità est: quid est, cur isti conrectores atque emendatores nostri de optimis Magistris eligendis laborent? Parcant operæ, si me audire volunt: aliò suas curas reservent: ne actum agant. Nihil opus est electione. Habent jam Italiæ civitates à sapientissimis viris delectos; quibûs meliores deligere certè ipsi non possent. Quòd si deligere tamen volent, non repu-

 gnabo:

gnabo: modò inter istos ipsos delectos deligant. Non poterit in tanta delectorum copia, quem ipsi delegerint, non esse electissimus. At certè, inquiunt, quid prohibet, privatum Doctorem pari, ac publicum, esse excellentia? Immo, inquam, nihil prohibet, esse etiam, si vultis, superiore: quid tum? An nunc id agitur, possint nécne boni privati aliqui Doctores esse: An verò, utrum publicos deseri, mali quòd sint, oporteat? Bonos ego hos, immo si diligenter adtendistis, optimos vulgò esse demonstravi; &, quæ prima in scholas publicas criminatio jactabatur, in quibus optimorum doctorum negabatur fieri posse delectus, satìs, ùt arbitror, apertè dilui. Cæterùm cum privatis Doctoribus mihi neque ratio, neque res est: quibus usque adeò non irascor, ut, si boni sint, fieri etiam publicos velim; eorúmque industriam atque excellentem facultatem ex domestica exercitatione atque umbratili in adspectum lucémque proferri, & publicis civitatum commodis inservire. Sed quoniam, quemadmodum quidem interpretor, eò vocor, ut de his ipsis, quod sentio, dicam; quoniámque universa de hac re disputatio eò pertinet, ut publicorum Doctorum præstantia ex privatorum contentione magìs intelligatur: non committam, ut publicis scholis patrocinium, me agente, aliqua ex parte defuisse videatur.

Age verò: quicumque privatis Doctoribus tantum tribuis, ut præ his despicias publicos atque contemnas, est, quod à te mihi responderi velim: ut, si rectè responderis, vincas; sin in hac responsione nullus fueris, desinas maledicere. Artémne esse hanc docendi dicis? Artem profectò esse, sive artis quamdam similitudinem (*) non negabis. Nam & certa utitur ratione ac via, & tractatione, ùt reliquæ artes, augescit. Nunc, quoniam esse artem dicis: quæro etiam ex te illud: facilémne artem, an difficilem esse dicas? Facilem non potes dicere; in qua nimirum negas publi-

(*) Cic. de Legibus l. 2. c. 47. *Nam non solùm scire aliquid artis est,*

publicos magiſtros, qui ſe multùm in ea diúque exercuerunt, ſatis excellere. Relinquitur ergo, ut difficilem dicas. Rectè eſt. Sed cur eam ſolis publicis Magiſtris difficilem facis? cur non potiùs privatis, quàm publicis, difficiliorem? Neceſſe eſt enim privatos multis partibûs plures eſſe, quàm publicos. In difficili autem arte, pauciores uſitatius eſt excellere, quàm plures. Philoſophi, Mathematici, Cauſidici, Medici, Architecti, Pictores, Statuarii, quia eorum artes difficiles putantur, excellentes multi admodum eſſe non poſſunt. Vide igitur quid ſequatur, ſi difficilem docendi hanc artem ſtatuis: paucos (id quod res eſt) paucos, inquam, poſſe in ea eſſe excellentes. Quod ego quum ita eſſe intelligerem, paucos hoſce eoſdem, non alios profectò eſſe arbitrabar, quàm quos ſummâ curâ ad publica Magiſteria deligi, & in hac una arte diu multúmque exerceri videbam: quorum ſi numerum ſummámque inirem, eos, pro cujusque civitatis modo atque urbis celebritate, aut duos aut quinque aut decem aut viginti aut, ut multum, triginta fortaſſe reperiebam: neque verò civitatibus vel frequentiſſimis malè conſultum exiſtimabam, ſie in artificio tam difficili triginta ejusmodi artifices excellerent. Quid tu? Difficilem eſſe ſanè hanc artem fateris; paucos propterea in ea excellentes eſſe poſſe concedis: idémque privatorum Doctorum excellentiam publicorum dignitati anteponis; hoc eſt, triginta excellentes in frequentiſſima civitate reperiri poſſe Doctores negas; centum, ducentos, trecentos, eoque ampliùs, totidem nempe quot privatorum familiæ ſunt, reperiri poſſe non negas. Quæ umquam tam florentes Athenæ tanta excellentium Doctorum multitudine redundârunt? O fortunatam civitatem, in qua plures præſtantes Doctores, quàm mediocres ſutores reperiantur! ſiquidem multis familiis calceandis ſinguli ſutores ſufficiunt: at verò non niſi ſinguli ſingulis familiis ſatis eſſe Doctores

ſed quædam ars etiam docendi.

poſ-

possunt. O levem! o inliberalem! o penè sordidam artem hanc docendi nostram! in qua infimæ sortis opifices plùs etiam, quàm in artificiis suis excellere se posse confidant Publi Nigidi, Marce Varro, Cai Cæsar, Marce Cicero, Fabi Quintiliane pudet me vestri. Quid fuit, quòd tantum operæ, in scribendis tam multis de arte sive grammatica sive rhetorica voluminibus poneretis, si hæc discere ludus est, docere cujusvis? Vos verò, sapientissimi Italicarum civitatum publici Doctores, monitos etiam atque etiam volo, & vehementer hortor, ut, siquidem in publica litterarum professione exspectationi hominum satisfacere non potestis, minúsque idonei quàm privati doctores ad vestras artes tradendas existimamini, ludos vestros obcludatis, publicum magisterium deponatis, & privati esse Doctores condiscatis. Probari enim aliter non potestis. Difficiles quidem primos in beatorum quasdam domos aditus offendetis; quòd, quum è publica professione recentes sitis, putabunt homines, vos nondum, quantum satis est, esse privatos. Sed durate, *durate* inquam, *& vosmet rebus servate secundis.* Patebunt enim opinione celeriùs regificæ ædes, in eásque ultro, honorificentissiméque admittemini: si præsertim non tam litteras, quàm nescio quas potiores vobiscum artes vendibiliorésque adtuleritis. Nam scitote, non tam heic Doctorem liberis, quàm domui curatorem, codici, ac rationibus scribam, ruri etiam, si diis placet, villicum quæri. O tempora (nisi boni superi respexerint) litteris calamitosa! O mores hominum præposteros atque perversos! Huccine tandem omnia reciderunt, ut propterea publici tam malè doctores audiant, tam vacua in singulos dies publica Gymnasia fiant, tantopere domestica institutio commendetur atque invalescat, quòd rei familiaris rationibus magìs conducat, privatos habere doctores, quàm publicos? Retexo jam orationem me-

am

am. Fateor, si optimi sunt, qui sint conservando augendóque patrimonio maximè utiles, fateor, inquam, istiusmodi privatos doctores meliores esse, quàm publicos: fateor, non injuriâ publicas scholas reprehendi: nec optimorum doctorum fieri in iis posse delectus, vehementer civitatibus incommodum esse confirmo. Verùm mihi danda venia est, quòd errore quodam populari inductus, in doctore non nisi docendi facultatem quærendam esse arbitrabar: quam quum excellentem esse in publicis doctoribus intelligerem, negabam, quidquam illis reperiri posse præstantius. Nunc, quoniam, eos esse optimos, verbi falsa interpretatione decepti, ostendere non potuimus, conemur saltem, si fortè dicendo id consequi poterimus, ostendere; nihil certè in eo esse incommodi, quòd interdum vel potiùs, ùt isti ajunt, nimium sæpe mutentur.

Quid autem? Hoc publicorum Doctorum magìs est, quàm privatorum? An non hi sæpe dimittuntur? non ipsi sæpe missionem petunt? non denique interdum atque etiam sæpe mutantur? Neque hæc mea magìs sententia est, quàm eorum ipsorum, qui hasce in scholis publicis mutationes ferre se negant posse. Quod ità esse, quivis vel ex hac re, quæ mihi ante paucos hos dies ipsi adcidit, sanè faceta ac perridicula, existimare potest. Quum enim in optimum ceteroqui, mihíque amicissimum virum, sed peregrinis opinionibus nimio opere addictum, paulóque scholis publicis infensiorem incidissem, ac multa de crebra hac Magistrorum mutatione, tamquam ex veteri declamatione aliqua, deplorantem ac conquerentem audîssem: dixi contrà nonnulla, quæ res & tempus poscere videbantur. Tum eo omni sermone confecto, cùm de quibusdam rebus aliis, tum ad extremum de filiolo ejus, festivissimo puero, agere inter nos sanè benevolo animo cœpimus. Quem cùm ego & ab ingenio & ab indole & à castissimis moribus mirè laudarem:
est

eſt verò, inquit, ùt dicis (nam quid diſſimulem?) ſumma exſpectatione puer, atque is, quem certè numquam me pœniteat ſuſcepiſſe. Sed Magiſtro bono eſt illi vehementer opus: qualem ſi quem inter auditores rhetoricos tuos eſſe compereris, ſcito te mihi gratiſſimum eſſe facturum, ſi huic puero deſtinâris. Tum ego; quid? inquam: illíne, certè grandiuſculo, Magiſtrum nondum parâſti? Sexcentos, inquit ille planè ſtomachans, ſexcentos ad hanc diem paravi: ſed totidem, alius alia de cauſa, dilapſi ſunt. Quamquam, ſi verum quæris, una fuit omnium atque eadem cauſa, avaritia. Ut eſt enim genus hoc hominum maximè ſordidum & inliberale, ſimul atque ſpem lucelli majoris alicujus oſtentari vident, diffluunt. Heîc ego porrò interpellans: Honorificentius, inquam, ſi videtur, de honeſtiſſimo probatiſſimóque civitatis ordine loquitor: de diſcipulo autem illo meo, quid fieri poſſit, conſiderabo. Et ſimul adridens, quum à me jam ille diſcederet: Interim valde, inquam, gaudeo, Magiſtros veſtris domibus (id quod publicis ſcholis non contingere initiô ſermonis tam dolenter querebare) contingere ſempiternos.

Nempe ità, ità eſt, inquam planè, Florentini. Una eſt hæc omnium ſcholarum, ſive publicas ſive privatas contemplere, párque conditio, ut in iis perpetui Doctores eſſe non poſſint. Quod ità tamen eſt verum, ut in publicis quidem perdiu multos verſari, ac nonnullos etiam conſeneſcere videamus. Qui autem minimùm durant, ſúntque perrari, iis ſaltem magiſterii unus eſt annus explendus. Quid putatis? primis illis latinæ Grammaticæ rudimentis probè ediſcendis plus annuo ſpatio requiri? Atqui nonnulli privati Doctores exſtiterunt privatos dico (nam è publicis, hoc eſt, è rerum peritis, & ingeniorum, quæ vulgò hominum natura fert, expertis, nemo, quod ſciam, usque adeò deliravit) qui non elementa modò illa, ſed univerſam

rei

rei grammaticæ rationem tradituros se puerulis, non annô, sed sex, opinor, mensibûs professi sunt. Nimium hoc quidem, ac perabsurdum: at verò æquè illud falsum; primæ illi institutioni non octo mensium operam, aut summùm decem, sufficere: sit modò, qui docendus est, non omnino hebes ac tardus, adferat studium, adhibeat diligentiam, præstet Doctori suo adsiduitatem, Hunc, in illa puerili doctrina satis instructum, si Magister suus repentè deserat, alterique comittat: recens autem hic in fidem ac disciplinam suam adcipiat; & reliquam, ut ità dicam, exædificationem, rectè ac probè ab veteri jactis fundamentis, superstruat: absolutóque (id quod fieri certè potest, fitque plerumque) annuo opere atque perfecto, alteri alumnum suum tradat, politioribûs quibûsdam litterîs, quam Humanitatem vocant, imbuendum: atque hic demum Rhetori formandum perficiendúmque comendet: quid hi doctrinæ comparandæ gradus; quid hæc Doctorum in alio quodam genere ac munere subcessio discentibus possit obficere, sanè non video. Unum quoddam est opus, adolescentem in hisce litteris, quæ Gramaticâ atque Rhetoricâ (de harum enim Magistris tota hac oratione quærimus) continentur, erudiri. Hujus autem operis multæ sunt partes; quas minimè necesse est omnes unum atque eumdem Doctorem obire. Námque, ut ab illo simili, quod suprà adtigi, ne recedamus: ne in ædificiis quidem constituendis quidquam operis aut firmitati aut elegantiæ obest, ipsos inter se fabros atque artifices totius operis faciundi vices officiáque partiri. Quinimmo illud usuvenire vulgò intelligimus, ut, qui fodiendis jaciendísque fundamentis maximè apti sunt, iidem parietibus tollendis, ferruminandis, ad perpendiculúmque exigendis, non æquè idonei reperiantur; nec, qui in hoc valuerint, videmus continuò eosdem tectorio albarióque inducendo esse maximè adcomodatos: nec horum ipsorum

hac una in re ſcientiam atque artificium ad tectum aptè imponendum ac commodè faſtigandum multum admodum conferre. Similiter in oratorio hoc opere, quod facultate unum, inſtitutíone multiplex eſt, nihil impedit, quò minùs ei perficiundo plures tamquam artifices, alii in alio partium operis genere præſtantes adcedant, & ſuam veluti provinciam quisque ſortiatur: atque alii quidem latinitatis in adoleſcente tamquam fundamenta ponant; alii reliqua, eòdem pertinentia, tradentes, tamquam parietes tollant; alii humanitatis atque elegantiæ quemdam colorem, tamquam albarium, adliniant; alii demum in artis intima, ac veluti ad oratorium culmen & faſtigium eumdem illum adoleſcentem perducentes, tamquam coronam ac tectum imponant. Utriusque autem rei cauſam exquirere ſi velimus, illam veriſſimam reperiemus; quòd in utraque facultate, ædificandi & inſtituendi, unum eſt quiddam, quò omnis ſingulorum artificum intenta mens ſpectet, quóque ſingulare cujusque ac proprium opus dirigatur: ut, quamquam diverſa inter ſe ipſa ſint opera, ſi tamen eòdem ſingula referantur, perinde ſit, ac ſi non à multis, ſed ab uno omnia adminiſtrentur. Hoc, dictum fortaſſe obſcuriùs, dicam, ſi potero, planiùs. Videtísne in exſtruendo ædificio ſic illa ab aliis fundamenta agi atque conſtitui, ut, & altitudine & laxitate, parietibus ſuperimponendis proportione reſpondeant? parietes autem ipſos ab aliis ità tolli atque educi, ut & cameris & tabulatis & tecto faſtigióque conveniant? reliquáque omnia ſic eſſe inter ſe apta ac veluti concinentia, ut ima cum mediis, media ipſa cum imis ſummíſque concordent? Quid ità? quia, quamquam non unius fabri opera induſtriáque advocatur, at unius Architecti concepta animô, ſuîsque momentîs, certîsque modulîs exacta, deſcriptio ac forma una perficitur. Quid in docendo? Hoc item multiplici in opere plures tamquam manus verſantur, alia atque alia

alia obeuntur munia, rerum est plurimarum functio atque agitatio: verùm omnia una demum mente administrantur; una est forma totius operis atque descriptio; unus omnium moderator atque architectus; una docendi est ratio; unum atque idem magisterium: ut proinde non ferè magis latino Oratori ab ipsis initiis formando plurium Magistrorum institutio, quàm ædificandæ ab ipsis fundamentis domui varia ac diversa plurium fabrorum opera impedimento esse possit.

Quo quidem loco illud mihi venit in mentem dicere, quo haud scio an dici verius quidquam possit: Magistros in publicis scholis non (id quod causæ bonitate confisus, paulò antè dederam atque concesseram) non inquam, annuos, sed esse perpetuos. Non enim Magistros eos esse verè existimare possumus, qui neque à se conditas artes profitentur, neque sua præcepta tradunt, neque ab se artificii sui, sed ab aliis peti imitationem volunt. Duces hos ego ad eas artes, Interpretes quosdam, Comites, Adjutores voco: Magistros verò non alios, nisi quorum ipsæ sunt artes atque præcepta, à quibúsque imitatio petitur, duco. Itaque, quum ante annos ferme septemdecim rhetoricam hanc artem docere institui, primúmque sum auditores meos, florentissimos juvenes, adloquutus, cùm alia quædam in hanc sententiam, tum illud dicere me ac comemorare memini; in quo animadverti, universos maximè commoveri: - - *Errare; si qui me rhetoricæ Magistrum illo anno fore arbitrarentur: habere eos jam inde ab institutis publicis scholis excellentissimum rethorem, quo nemo umquam melior exstiterit, nec verò esset exstiturus, Marcum Tullium Ciceronem. Hunc audirent, huic parerent, ad hujus se unius similitudinem conformarent: me, quamdiu tantus Magister foret, non commissurum, ut vocem ullam meam de rhetorica arte mitterem, aut opus ullum meum ad imitandum proponerem: adrogantissimi hominis esse & non ferendi quid-*

quam sperare se melius esse adlaturum: itaque ab eo uno omnia cùm praecepta tum exempla peterentur; cujus & praecepta ea essent, ut ex optimarum vel Graecorum vel Latinorum orationum animadversione praestantiora condi non possent; & orationes ejusmodi, ut nullis cujusquam vel optimis praeceptis possent absolutiores evadere: unum modò me illud de me polliceri atque adeò praestiturum, ut ducem me ad illum adire volentibus praeberem; &, quoniam aliena quadam lingua loqueretur, interpretis vice defungerer; & quae praeciperet, & quae ex praeceptis atque arte diceret, explicarem: diligentiam, adsiduitatem, fidem meam in hac una re pollicebar: Magistrum me neque fore, neque, si maximè vellem, esse posse. testabar. - - Hæc ego jam tum, Florentini, non oratorio quodam more ad tempus causámque, sed planè ex animi mei sententia veréque dixi. Magistri adpellamur: at non nisi operarii quidam & ministri Magistrorum atque interpretes sumus. Ipsi illi Donati, Alvari, Ambrosii à visitatione, Bonciarii, Butii, Lancellotti, Soarii, Decolonii, quíque eorum similes in scholis grammaticis aut rhetoricis præleguntur, magistri non sunt. Observatores modò quidam atque enarratores artificii ejus, quo in re sive grammatica sive rhetorica veteres illi ac germani Magistri utuntur, adpellandi sunt atque habendi. Nihil de suo, nisi animadversiones quasdam adferunt; omnem præceptorum rationem ex illorum diligenti observatione constituunt. Si quid edicunt, id sua quidem voce declaratum, sed ex veterum illorum sensu prolatum intelligi volunt, eósque solos magistros esse atque haberi æquô animô ac summa cum voluntate patiuntur. Jam veros hosce ac solos Magistros quis non à scholis publicis numquam removeri, numquam mutari, ac esse planè perpetuos intelligit? Magistrìs autem manentibûs, quantùm tandem referre ad institutionem arbitramini, si nos, qui non nisi ministri quidam, ùt sæpius dicam, atque

atque interpretes ſumus, ad eam penè unam rem adhibiti, ut vocem vivam diſcentibus præbeamus, & noſtro ore Magiſtri ipſi illi ſua, non noſtra, animi ſenſa depromant, quantùm, inquam, referre arbitramini, nos ſi receſſerimus; & bienniô, vel etiam non plùs annô, interpretandi hoc munere defuncti, aliis deinceps atque aliis eamdem provinciam planam atque expeditam tradiderimus? Interpres receſſit; novúsque ſubceſſit. Quid? At manent præcepta; manet docendi ratio; manet magiſterium: Magiſtri denique illi, quos dixi, legitimi atque ordinarii, & tamquam totius operis architecti, non receſſerunt: ut, ſi diſcipuli in ſcholis iidem maneant, qui proximô annô fuerunt, nec ſe ſive ad ſuperiores facultates, ſive, ùt fieri plerumque video, ad alias quaſdam potiores, hoc eſt, magìs quæſtuoſas artes contulerint, ii, novi interpretis ac doctoris adventu, vocis alium quemdam auribus ſuis adcidere ſonum ſentiant; rem quidem iqſam atque doctrinam minimè immutatam, ſed planè eſſe eamdem intelligant. Si quis eſt autem, qui, quamquam eſſe hæc vera fateatur, interpretes modò in ſcholis publicis aliquando, non magiſtros magiſteriúmque mutari, horum tamen ipſorum interpretum mutationem eſſe incommodam diſcentibus arbitretur: huic ego homini, nimium fortaſſe difficili ac moroſo,, breviſſimè reſpondebo: Primùm: ſi quid in eo eſſe incommodi conceſſero, tamen non eſſe ejusmodi, ut cum plurimis publicarum ſcholarum comodis conferatur; nec, quum res humanæ omnes aliqua in re laborent atque deficiant, neque eſſe poſſint ex omni parte perfectæ, eſſe æquum, ob eam unam rem ſcholas publicas damnari ac reſpui, quòd ab aliquo minimo incommodo ſejunctæ eſſe non poſſint: deinde, id ità eſſe incomodum, ut in eo ipſo tantumdem commodi reperiatur. Nam, ſie quid nocet mutatio, propterea nocet, quòd aliquando, qui ſubceſſit, non eâdem ſit, qua, qui receſſit, ſive doctrinâ, ſive doctrinæ tradendæ facultate. Quid verò,

 ſi hæc

si hæc ipsa in superiore fortè minora fuerint? nónne huic subcedi, melioremque subfici ac subrogari est utile? An est aut aliqua lege cautum, aut rerum conditione fatale, ut deteriores esse semper debeant, superiori quicumque subcesserint? Concludam breviùs. In hujusmodi mutationibus, aut parem aut superiorem aut inferiorem facultate subcedere necesse est. Si par subcedat, nihil incomodi est: si superior, aliquid comodi: si inferior certè nonnihil incommodi; sed facilè & quamprimum mutatione, imo nonnisi mutatione atque aliqua subcessione, tollendum. Ità, quæ mutatio nonnihil obfutura videbatur, eadem in contrario genere aliquid prodesse intelligitur.

Reliquæ mihi nunc orationis partes duæ esse deberent: altera de diuturnitate docendi in scholis publicis; altera de quadam morum, ùt dictitant, conruptela? de quarum utraque, déque iniquissimis omnium, quæ fingi possunt, criminationibus, neque dicendi præstitutum mihi tempus, neque satietas audiendi vestra, neque verò defatigatio mea, sinunt, me dicere ea, quæ copiosissimè dici gravissiméque possent. Erit mihi alius eas coarguendi locus. Nolo nunc aut pauciora dicere, quàm rei gravitas postulat, aut plura, quàm & ratio vestri comodi, & temporis angustiæ permittunt. Tum causæ utilius fore intelligo, si ad ejus gravissimas partes tractandas, viribûs quàm integerrimîs, ac tamquam recens, adcessero. Nunc videte, quid vobis de una illa criminatione, quam depellere à scholis publicis conatus sum, statuendum putetis; ex eáque reliquarum conjecturam facite. Ostendi, Magistros publicos, à sapientissimis viris delectos atque probatos, & in artificio suo diu multúmque exercitatos, plurimîsque rebûs quibûs hominum industria maximè acui solet atque ali, vehementer excitatos, esse optimos,& ad docendum,ferè præter cæteros doctos homines, adcomodatos: nec, quòd aliquando, aut etiam

sæpe

ſæpe mutentur, quidquam id obeſſe diſcentibus; nam neque antè mutantur, quàm eam quisque doctrinæ partem tradendô abſolverit, ex qua ſic eſt ad reliquas aditus atque adcenſus, ut in ea tamen ſeparata quædam ab aliis, per ſeſéque conſiſtens ſcientia ac diſciplina conſtituatur; & ità demum mutantur, ut Magiſtrîs, ſive potiùs Magiſtrorum quibûsdam miniſtrîs atque interpretibûs mutatîs, maneat tamen, atque adeò perennet, docendi eadem ratio atque idem planè magiſterium. Habeant hoc à me interim judicii mei, déque eorum præſtantia mirificæ opinionis teſtimonium publici, & hujuſce civitatis, & univerſæ Italiæ Doctores: reliqua autem ad ſcholas publicas pertinentia, pari fide diligentiáque tractata, alio tempore à me eodem exſpectent. Pro quo labore meo ac voluntate, hanc mihi unam referri ab iis gratiam pervelim, ut; ſi quos, natione quidem Italos, at ſtudiô, ſententiîs, moribûs denique peregrinos, hac oratione mea offenſos fortè reſciêrint, quòd non in hoc Italiæ publicè docendi inſtituto alicujus externi hominis opinioni ſubſcripſerim, ne meam cauſam deferant, ſed conſilium ac factum meum defendant, mihíque eos placare & conciliare ſtudeant: teſtentúrque meo nomine atque confirment; mihi nullas eſſe cum exteris eruditis hominibus ſuſceptas inimicitias, quorum ingeniis atque induſtriæ vehementer faveo, doctrinîs ac libris plurimùm delector ac juvor: unum modò illud mihi non minimùm diſplicere, nec ità id moderatè ac leviter, ùt Italorum nonnulli ſolent, ferendum videri, quòd ità ſua illi venditent, ut noſtra contemnant; tantúmque tribuant ſibi, ut nobis derogent omnia; nec modò ab ſe ſua diſcere, ſed noſtra etiam dediſcere ac repudiare nos velint; eóque adrogantiæ atque impudentiæ proceſſerint, ut, ſi quando aliquod ad eos à nobis egregium opus, quod contemnere non poſſint, adfertur, ità hominem Italum laudent, ut contumelioſè Italiam flagitioſéque vituperent.

perent. Solent enim jam sic vulgò exclamare. - - *O factum male! quòd non Londini, quòd non Parisiis, quòd non denique extra Italiam, tale sit ingenium exortum!* quasi verò portenti ac prodigii simile sit, præclara ingenia in Italia nasci; aut digni non simus, quos inter ingeniosus aut doctus ullus exsistat. (*a*) Hoscéne spiritus? hanccíne superbiam atque adrogantiam? hanccíne maledicendi tam impunitam licentiam, cujusquam Itali, non dicam animus ferre sed aures possint? Hisce nos, de nobis tam abjectè sentientibus, tam liberè, impudentérque obloquentibus, blandiri, adulari, obsequi sic convenit,, ut, quidquid sive novi adtulerint, sive antiqui ac recepti improbârint, continuò nos, sine judicio ac ratione certa aliqua, aut amplectamur aut aspernemur? Atqui, mihi credite: nisi huic effrænatæ carpendi nostra libidini Itali homines atque audaciæ, conjunctis animîs ac viribûs, restiterimus; si, ùt quodque illi improbârint, ità nos id etiam improbandum censuerimus: si nostra ad illorum arbitrium, non ad decreta Majorum ac veritatem ipsam exegerimus; nisi nos per nos stare, nostrîsque inventis valere posse ostenderimus: actum, actum, inquam, est de Italici splendore nominis ac dignitate, déque Italorum veteri in litteris principatu ac regno. Decus, existimationem, libertatem denique ipsam amittemus: discemus ab aliis, qui alios docere consuevimus; certísque quibúsdam nationibus turpiter serviemus, qui cunctis gentibus imperare solebamus. Quúmque nos illæ sibi tam dicto audientes, támque addictos, obæratos, mancipatósque intellexerint, non illæ quidem nos plùs diligent, sed magìs contemnent, nec docilitatem illam nostram, sed stoliditatem ducent: útque jucundiorem sibi ludum de nostra fatuitate dent, sua ipsa illa, quæ paulò antè, ipsîs auctoribûs, adceperamus, damnare rursus (quod non in una re jam fecerunt) incipient, nósque ad vetera instituta nostra, quasi sua atque nova, revocabunt.

Nos

Nos verò adſiduà novandi curâ, tamquam aliqua tempeſtate jactati, neque ullum certum curſum ac præſcriptum tenentes, modò vetera repudiantes, modò nova amplectentes, modò hæc ipſa faſtidientes, atque illa rurſus adamantes; aliorum nutum in omnibus intuentes, & ab eorum levitate pendentes, noſtrique ſemper diſſimiles: inſulſi quidam, fatui, vecordes, atque omnium Gentium ineptiſſimi judicabimur. Conſiſtamus igitur in Majorum noſtrorum, ſapientiſſimorum hominum, veſtigiis atque inſtitutis: Noſtrorum plùs apud nos, quàm alienorum judicia valeant: à noſtris moribus, quibûs ſemper viximus, ac præter cæteras Gentes maximè floruimus, ne recedamus: peregrinorum levitatem atque adrogantiam adſpernemur; neque iis, in ſtudiorum præſertim ratione, ſi ſumus Itali, pareamus, ſed imperemus. Dixi.

(a) At non ità abjectè de Italorum ingeniis atque doctrina Galli præſertim homines ſæculo decimo ſexto ineunte ſentiebant. Budæus l. 1. de Aſſe. - - *At Italorum*, inquit, *extant opera, quæ priſcam litterarum elegantiam inſtauràſſe nobis ac retuliſſe jure creduntur . . . . Neque invitus fecerim, ut Italiæ alumnis, velut majorum Gentium ſcriptoribus, ſedendi in orcheſtrâ hujus Theatri jus tribuam. ſed quis jam omni gradu, atque in quintam claſſem dejectos aut ſubmotos Gallos eſſe patiatur . . . . Verum eſto (quod tamen pace dictum aliarum Provinciarum velim) Itali hominum ſoli hactenus hoc nomine in cœlo eſſe dicuntur, aliarum Gentium opinione; hoc eſt, Italos hodie omnium ore celebrari. Sed ſi Herculem, & Liberum, & Caſtores in cœlum ingentia merita ſubvexiſſe traduntur, cur non poſſint olim & alii ſcribendi induſtriâ parem, & ſimilem Italis laudem mereri, atque adeò jus ipſum ſperare Quiritium?* - -

O HIE-

HIERONYMI LAGOMARSINI è Soc. JESU,
PRO PUBLICIS SCHOLIS
ORATIO II.
HABITA FLORENTIÆ
IV. KAL. FEBRUARIAS ANNO MDCCXXXVIII.

CORAM

FRANCISCO MARIA GINORIO,
FÆSULANORUM PONTIFICE.

PUblicarum Scholarum defensionem, à me superiore anno institutam, atque ex hoc ipso loco susceptam, meministis, ùt opinor, Florentini, ità propter summam rerum dicendarum copiam ac varietatem, non potuisse unica oratione universam comprehendi; ut, quum tria proposuissem, de quibus dicerem, vix unum illud, quod primum in partitione fuerat, de Magistrorum genere ac mutationibus, explicârim: reliqua autem duo, de diuturnitate docendi, déque morum conruptela, omnino intacta reliquerim. Quod quum ità tum adcidisset, sic tamen putabam fore, facilè ut reliquas criminationes illas altera dumtaxat actione complecterer, & utrique satìs commodè uno atque eodem tempore responderem. Verùm, quum ad eas ipsas defensionem meam compararem, omniáque, quæ in re essent, satìs adtento animo nuper inquirerem, digererem, expenderem, adornarem, ità se mihi multa in illa commentatione obtulerunt, ut, nisi suscepto patrocinio deesse velim, tribûs omnino actionibûs, quod reliquum causæ est, mihi esse absolvendum intelligam. Nam diuturnitatis quidem refutatio non nisi bipartita esse potest. Quum enim plurimos, &, verè ut dicam, plerosque, hac quidem

dem tempestate, diutiùs, quàm oporteat, in publicis Scholis versari, nec satis umquam eruditos evadere adolescentes constet: duo certe illa præstare atque efficere debeo, ut & id non esse publicis Scholis adscribendum ostendam, & veras hujus ipsius rei causas investigem ac proferam: quò, iis repertis atque enunciatis, neque ullus in animis hominum scrupulus aut dubitatio relinquatur, & ab hujus criminis suspicione publicas abesse Scholas magis ac magis intelligatur. Itaque duplex mihi actio ex una illa criminatione nascetur: quarum altera in purgatione criminis, altera in diuturnitatis hujus causarum investigatione versabitur. Tertia denique illa omnium gravissima adcedet actio de moribus. Verùm duo hæc quidem aliàs: nunc primum illud, si placet, de docendi diuturnitate videamus

Nimis diu in Scholis publicis detineri Juventutem queruntur. Si Scholarum ipsarum id vitiô contingit: gravis sanè querela, justa reprehensio, res ipsa denique omni animi adversione providenda atque emendanda. Neque enim aut tam longum est homini ad vivendum spatium à natura concessum, aut tam modica hujus ipsius vitæ occupatio est, ut non vel in unius anni jactura damni plurimum fiat. Si non publica, sed privata juventutis institutione hoc adsequimur, ut aliquot annos, aut etiam menses, otio ac cessationi, hoc est, morti cuidam demtos, agendo aognoscendôque, id est, veræ hominis vitæ, addere possimus: valeant doctores publici, gymnasia autem publica non claudantur modò, verùm etiam disturbentur. Non juventus propter gymnasia, sed propter juventutem gymnasia sunt: huic illa oportet, non hanc illis adcommodari. Potior sit omnium ratio, quàm paucorum: nec consuetudini, sed utilitati publicæ serviatur. Equidem, quod ad me adtinet, provinciam hanc docendi meam, quam jamdiu maximas inter ærumnas gero, non modò non invitus, sed lætus atque ala-

cer deponam. Videbor mihi aliquando liber, si meis me litterulis sine interpellatoribus dedero: & aliquid fortasse discere incipiam, quum alios docere destitero. Magnam habebo privatis doctoribus gratiam, qui me hoc onere, quod vix ferre jam possum, levabunt; nec minorem meorum auditorum parentibus, qui, quò celeriores liberis suis cursus doctrinarum præstent, moram mihi omnem ad easdem inflammatò studiò ab ipsa pueritia contendenti, removebunt. Probo consilium; propositum laudo; & egregiam istam nullas in vita negligendi litteras voluntatem, ac tamquam avaritiam temporis, vehementer esse comendandam puto. Placet vox illa mihi parentum, & cùm plenam charitatis erga liberos tum etiam sapientissimam judico. Volumus, inquiunt, grammaticos esse liberos nostros, volumus esse rhetoricos: sed mathematicos, sed philosophos, sed theologos, sed reliquis doctrinis omnibus instructos esse non nolumus. Neque ulla pars vitæ studiis vacet, neque omnis uni studio ætas addicatur. Prima celeriter percurrantur, ne nimis serò ad extrema veniatur. Ut non multùm ad carceres hæseris, haud multum tibi admodum, ad metas ut pervenias, supererit. Non igitur in Scholis publicis juventus misera consenescat: non in grammaticis, non in rhetoricis pars vitæ maxima, ac verò optima consumatur: suum etiam reliquis disciplinis tempus, suum studium, suáque opera tribuatur.

Hæc qui commemorari audièrit, & tam seriò greviterque agi à plerisque parentibus animadverterit; profectò cùm illos præclarè sentire magnificéque loqui intelliget, tum illis obtemperandum, eorúmque egregiam hanc voluntatem omni ope adjuvandam existimabit. At verò quum idem deinde videat, dimissos è Scholis publicis adolescentes non ad alias facultates ferme contendere, sed, omni omnium litterarum abjectâ curâ, vel malè agere, vel agere id unum, nihil ut agant: sanè miretur, quid tantopere properatò opus

esset;

esset; cur nihil longius parentibus videretur, quàm ut illi, sæpæ nondum satis eruditi, è gymnasiis excederent; cur denique non eam partem ætatis, quæ maximè proclivis ad vitia est ac lubrica, maluerint à suis sub Magistrorum liberali disciplina, quàm in licentia, otio desidiáque consumi:

Quotus enim quisque est ex iis, qui tam celeriter gymnasia reliquerunt, aut. ùt ipsi loquuntur, studiorum curriculum confecerunt, quibus non hæc ipsa studia, non cupiditatem ac sitim, ùt fieri oportebat, incendisse, sed fastidium ac satietatem adtulisse videantur? Num eruditorum cœtus celebrare, num commentari, num scribere eos aliquid, num denique lectitare scriptores ullos, nisi si fortè aut Marinum, aut Guarinum, aut aliquem eorum similem suspicamur?non eos tota passim urbe composito ac delibuto capillô, mollissimo incessu, muliebri propè cultu concursare? non matronarum cathedris aut curribus hærere? non ludis, non spectaculis omnibus interesse? non etiam popinas ac tabernas frequentare? non amoribus inretitos? non voluptatibûs captos? non ære alieno obligatos, atque adeò pressos videmus?Unum modò habent,in quo reprehendi non possint.Nam vigilantes esse audio; qui quidem totas noctes in alea choreisque consumant. Si qui autem aut equis, aut canibûs, aut gladiis, au fidibûs delectantur; ii demum esse aliquid, ac multùm quidem agere existimantur. Et verò non planè nihil agunt, súntque in eo ipso, quod agunt, quantulum id cumque est, si non laudandi, at certè ferendi. Sed videtis, quomodo desciverint, & in pejus lapsa sint omnia: siquidem quæ vitia non sunt, eas virtutes ducimus, & in laude ponimus, quæ vix vituperationem effugiunt. Nam certè & equitare, & venari, & digladiari, canere non multum veræ laudis habent, iisque esse impensiùs deditum haud multò est plus, quàm esse in ipsis occupationibus otiosum,

tiosum, sive in ipso otio occupatum. Verè igitur mihi videor esse dicturus, quidquid longioris temporis in hac quidem vivendi ratione (quæ tantùm à consuetudine institutóque majorum deflexit, ut non iis, sed aut Ægyptiis, aut Asianis, aut Sybaritis, aut si quæ delicatiores molliorésque fuisse gentes memorántur, prognati esse videamur) quidquid, inquam, longioris temporis in adolescentium institutione consumeretur, non id bonis ullis artibus aut doctrinæ, sed deliciis, sed voluptatibus, sed, ut levissimè dicam, otio atque inertiæ subductum iri. Quæ quum ità sint, utinam hanc mihi facultatem causa daret, ut possem hoc confiteri: diutiùs, quàm addiscendis litteris esset satis, adolescentes à Scholis publicis detineri. Hoc ego crimen non reformidarem, sed libenter agnoscerem, nec modò non refutandum, sed mihi præ me ferendum putarem. Quum enim morum potior ac probitatis, quàm eruditionis cura esse debeat, præstétque improbis ac noxiis civibus carere, quàm litteratis hominibus abundare rempublicam: quid ad publicarum Scholarum decus ac laudem commemorari à me inlustrius posset, quàm eas hoc in hac vita moribúsque præstare, ut quantum moræ in docendo juventutis eruditioni adferunt, tantum temporis adultioris ætatis licentiæ, aut certè inertia detrahatur? Sed non licet tantum bonitatis atque splendoris causæ adrogare: non possum Scholis publicis diuturnitatem in docendo istam salutarem, non singulare in rempublicam beneficium meritúmque tribuere. Id igitur sumamus, eóque contenti simus, quod simplex veritatis ratio, & causa ipsa concedit. Neque enim ejusmodi illa est, ut, nisi mendacio nixa, non possit firmitate sua ipsáque veritate consistere. Nego longiora, quàm addiscendis litteris necesse est, in Scholis publicis disciplinarum esse curricula: nego domestica privati cujusquam doctoris institutione fieri contractiora.

Atque

Atque hoc quidem poſterius cum illa exceptione dictum intelligi volo, ut, ſi publicæ inſtitutioni privata adjungatur, atque altera ab altera mutuò viciſsímque adjuvetur, non negem multum ſanè id ad diſcendi celeritatem conferre: illa modò præſcriptio in hoc genere cautióque adhibeatur, in eóque ſita eſſe omnia exiſtimentur, ut, non ſolùm non contraria, ſedne diverſa quidem alia ab alio doctore tradantur; & ut privatus ille non princeps ac dux in inſtituendo ſit, ſed veluti quidam adminiſter ac comes: & tamquam partium ſecundarum ſe eſſe actorem patiatur. Hæc ſi fiant, ſi domeſticus hic ſuam ad illius publici inſtitutionem adcommodet, ſi eadem diſcentibus ab utroque inculcentur, ſi domeſtici operis, ſi ſcholaſtici ratio repetatur, ſi denique id agitur, ut, quæ in publicis puer Scholis didicerit, ne ea per negligentiam ſocordiámque domi dediſcat: abſolutiſſimum fore opus cenſeo, nec quidquam ad doctrinam celeriter adripiendam fieri poſſe adcommodatius puto.

Licet hinc etiam omnes intelligant, id quod ſuperiore actione teſtatus ſum, privatis me non eſſe doctoribus infenſum, quorum in diſcipulis inſtituendis operam & vehementer probem, & mihi etiam depoſcam ac flagitem. Utinam multos tales nanciſcar, qui in excolendis, tamquam agris, adoleſcentulorum ingeniis, jugum pariter mecum ferre non detrectent. Utinam ea facultas omnibus diſcipulorum meorum parentibus detur, ut liberis ſuis privatos etiam adhibere doctores poſſint. Magna profectò me laboris ac moleſtiæ parte liberarent (quamquam id eſt levius, nec, mihi ut tribuatur, poſtulo) ſed certè valde ità liberorum bono ſtudiiſque conſulerent; valde id ad eam, quam potiſſimum ipſi ſpectant diſcendi feſtinationem conduceret.

In quo ſanè mirandum eſt, vehementiùs nos de ſuis ſuorúmque commodis laborare, quàm ipſos; nec nobis tamen parem gratiam pro tam liberali voluntate ſingularíque ſtudio

referri.

referri. Nam nos quidem, quò citiùs instituere eorum liberos atque erudire possimus, privatorum doctorum operam ac ministerium ultro advocamus: ipsi nostram operam adspernantur atque rejiciunt; malúntque à solis privatis, quàm conjunctim à publicis, in suis liberis erudiendis elaborari: quasi non modò non erudire eos, sed ne conferre quidem aliquid sive ad eorum eruditionem, sive ad erudiendi celeritatem possemus, si ad privati doctoris præcepta atque institutionem nostra vox etiam, nostræq; facultatis, & industriæ nonnihil adcederet,

Sed nimirum non odiò id nostri, neque quò de facultate nostra secùs, ac nos vellemus, existiment, sed planè amore ac miseratione quadam com̃oti impulsíque faciunt. Vident confluere undique ad nos plures, quàm ut uni tanto tot erudiendorum oneri ferendo pares esse possimus. Vocem profectò ipsam, ne si Stentorea quidem sit, tantæ auditorum frequentiæ sufficere non putant posse. Nobis parcunt; nostris viribus ac valetudini consulunt; minùs occupatis atque distentis laborem atque onus imponunt.

Quis non hac tanta támque inusitata humanissimorum virorum benignitate capiatur? Cujus non publici doctoris animus ac voluntas ad mutuô respondendum tantæ erga se benevolentiæ, sollicitudini, curæq; excitetur? Nemo, ùt opinor, eorum est, qui non eò etiam ægriùs ferat, nequaquam ad se talium parentum liberos mitti, quò magìs ad se suáque com̃oda intelligit non mittendi causam pertinere. Nobiscum igitur præclarè agitur: major nostri ratio, quàm vulgò existimatur, habetur. Redeamus sanè cum iis hominibus in gratiam, à quibus vanìs quibûsdem suspicionibûs, fictísque malevolorum ac disseminatis rumusculis abalienati eramus. Nihil est de nostra dignitate aut existimatione detractum: aliquid etiam com̃odis nostris est, degendæq; vitæ tranquillitati concessum. Privatis doctoribus timeo. Vereor, ne majus iis onus.

quàm

quàm quod ferre possint: imponatur. Levari nos labore molestiáque gratum est: gravari eos opprimíque non est æquum. Atqui, nisi provisum sit, quantum adsequi conjecturâ possum; debilitentur nimio labore, atque inter opus deficiant, necesse est.

Video enim eò illos ferè arcessiri, ubi robusta firmáque ætate florens paterfamilias, amans reipublicæ civis, non infœcundam uxorem superûm benignitate nactus, catervas liberorum patriæ ac gentis incremento procreavit. Nec verò eos genitrix, ùt Terra parens Titanas, uno omnes conceptu satúque fudit. Quamquam omnes multum de parentibus referant, fratrésque eos esse germanos vel primo adspectu possis agnoscere: at ætate, at ingeniis, at doctrina differunt. Maximus quidem natu, nec jam impubes ac puer, sed planè juvenis, ceteris, ùt ætate, sic etiam eruditione antecellat necesse est. Eum ego rhetoricis institutionibus atque poëticis maturum autumo. Proximus quidem is videtur, qui earumdem facultatum initiîs, & mitioribûs quibûsdam litterîs sit atque humanioribûs imbuendus. Reliquos deinceps minores illos in gramaticis detinendos omnes exercendósque censeo; sed ità, ut non omnia omnibus æquè conveniant; verùm ut minimis prima illa nominum verborúmque elementa tradantur; grandiusculi participiorum, gerundiorum, reliquarúmque rerum gramaticîs illîs tamquam mysteriîs initientur; tertiis intimior Latinæ syntaxis ratio explicetur. Quid verò festivissimo illo puellularum choro faciemus? Nónne ipso ore gestúque declarant, cupere se etiam ac velle unà cum fratribus erudiri? Eásne lanam modò ac colum ancillari ministerio semper tractare patiemur? non indoli naturæq; indulgebimus? non honestissimæ voluntati obsequemur? Nolo Pieridas esse mulieres, sed nec planè amusas ac rusticanas evadere. His igitur sua quoque cura impendatur: sciátque privatus noster recénsque doctor, postremum hoc ab se ex-

P peti

peti munus atque exigi, ut rationem legendi ſcribendíque puellas etiam duas, trésve, quattuórve doceat.

O miſerum atque infelicem, quisquis is eſt, cui tam multiplex, tam varia, tam impedita procuratio demandatur! O gravem! O ærumnoſam! O horribilem vitæ conditionem! Hoc nimirum illud erat, quod verebar, ídque animus quaſi divinans præſagiebat, fore, utì miſericordes iſti parentes, qui aliquid ex labore noſtro, noſtríſque occupationibus, domi ſuos liberos continendô, deonerare vellent, nimium iidem ac non ferendum onus in privatos doctores trajicerent atque transferrent. Miſeret me certè hominis iſtius, qui tantìs litterìs inſtructus atque abundans, quantas oportet eſſe ei, qui non unus è multis, ſed inter multos propè ſingularis, à copioſo & locuplete patrefamilias conducitur, ut gramaticum, ut poëtam, ut rhetorem, ut mathematicum, ſi neceſſe eſt, ac philoſophum apud ſe agat, primùm totos dies cum pueris puelliſque vir graviſſimus, & doctiſſimorum hominum cœtibus ſermonibúsque adſuetus, verſari cogatur: deinde aciem ingenii ſui, vímque doctrinæ propè im̃enſam in exiguum arctúmque concludat, & facultatem ſuam in orationibus, poëmatis, theorematíſque ſubtiliſſimis exercitatam, ad leviſſimas ſanè putidulàſque præceptiunculas demittat ac contrahat.

Sed quid facias? Ità homines ſunt, ut, quæ vitæ conditio acerba tibi ac non ferenda videatur, eadem aliis valde probetur atque expetatur. Dimittamus igitur iſtos, qui privati magiſterii provinciam, tamquam formoſam aliquam multíſque procis petitam ſponſam nacti, non modò ut ſui miſereamur, non poſtulant, verùm etiam ſibi invideri à nobis putant. Sed habeant ſanè ſibi totum iſtuc, quidquid eſt, formæ mirificæ atque elegantiæ: me quidem certè rivalem non habebunt.

At verò, ſi non eorum, quod ità ipſi malunt, miſerebor; non

non poterit certè mihi, non vobis Florentini, non prudentissimo cuique viro tot ingenuorum una in domo conditio non miseranda vehementer videri. Unúsne tam multis, in docendi generibus dissimillimis, sufficiet? An possunt omnia promiscuè omnibus tradi? Nihil inter lectionem scriptionémque differt? rhetoricæne præceptiones possunt gramaticis discipulis adcomodari? Non alia oratorum, alia poëtarum est institutio? quid orationi cum carmine? quid figuris dicendi cum emendata loquutione? quid scriptori cum anagnoste? Alius alii sit impedimento necesse est. Quantum uni tribueris, tantum subripueris alteri. Non potes non aliquem negligere, qui omnes complecti velis: nisi autem omnes complexus fueris, certè aliquem negliges. Non intelligo, quid ista domestica institutione discipuli tam dispares adjuventur. Temporis compendium, in ista tam multiplicis doctrinæ ratione, non video. Ut multum operæ singulis culturæq; impendatur, vix poterit quoque die sesquihoræ spatium unicuique contingere. Quantulum autem est hoc, non dico ad discendi celeritatem, sed ad mediocritatem sciendi? Tu mihi etiam Scholas publicas criminaberis, ac nimis longam in iis esse institutionem quereris? Quinque solidas diurnas horas eamdem, ùt dicitur, incudem tundimus. Idem opus sive gramaticum, sive rhetoricum, sive poëticum sine intermissione urgemus. Ferrea sint licèt, quæ tractamus, ingenia; cedant tamen repetitis ictibus necesse est, atque mollescant. Aut nullum docendi discendíque compendium est, aut hoc est profectò, eadem iisdem diuturnâ operâ perpetuâque inculcare.

Placet, inquiunt, consilium: sic igitur faciemus: singulos singulis liberis nostris privatos doctores adjungemus, qui eadem adsiduè iisdem inculcent. Id si fecerimus, profectò vicimus. Neque enim tam celeriter publico doctori, qui tam multos vulgò suscipit instituendos, erudire suos licebit, quàm privatis nostris, qui uni sese totos impendent.

Heic ego, tam ſubita támque acuta iſtorum interpellatione oppreſſus atque perculſus, quid tandem, Florentini, reponam? Quid me vos reſponſurum putatis: Fortaſſe id dicam, quod dicturum me nemo veſtrum ſuſpicatur. Videte, quàm non ego meam cauſam agam, ſed pro litteris, & pro publicis utilitatibus ac comodis laborem. Quod quidem mihi publicos doctores conceſſuros certò ſcio, nec me prævaricationis alicujus acturos reum, ſi quod eſt plerisque mortalibus maximè gratum, reipublicæ autem ipſi propè æquè ſalutare futurum, quamquam minùs Scholis ipſorum utile, hoc tempore dixero. Ego verò, ſi qua in civitate tanta ſit excellentium doctorum copia, ut ſingulis adoleſcentibus ſinguli excellentes doctores poſſint adtribui, non dubitabo privatem iſtiusmodi inſtitutionem ſi non publicæ anteferre, at certè cum ea propemodum comparare. Ne ſic quidem publicæ inſtitutionis illa, quam quærimus, brevitas celeritáſque æquabitur: verumtamen neque tanta erit hujus privatæ diuturnitas, ut non, in hoc hominum tam inſolenti Publicarum Scholarum faſtidio, ferri quodamodo atque adeò negligi poſſit. Sed tam multos iſtos excellentes ubinam reperire doctores poſſumus? Fac reperiri. Ex iis ipſis quàm multi à privato magiſterio iſto, humili, obſcuro, ærumnoſiſſimóque abhorrebunt. Quò magìs excellent, eò minùs volent: facultati obſtabit ambitio: præſtantia dignitate obruetur. At ampliſſimìs præmiìs propoſitìs, promiſsìſque ingentibûs invitabuntur. Quid dicam hoc loco, planè neſcio, Florentini. Non enim divitias cujusquam civis, neque munificentiam ſatìs novi. Unum tamen illud dicere non omittam, hoc vulgò in magiſtris ſive privatis ſive publicis conducendis adcidere, ut, qui liberales in eos munificíque eſſe vellent, ferme non poſſint; qui poſſent, nolint oppidò. Nec verò nonnullorum etiam querelis non aliquando interfui, qui ſecum valde inliberaliter, & certè non ùt pro ſua opera atque in erudiendis pueris labore æ-

quum

quum erat agi à parentibus dicerent. Quos quidem ità consolari consuevi, ut præteritorum memoriam temporum repetens, haud aliter in omni ætate cum magistris actum esse à parentibus doceam: soleóque illos ad luculentum sanè auctorem Juvenalem (*) rejicere; qui commemoratis insanis hominum sua tempestate locupletissimorum sumtibus, ità de eorumdem in filiorum magistros parsimonia avaritiáque testatur:

(*) Satyra VII. v. 186.

Hos inter sumtus sextertia Quintiliano,
Ut multum, duo sufficient.

Tum ad extremum non sine quodam fatidico mentis instinctu, quo non suam modò, sed consequentes etiam ætates, nostrámque hanc adeò complexus est, egregius vates ac planè vates exclamat:

Res nulla minoris
Constabit patri, quàm filius.

Verùm hæc ego, consolandi causâ necessarios meos, aliquando soleo, non exprobrandi cujusquam divitis consuetudinem, commemorare. Sed profectò videtis, rationi illi atque instituto, singulos excellentes doctores singulis adolescentulis adhibendi, sive excellentium paucitatem, sive eorum ipsorum in summa etiam copia voluntatem, sive demum parentum parsimoniam adversari; ut omnino de talibus consultare, optantis magìs sit, quàm rem explicatam, quæque fieri in hominum vita possit, in medium adferentis.

Sed certè aliquis aliquando reperietur parens, cui & conducendi liberis suis egregii doctoris facultas suppetat, nec voluntas non suppeditet Quid? plùs tùm domestica, quàm publica institutio valebit? Unus uni addictus plùs proficiet, quàm in Scholis publicus doctor multis deditus? Continget id fortasse aliquando: contigisse etiam nonnumquam possim concedere. Sed neque ex iis, quæ solent perraрò contingere, agendarum in vita rerum constituenda ratio

tio est ac moderanda; neque certè id ipsum, quod aliquando sive contigisse, sive contingere posse confiteor, docentium facultati est, sed discentium præstantiæ, singularibúsque ingeniis tribuendum. Valet, si quando id evenit, vis animi excellens quædam, non disciplina: non ratio, sed natura dominatur. Da celeres in adolescente ingenii atque acutos motus; da acre discendi studium; da sciendi incensam atque inflammatam cupiditatem: adde eò animi generosam quamdam indolem atque excelsam, quem vinci pudeat, qui ne parem quidem ferre possit, sed primas in litteris petat ac concupiscat, gloriæq; stimulîs acerrimîs concitetur: næ iste, tantîs bonîs ac dotibûs cumulatus, haud multùm sanè magistri ullius institutionem requiret. Simul ac prima tradideris, ac, tamquam forti equo ac generoso, stadium curriculúmque commonstrâris; impiger ad metas sine duce, aut rectore provolabit. Factum hoc etiam in scholis publicis, & me discente commemini, & me docente expertus sum, ut incredibiles quidam ad omnem litteraturam talium ingeniorum, atque admirabiles cursus exstiterint. Quid quòd de Torquato Tasso, principe illo epici apud Italos carminis Alite, proditum memoriæ est, (a) eum à Bernardo patre, vix dum quadrimum, meæ Sodalitatis hominibus, qui recèns ludum Neapoli aperueramt, in publicam disciplinam traditum ac commendatum, usque adeò in litteris támque celeriter profecisse, ut septennis & Latinam perbene linguam nôsset, & Græcam non ignoraret, & versus & orationes scriberet, & ad coronam, quæ scripserat, recitaret?

Sed egó non exemplîs singularibûs abutar: non, quod aliquando, quod præter consuetudinem, quod alia fortasse de causa adcidit, continuò id publicis Scholis adscribendum putem. Quod more, quod plerumque, quod rei ipsius efficientia quadam naturâque fit, id in omni disputatione valeat, id omni causæ ac controversiæ suffragetur.

Sic

Sic igitur ſtatuo: unius doctoris in uno erudiendo impenſam atque occupatam operam minus vulgò eſſe utilem, quàm multis in eodem genere inſtitutionis addictam. Quî tandem hoc demonſtrari poteſt? Quia plùs à multis unus, quàm ab uno adjuvatur. Quid ais, o bone (dicet aliquis) quæ rerum portenta narras? inludisne tu nobis: an te ſtultiſſima opinione ludi atque agi transverſum ſinis; Hoc quidem ridiculum eſt, magiſtros putare à diſcipulis adjuvari; nec docendi munus onus eſſe quoddam videre, quod, quò plures docendi ſunt, eò magis, non minuitur, ſed augetur.

Hoc mihi certè ignotum eſſe non poteſt, eſſe onus & ſanè grave ac permagnum, atque Æthnâ (ùt dicitur) gravius, docere. Sed ne illud quidem ignorari à me exiſtimandum eſt; diſcentiúmne multitudine adlevetur id onus; an graveſcat. Levius certè fieri, quicumque mercede docent, eóque levius, quò plures docent, confitebuntur. Verùm iis quoque, qui non mercenariam operam ſuam locant, ſed gratuitam impendunt, ſcitote idem videri, idémque uſuvenire, ut multitudine potiùs diſcipulorum, quàm paucitate ſubleventur. Quod oratoribus concio, quod recitatoribus cœtus, quod actoribus corona, hoc eſt auditorum frequentia doctoribus. Contrahuntur animi ſolitudine, adflictantur, concidunt: langueſcit induſtria, frangitur actio, vox denique ipſa debilitatur. Nec modo ità fit naturâ: ſed judiciô id etiam ac voluntate faciunt. Inſani enim eſſe hominis arbitrantur, aut vocem validiùs intendere, aut actionem acriùs commovere, aut vehementiùs animis concitari, denique non modicè, non leniter, non remiſsè omnia aùt eloqui aut agere, ubi vix ſit, qui te exaudiat, & cujus causâ tantùm contendere conaríque debeat. Contrà verò erigimur, recreamur, commovemur frequentiâ; causámque eſſe juſtam putamus, cur & voce & actione & animis excitemur, ubi plurimos in nos intentos, & tamquam ab ore pendentes noſtro

ſtro iutuemur. Jam verò quantum de ardore animi, déque actionis vocísque motu ac contentione remittitur; tantum de vi ac facultate ſive docendi, ſive perſuadendi, ſive efficiendi denique quidpiam in eorum mentibus, ad quos adhibetur oratio, ferè deperditur: eóque minùs ad comprehendendam, tamquam aliquam flammam, vim orationis atque doctrinæ eſt aptus auditor, quò frigidior ad eum atque languidior, ſive orator, ſive doctor adcedit. Hæc ſcilicet nemo non ità contingere, ac neceſſariò quidem contingere intelligit.

Quod igitur poſſumus ſtudium ab eo doctore, quam alacritatem, quam vim in docendo contentionémque exſpectare, cui, tamquam fabulam acturo, ædium anguſtiſſima maximéque abdita zothecula totum theatrum ſit, conſeſſus ſpectatorésque puerulus? Exanimetur mente, actione torpeſcat, linguâ etiam hæſitet neceſſe eſt. Nolim hunc ego valde eſſe doctum. Æquiùs tolerantiúsque tantas rerum anguſtias diritatésque feret indoctior. Quò eſt enim quisque eruditior, hoc luce magìs frequentiâque delectatur: hoc ſe majore theatro dignum putat.

Verùm me quidem non magìs iſte doctor, certè miſerandus, quàm docendus ille, qui timidus ac verecundus, mærens, terrámque intuens adſtat, ingenuus puer movet. Videor enim illi adeſſe, ac tamquam præſens præſentem intueri. O miſerum atque infelicem, & certè non iſta fortuna dignum! Quid mæres, miſer, quid me identidem adſpectas, quid ſuſpiras, quid ingemiſcis? Miſericordiam tibi ego, dolorémque meum poſſum impertiri; ſolatium ac ſalutem non niſi parens poteſt. Qui tibi animus, miſer, quæ mens, quæ vita ſoli cum ſolo, triſti, ſevero, horrido, fortaſſe etiam moroſo, clamoſo, plagoſo, inhumano? Nónne neceſſe eſt, ùt aviculas videmus à gregalibus caveâ diſcluſas, deſpondere, maceſcere, interire; ità te miſellum æqualium cœtibûs intercluſum, tamquam cœlô liberô prohibitum, tanta in ſolitudine

dine ac tenebris brevì contabeſcere atque emori? Sed fac vivas; atque utinam felix diúque vivas: at non ſperet pater, te tantâ confectum curâ, tantóque mærore perditum, adflictum, exanimatum, lucis vitæq; pertæſum, excitaturum eſſe umquam animum atque erecturum, & illos, quos ſomniat, in litteris proceſſus celeriter eſſe effecturum.

Sed nos jam ex hoc privati laris, tamquam carceris, horrore ac ſolitudine ad publicarum Scholarum lucem ac frequentiam conferamus. Nitent heic mihi omnia, rident, geſtiunt: nihil ſqualidum, nihil triſte, nihil obſoletum. Placent mihi ſubſelliorum illi ipſi gradus atque ordines, ut me ingredi quoddam theatrum exiſtimem. Placent pendentes parietibûs coronæ, tubæ, vexilla: tam multa illa litterariæ, tamquam bellicæ virtutis inſignia; Pœnorum leones illi, Romanorúmque illæ aquilæ, tantáque magnarum rerum ùt in ſcena, ipſa imitatio placet. Conſeſſus verò ille tam frequens, tam honeſtus, tam ſplendidus tot ingenuorum; munditiès, cultus, vultus illi feroculi, magnum quiddam ac præclarum minitantes, cui tandem poterunt diſplicere? Quanta alacritas? quanta ſedulitas? quanta æmulatio? Quæ ſpes? qui timor? quæ cura? Ingenii enim mox eſt, memoriæ, doctrinæ, diligentiæ faciendum tanta in celebritate periculum. Procedit ecce publicus doctor: gymnaſii limen ingreditur. Omne murmur ac ſtrepitus, ſi quis erat, illico conquieſcit. Adſurgitur: fit honeſtiſſima perſalutatio: conſiditur: nihil ceſſatur. Jubentur prodire ex adverſis partibus aliquot, tamquam pugilum, paria, & in mediam arenam ad certamen luctámque deſcendere, & memoriter inſigniorem aliquem veterum, ſive oratorum, ſive poëtarum locum alternîs vicibûs recitare. Conſiſtunt in medio gymnaſio duæ utrimque adoleſcentulorum acies, magnorum exercituum inſtar atque animos gerentes. Datur pugnæ ſignum: confligitur: recitatur. Qui curſus verborum, DEUS im̃ortalis! quæ linguæ

celeritas! quàm nulla hæsitatio! Ut iminent adversarii! ùt instant! ùt urgent! ùt moram adferre aliquam student! ùt offendicula injiciunt! ùt dejicere ac deturbare stantes omni ope víque conantur! Nec, si non potuerunt tamen animos demittunt: æquè se vicissim restituros, neque locô movendos ac pervertendos confidunt; &, si non vicerint, non esse tamen vincendos sperant. Instauratur de integro certamen: atrocior pugna comittitur: hos successus ferociores, illos anceps prœlii eventus ex omni parte cautiores facit. Fit clamor, impetus, incursus: petitiones propemodum gladiatoriæ conjiciuntur: aliquæ declinantur, non omnes. Qui enim id in tanto animorum ardore ac pertinacia possit? Heic lapsus aliquis concidit. Clamorem victores tollunt, gestiunt, exsiliunt, gratulantur: supplicationem propè sibi decerni ac triumphum postulant. Silent contrà victi, dolent, indignantur, inlacrymant. Excedunt tamquam saucii ex acie; integri recentésque subcedunt, qui hostium effrænatos impetus atque insolentiam frangant ac comprimant. Pugnatur rursus infestissimis animîs: stat aut gloriosè vincere aut honestè cadere: hæret vir viro, pes pedi: manus manu conseritur: vi geritur res. Pluvereæ adeò nubes, pedum supplosione & corporum agitatione, tolluntur. Quod ubi doctor animadvertit, rem plùs nimio calere, & propè ad internecionem atque exitium adduci, furentes auctoritate sua nutúque cohibet, atque, ùt Virgilianus ille Æolus,

Mollitque animos & temperat iras: (*)

conlaudatîsque victoribûs, præmiôque ornatîs, & tamquam bonus imperator, suorum virtute rebúsque gestis vehementer lætatus, receptui cani jubet; sed ità, ut faciat tamen victis certaminis in alio quodam genere potestatem. Non pugnâ desistitur, sed locus atque arma mutantur. Scribendo, interpretandóque decertant. Pugnatur eminus nihilo segniùs, quàm modò pugnatum est cominus. Idem animus,

(*) *Æneid.* 1. v. 61.

mus eadem vis, eædem rerum fortunæq; vicissitudines. Ità post multas in acerrima contentione consumtas horas, quum se propter ardorem animi tamdiu contendisse vix sentiant; in castra præclaræ cohortes dimittuntur; domum disceditur; curantur conpora; ad aciem, ad solem, ad pulverem haud ità multò pòst reditur: eáque toto anno perpetua sibique succedens exercitatio in Scholis publicis contentióque servatur.

Heic mihi quisquam audeat segnem illam privati doctoris atque intermortuam disciplinam objicere, aut verò etiam comemorare? Quisquámne privatas Scholas publicis anteponat, faciliorésque in illís, quàm in his doctrinarum esse cursus contendat? Quid illîs magìs impeditum? quid autem hîs commodius atque explicatius? Heic frequentia, illic solitudo; heic alacritas; illic torpor; heic contentio, illic quies; heic æmulatio, illic securitas: denique in illis statuere hoc nemo possit, pluráne incommoda docentium facultatem, an discentium industriam remorentur; contrà in his omnia sunt cùm ad discentium utilitates, tum ad docentium rationes maximè adcommodata. Agitur heic semper aliquid, in litteris adsiduè vivitur, non torpent animi, non languescunt: laude, ignominia; spe, timore, præmiis, suppliciis, excitantur. Quam potest quisquam hinc exsistere docendi moram, quam discendi diuturnitatem comminisci? Nónne omnia eò potiùs referri ac collineare intelligimus, ut quàm fieri potest celerrimè brevissiméque discatur?

At doctrinæ tradendæ turba obstat; nec, perinde ùt uni privatus, ità multis potest se totum publicus doctor impendere.

Quid si non unus privato, sed plures, ùt vulgò fit (nam quid in re quotidiana atque perspicua diutiùs inludi patiamur) quid si, inquam, non unus privato, sed plures sint adolescentuli adolescentulæq; simul instituendæ? Nónne domestica hæc etiam turba doctrinæ tradendæ obstare existimabitur?

tur? Singulísne se totum poterit, ídque in dissimillimis doctrinæ generibus, privatus doctor impendere; Cur ea publicis scolis à privatarum patronis objiciuntur incommoda, quibus privatæ ipsæ vacare non possunt? Quid unus iste uni addictus tam sæpe jactatur, si non uni plerumque, sed multis, iste nescio quis unus addicitur?

Sed esto; uni addicatur: quid tum? An minùs unus non uni in Scholis publicis sufficit? Non sufficere, possim fortasse in iis publicis Scholis concedere, ubi multa multis ab eodem doctore traduntur: quas ego Scholas sive à defensione mea rejicio ac separo; sive, quoniam id non est necesse, ab aliis commodis, quæ sunt illis cum nostris communia, emolumentísque defendo. At verò in reliquis publicis plerisque Scholis, in quibus singulæ separatim disciplinæ ejusdem ordinis adolescentibus explicantur, ubi eadem discentium est institutio, unáque docentis opera præceptióque consumitur, non magìs doctrinæ tradendæ turba, quàm exaudiendæ doctoris voci, impedimento esse potest. Non, quod multis dicas, minùs singuli exaudient: neque minùs singuli discent, quod multos doceas. Tota singulis auditoribus unius vox una contingit: tota discentes singulos institutio una unius informat. Quæ grammaticus doctor grammaticis: quæ Rhetoricæ, Humanitatis, Poëticæve studiosis, aut rhetor, aut philologus, aut poëta præcipit multis; profectò non plùs valerent, si uni, non multis, præciperentur. Non igitur obstat in Scholis publicis turba præceptis. Num emendationi scriptorum? Id enim est alterum, quo præcipua earum doctrina continetur. Nam tertium illud, *Interpretari*, vel commodè ad præcepta revocari potest, vel certè non habet præceptorum dissimilem rationem. Ut enim multis simul eadem præcipimus, sic eadem multis simul interpretamur. Quartum autem, quod nonnulli addunt, *Memoriam excolere*, à scholasticis exercitationibus sejungo. Domo enim adferuntur, quæ in Scholis memori-

ter pronunciantur. Una igitur scriptorum emendatio relinquitur: de qua illud brevissimè dicam, non modò non impediri eam turbâ, sed adjuvari.

Cognoscit domi privatus doctor, quæ scripsit alumnus suus: in qua quidem re, quæ ad ejus, quem instituit, eruditionem præstat, sive præstare debet, ferè illa sunt, quæ sapiens poëta (*) diligenti alienorum versuum censori facienda præcipit:

(*) *Horat. in Arte poët.*

Vir bonus & prudens versus reprehendet inertes,
Culpabit duros, incomtis adlinet atrum
Transversò calamò signum, ambitiosa recidet
Ornamenta, parum claris lucem dare coget,
Arguet ambiguè dictum, mutanda notabit.

Habetis à privato doctore scriptorum emendationem. Num quid reprehendo? Nihil sanè. Rectè enim omnia atque ordine facta video, nec uni ab uno meliùs consuli posse intelligo. Sed mihi dicite, amabo vos. Si plures, non unus, illud idem scriptum ad privatum hunc doctorem adtulissent, atque eadem, quæ unus ille, peccâssent; minúsne ceteris una illa unius emendatione consuleretur? Certè non minùs. Æquè enim omnibus, qui eadem peccâssent, eorumdem peccatorum emendatio prodesset. Quid, si alia unus, alia plures illi peccâssent? Nempe tum unius peccatorum reprehensio iis etiam, qui illa vitâssent, valde conduceret: sive quòd, quum casu illa, non ratione vitâssent, æquè de illis admoneri eos necesse est, ac si nequaquam vitâssent: sive quòd peccati etiam judicio ac voluntate vitati reprehensio atque notatio vehementer ad ejus cùm certiorem scientiam, tum firmiorem memoriam diuturnioremque facit: sive denique, quod objurgatio illa aut etiam animadversio, quam in unius reprehendendis peccatis, castigandáque segnitie adhibere doctores solent, reliquos à peccando non modò in eodem, sed etiam in similibus peccandi generibus continet. Hanc igitur multipli-

tiplicem utilitatem ex unius peccatorum reprehensione turba perciperet. Quid? unus ille, è cujus reprehensione tanta doctrina in reliquos, támque insignis utilitas redundaret: num vicissim posset ex aliorum peccatis ac reprehensione proficere? Non posset: siquidem sola ipsius à doctore, illi uno addicto, peccata conrigerentur. Essétne hoc illi utile? Imo valde quidem adversum, & discendi celeritati maximè infestum. Possumúsne aliquam rationem excogitare, qua hic quoque unus hac in doctrinæ parte adjuvetur, & ne tantis utilitatibus fructúque careat? Possumus, & facili quidem negotio possumus. Qui tandem? Reliquorum etiam, quos ad privatam hanc Scholam adcessisse, atque idem, emendandi causâ adtulisse scriptum fingimus, à privato doctore peccata proferantur, reprehendantur, castigentur. Eamdem tum unus utilitatem ex multorum prolatis, reprehensis, castigatísque peccatis consequetur, quam consequi ex unius emendatione multos vidimus. Placet ità fieri? Quid ni placeat, si non alia ratione possumus hujus unius cumulatiori eruditioni doctrinæq; consulere? Quid hoc? Nónne, si ità fiat, tum ad emendationem scriptorum, maximè discentibus profuturam, turba advocatur? An non animadvertitis; è domestica nos in publicas esse Scholas delapsos? nónne publicum è privato doctorem fecimus? nónne ab illo unum adolescentulum, quo comodiùs is atque utiliùs institueretur, abduximus, & inter æquales in Scholis publicis conlocavimus? Satísne videmur confiteri (si res una illa, cui maximè turba obstare videbatur, scriptorum nempe emendatio, discipulorum multitudine non impeditur, sed adjuvatur) reliquam publicarum Scholarum institutionem longè privatæ multúmque præstare, & ad celeritatem discendi esse maximè adcomodatam? Nam quid dicemus? Comodiùs una in domo multiplicem disciplinam disparibus alumnis impertiri, quàm in Scholis publicis eamdem cum paribus discipulorum ordinibus comunicari? Hoc quidem

dem cùm rationi, tum rei ipsius naturæ adversari perspicuum est. An promtiores ad unum modò docendum alacriorésque privatos, quàm ad multos instituendos publicos doctores adcedere? At solitudine concidere animum docentibus, facultatémque minui; contrà excitari illum frequentiâ, hanc autem augeri constat. Discentiúmne studia, privata institutione commoveri, publica retardari? At torpere solos, acui autem congregatis industriam, fieríque eos ex æmulatione adsiduáque inter se contentione sollertiores vidimus. An denique præcipiendi, interpretandi, emendandíque rationem uni magis adcommodari? quam nemo est, qui non æquè pluribus convenire sine cujusquam detrimento intelligit: quum præsertim ipsa scriptorum emendatio in turba utilior ac multitudine evadat. Quid igitur dubitamus, publicas Scholas in invidiam ab obtrectatoribus imperitísque hominibus vocatas, & atrocissimi maleficii reas injuriâ factas, sententiâ nostrâ absolvere, & longè ab iis diuturnitatis in docendo abesse crimen, pronunciare? Dixi.

(a) In vita Torquati Tassi ab Joanne Baptista Manso conscripta, & Florentiæ anno 1724. edita, cap. 12. "Era di que' „ tempi venuta novellamente in Napoli la Compagnia de' „ Padri del Gesù: la quale comecchè poscia abbia con „ maraviglioso processo scorso tutto 'l Christianesimo, ed „ illustratolo con chiarissimi lumi di sapienza e di santità: „ allora tuttavia essendo picciola famigliuola, e di poco „ tempo prima ragunata, e non avendo molta fama, fù „ ricevuta da quella città, madre d' opere sante e magni- „ fiche, nella vietta, che chiamano del Gigante: dove „ eglino aprirono in prima una picciola Chiesetta, e le „ loro usare Scuole: nelle quali cominciarono con mara- „ viglioso frutto à seminare e nelle prediche e nelle lezio- „ ni santa e profonda dottrina. Nelle costoro Scuole ad- „ unque Torquato, menando ancora il quart' anno degli „ anni suoi, fù dal padre mandato à compire gl' incomin- „ ciati studi - . . . Il che fece il fanciullo con tanto ar- „ dor d' animo, che non si lasciò mai cogliere dal nascen-

„ te

„ te giorno nel letto: anzi aſſai ſovente s' alzava di notte
„ tempo; ed aveva così gran fretta di eſſer menato al
„ maeſtro, che fù meſtiero talora alla madre di mandar-
„ lovi innanzi dì co' doppieri acceſi, per vedere la ſtra-
„ da. Quivi fece egli così felici avanzi, che in altri quat-
„ tro anni apparò preſſo che perfettamente la lingua La-
„ tina, ed in gran parte la Greca, e per sì fatto modo
„ le regole intorno all' arte del favellare e dello ſcrivere
„ acconciamente ed in proſa ed in verſo, che compiuto
„ il ſettimo anno dell' età ſua, compoſe e recitò publica-
„ mente orazioni e verſi con nuova maraviglia di chi
„ l' udiva. ec.